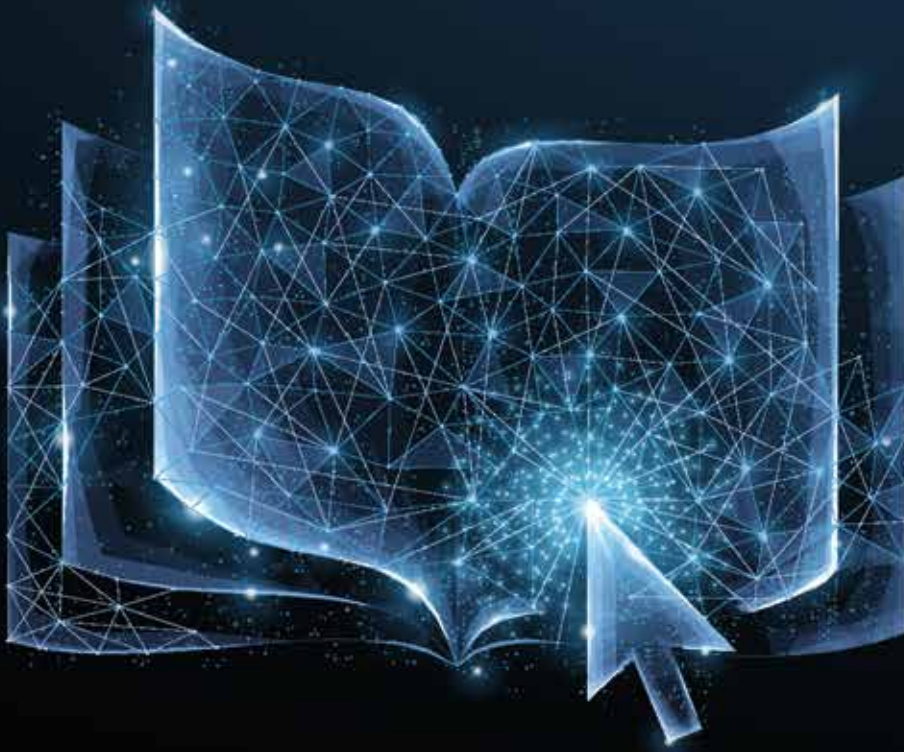

diyanet

Aylık Dergi | Eylül 2022 | Sayı: 381

DİJİTALLEŞME VE DİN EĞİTİMİ

■ Dijital Çağ ve
Sahih Bilgi

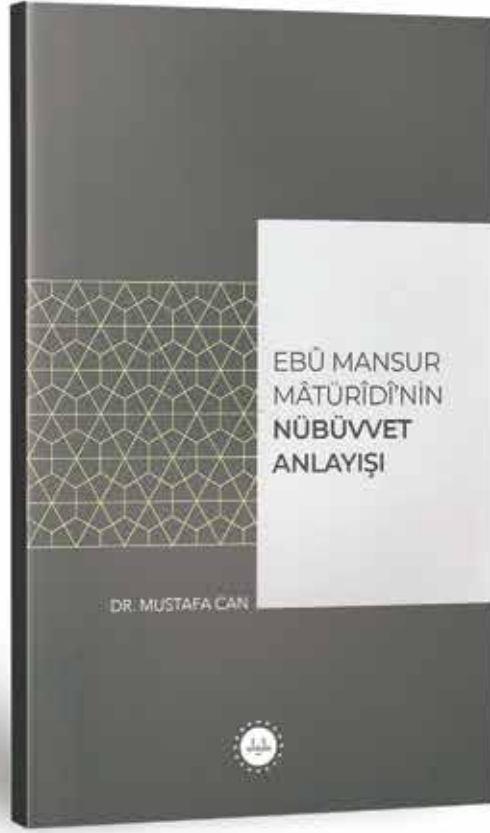
■ Dijital Çağda
İrşadın İmkânı

■ Dijital Platformlarda
Din Eğitimi

■ Prof. Dr. Ercan Öztemel
ile Dijitalleşme ve
Din Eğitimi Üzerine Söyleşi

■ Zor Zamanlarda
Gençlere Ümit
Olabilmek

YAYINLARIMIZ

Tarihin çok eski zamanlarından itibaren insanlar hem Allah'a inandıklarını söylemişler hem de O'nun hayata yön veren ilkelerine kayıtsız kalmışlardır. Bazıları nübüvveti doğrudan reddetmek yerine birtakım bahane ve gerekçelerle itirazlar ileri sürmüşlerdir. Büyük İmam Mâtürîdî'nin nübüvvet ve risalete dair görüşlerini anlatan eser, peygamberlikle ilgili doğrudan ya da dolaylı itirazlara Mâtürîdî'nin cevapları niteliğindedir. Mâtürîdî'nin nübüvvet anlayışını temel kaynaklardan hareketle anlatan kitap alanında değerli bir ilmî eserdir.

www.yayinsatis.diyanet.gov.tr

İçinde yaşadığımız dünya, bireysel ve toplumsal alışkanlıkları değiştiren dijitalleşme cereyanı altında şekilleniyor. Gün geçtikçe ivme kazanan, bir önceki gelişmenin üzerine yenisini ekleyerek etkinliğini artıran dijital teknolojiler hayatımızın her alanında ve neredeyse her an bize eşlik etmektedir. İletişimi, eğitimi, güvenliği, veri akışını kolaylaştıran imkânlar bireylerin önünde yeni pencereler açmaktadır. İnsan eliyle gerçekleştirilen faaliyetler artık teknolojik ürünler vasıtasıyla halledilmekte, insanın sorumlulukları ve sorumluluk alanları şekillenerek günden güne değişmektedir. Eğitim bu alanlardan biri olmakla beraber etkinliğini ve alanını günbegün artırmaktadır. Televizyon yayınlarından internet üzerinden erişilen mecralara, akıllı telefon uygulamalarından elektronik kitaplara değin eğitimin hayatın pek çok sahasına yayıldığı görülmektedir. Dersler, paneller, oturumlar ve kişisel yayınlar vasıtasıyla eğitici rolü ve eğitim ortamları boyut değiştirmektedir. Son yıllarda gittikçe hızlanan bu dönüşüm eğitim, eğitici, eğitim ortamı ve öğrenci kavramlarında değişikliklere sebep olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı çeşitli platformlar vasıtasıyla eğitim hizmetleri yürütmekte ve halkı bilgilendirmektedir. Kurslarda Kur'an öğretiminin gerçekleştirilmesi, camilerde hutbe ve vaazlar verilmesi yüz yüze yapıldığı gibi çeşitli dijital platformlar aracılığıyla eğitimi ve irşad faaliyetleri de sürdürülmektedir. Böylece öğrenme talepleri muhtelif mecralarda karşılanmaktadır. Bunlara ek olarak basılı ve süreli yayınlar ile mobil uygulamalar vasıtasıyla eğitimde çok yönlülük sağlanmakta, öğrenmek isteyen herkesin erişebileceği imkânlar tesis edilmektedir.

Fiziksel olarak içinde bulunduğumuz dünyada toplumsal yaşamı ve insan ilişkilerini düzenleyen normlar, ahlaki ilkeler, düzenleyicilerin yüzlerce yıllık bir birikim ve uygulama ile belirledikleri kurallar henüz büyüme çağında bulunan ve sınırları netleşmemiş sanal dünya için maalesef ki söz konusu değil. Bundan dolayı kişi bilgiye erişim sağlarken dikkatli olmalı, bir denetici gözüyle kendisine iletilen bilginin/mesajın sorgulamasını yapmalıdır.

Diyanet Dergisi olarak bu sayımızda dijital çağ ve din eğitimi konusunu işlemeye çalıştık. Nitekim evde, okulda, sosyal hayatta kesintisiz bir öğrenme ve öğretme faaliyeti içinde olan insan için bu yeni dönemin anlaşılması elzemdir. Din eğitimi ve irşad faaliyetleri çerçevesinde dijitalleşmeyi yeniden ele aldığımız bu sayımıza; Enbiya Yıldırım, "Dijital Çağ ve Sahih Bilgi"; Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit, "Dijital Çağda İrşadın İmkânı"; Sedide Akbulut, "Dijital Platformlarda Din Eğitimi" başlıklı yazılarıyla katkıda bulundular. Sözleştiğimiz ise Prof. Dr. Ercan Öztemel Hocamız.

Bu vesileyle yeni eğitim-öğretim yılının öğrencilere ve öğretmenlere hayırlı olmasını temmeni ediyorum. Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere.

İyi okumalar.

Doç. Dr. Fatih KURT

İÇİNDEKİLER

6

GÜNDEM

DİJİTAL ÇAĞ VE SAHİH BİLGİ
Enbiya YILDIRIM

12

GÜNDEM

DİJİTAL ÇAĞDA İRŞADIN İMKÂNI
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

16

GÜNDEM

DİJİTAL PLATFORMLARDA DİN EĞİTİMİ
Sedide AKBULUT

20

SÖYLEŞİ

PROF. DR. ERCAN ÖZTEMEL:
“DİJİTAL DÜNYANIN NİMETLERİ KADAR
SAKINCALARI DA VAR.”
Mahir KILINÇ

26

DİN DÜŞÜNCE YORUM

TELEVİZYON ÖLDÜREN EĞLENCEYSE...
Mustafa ÇUHADAR

30

DİN DÜŞÜNCE YORUM

MODERN ÇAĞDA MAHREMİYET
BİLİNCİ
Hüseyin DERİN

34

VAHYİN AYDINLIĞINDA

HUZUR VE SÜKÛNET KAYNAĞI OLARAK AİLE
Dr. Bayram KÖSEÖĞLU

36

HADİSLERİN İŞİĞİNDE

AMEL DEFTERİNİ KAPATTIRMAYAN İBADET
Halil KILIÇ

38

DİYANET ARŞİVİ

DİN HİZMETLİLERİNİN ASKERLİKLERİ
Dr. Mehmet BULUT

diyanet

SAYI
381

EYLÜL
2022

Diyaret İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Doç. Dr. Fatih KURT
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Dr. Kübra ÇİÇEKLI

Editör
Emin GÜRDAMUR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Meryem BALTACI
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR

Görsel Koordinatör
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım

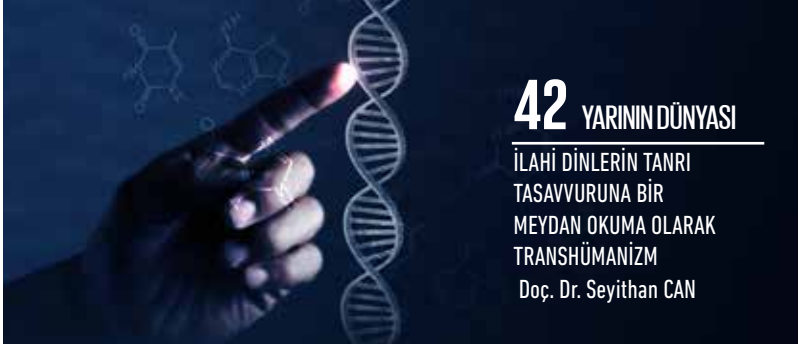
Aren Tanıtım
www.arentanitim.com.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları

Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

42 YARININ DÜNYASI

İLAHİ DİNLERİN TANRI
TASAVVURUNA BİR
MEYDAN OKUMA OLARAK
TRANSHÜMANİZM
Doç. Dr. Seyithan CAN

46 LİSAN-I KALP

HAKİKATE ŞAHİTLİK ETMEK
KELİME-İ ŞEHADET
Dr. Lamia LEVENT ABUL

48 BUNU KONUŞALIM

BEKİR ŞAHİN:
"DİN GÖREVLİLERİ, DİJİTAL DÜNYAYI
GÖZ ARDI ETMEMELİDİR."
Mahir KILINÇ

50 DİN TARİH TOPLUM

İNSANIN KIYMETİNİN MİKYASI: DUA
Ayşeli POLAT

54 ALLAH'IN ELÇİLERİ

İSMİ ALLAH TARAFINDAN
VERİLEN PEYGAMBER
HZ. YAHYA
Meryem DALĞIÇ

58 | Gezici Mikrofon

60 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNÜN USTA KALEMİ
RASİM ÖZDENÖREN'İ UĞURLARKEN...
Emin GÜRDAMUR

64 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

MEHMET AKİF ERSOY'UN AHLAK ANLAYIŞI
Musa TEKTAŞ

66 KAFAMA TAKILANLAR

İSLAM DERLEME VE EKLEKTİK BİR DİN Mİ?
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

68 ÖNCÜ ŞAHSIYETLER

SÖMÜRGEÇİLERİN KORKULU RÜYASI
EBU'L-KELAM AZAD
Koray ŞERBETÇİ

72 İNSAN HÂLİ

İNSANIN ÖLÜM KAYGISIYLA YOLCULUĞU
Dr. Sema YILMAZ

74 HATIRA DEFTERİ

ZOR ZAMANLARDA GENÇLERE ÜMİT OLABİLMEK
Emine Vildan ÇÖLLÜ

76 YERYÜZÜ MESCİDLERİ

BİR ÂLEMGİR YADİĞÂRI
PADİŞAH CAMİİ
Büşra Nur GÜLER

80 KİTAPLIK

YAPAY ZEKÂ TRANSHÜMANİZM VE DİN
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 120.00 TL
Yurt Dışı yıllık: ABD: 72 ABD Doları
AB Ülkeleri: 47 Euro
Avustralya: 119 Avustralya Doları
İsviçre: 49 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN: TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye Daire Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

Çağlayan Basım Yayın Dağıtım Ambalaj
Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Sarnıç Yolu No: 7 Gazimir/İzmir
Tel: 0 232 274 22 15

Basım Tarihi: 19.08.2022

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

DİJİTALLEŞME VE DİN EĞİTİMİ

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Son yıllarda sıkça karşımıza çıkan kavramlar arasında yer alan dijital çağ; bilginin, iletişimin, erişimin temel unsurları olduğu ve bu unsurları kuşatan becerileri gerekli hâle getiren bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde toplumların hızlı ve kapsamlı etkileşimi, çağa uyum için gereken unsurların gelişimini ve dönüşümünü de alabildiğine hızlandırmıştır. Bilişim teknolojileri hayatın her alanına daha fazla nüfuz etmiş, buna paralel olarak dijital dünyanın kendi araçları üzerinden bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kullanabilme becerisini kazanma artık temel gereklilik haline gelmiştir. Böylece zaman, mekân gibi kısıtlayıcı kavramların etkisini ortadan kaldıran dijital dünyanın kazançlarıyla donanmış bilgi toplumunun farkındalığı iyice belirginleşmiştir.

Sınırları belli olmayan dijital dünya, sınırları belli birçok unsuru etkisizleştirmiş ve hayata yeni iletişim imkânları taşımıştır. Toplumun temel dinamiklerden olan eğitim de bu süreçte, doğal olarak içinde bulunulan dönemin özelliklerinden etkilenmekte,

hatta değişimin odağında yer almakta, eğitim kurumları da kendilerini yeniden konumlandırma mecburiyetinde kalmaktadır. Yeni teknolojiler, yeni bir dönemin de başlangıcını teşkil ederek yeni öğrenme biçimleri ve ortamları oluşturmakta, eğitimin bütün süreçlerini büyük oranda değiştirmektedir. Gelişen teknolojiye bağlı olarak hemen her sahada yaşanan bu değişimlerle oluşan yeni iletişim biçimleri, sonuçta insanı ilgilendiren her meseleyi çok geniş açılardan ele almayı zorunlu hâle getirmektedir.

İçinde bulunduğumuz zaman; başta amaç, içerik, öğrenme ve öğretme süreci olmak üzere eğitimin bütün unsurlarını, hatta öğrenci öğretmen iletişiminden din görevlisi cemaat ilişkisine kadar bütün iletişim biçimlerini dikkate almayı gerektirmektedir. Bu noktada fert ve toplumlar için en önemli unsur muhakkak ki eğitimidir. Eğitim, akı ve iradesi olduğu için sorumlu olan insanın kendini tanımasına, geliştirmesine yardım etmektedir. Sadece yaratıcısına karşı değil, bununla birlikte kendisine, çevresine, genel

olarak yaşadığı topluma karşı sorumluluğunu hatırlatmakta ve insanın bilimsel bilgiler ve beceriler kazanmasını, millî ve manevi değerlerini öğrenmesini sağlamaktadır. Nitekim geçmişten günümüze kültür ve medeniyetlerin gelişmesi ancak eğitim aracılığıyla mümkün olabilmiş, millî, manevi değerleri ve evrensel kültürü oluşturan unsurlar ancak eğitim sayesinde kalıcı hâle gelebilmiştir.

Eğitim, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel alanda kalkınabilmesi için ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde de birinci derecede etkilidir. Eğitimden, gerek bireysel gerekse toplumsal beklentilerin her zaman en üst düzeyde olmasının sebebi onun bu özelliğidir. Bu nedenle eğitimin amacı, değerlerine bağlı, milletine ve insanlığa faydalı, akıl, irade ve vicdanını yerinde kullanabilen erdemli insanlar yetiştirmek olmalıdır. Bu amaca binaen dinimiz, beşikten mezara kadar uzanan bir süreçte istisnasız herkesi öğrenme ve öğretme etkinliğine dâhil etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Müslümanlara herhangi bir cinsiyet ayrımında bulunmadan yüklediği ilk mükellefiyet de eğitimle ilgilidir.

Muallim/öğretmen olarak gönderildiğini beyan eden Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) eğitim anlayışının temelinde de sadece belli kesimlere ya da belli yaş grubundaki insanlara değil eğitim almaya müsait, öğrenilebilir durumda olan herkese ulaşma ilkesi yer almıştır. Hic-

retten hemen sonra bir mes-cit inşa ettiren Hz. Peygamber (s.a.s.), zamanı ve imkânları en güzel şekilde kullanarak eğitim-öğretim faaliyetlerini yaygın hâle getirmek için bu mescitte ayrı bir bölüm yaptırmış, bu bölümde bizzat dersler vermiş ve eğitim maksadıyla bazı sahabileri görevlendirmiştir.

Bilgi ve eğitime bu denli değer veren bir inancın mensupları olarak bugün dinî tebliğ ve irşad noktasında dijital dünyanın sağladığı imkânlardan azami derecede istifade etmek, erdemli insan, faziletli toplum ve huzurlu dünya mefkûresini gerçekleştirmeyi kendisine gaye edinen bir teşkilat olarak bizler için önemli bir sorumluluktur. Böylece Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyye çizgisinde, sahih bir din anlayışıyla sunulan din eğitimi ve irşat hizmetleri daha verimli olabilecektir. Diğer taraftan taşıdığı risklerle birlikte teknolojinin sağladığı imkânları görmezden gelmek, bir anlamda küreselleşen dünyada dijital dönüşüme direnç göstererek değişimin gerisinde kalmak olacaktır. Zira günümüzde yaşanan dönüşüm, devamlı ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç, İslam dünyasındaki dinî teşkilatlar arasında örnek bir kurum olma hüviyetine sahip Diyanet İşleri Başkanlığı için de oluşan yeni fırsatları görmeyi ve temel ahlaki değerler doğrultusunda dijital teknolojileri daha etkin kullanarak her bakımdan daha donanımlı ve bilgili hâle gelmeyi ifade etmektedir. Bilgi, insan için değerli bir imkân ve devasa

bir güçtür. Kur'an-ı Kerim'e göre insanın diğer varlıklardan üstünlüğü (Bakara, 2/30-31.), onu ayrıcalıklı kılan özellikler olarak ruhi kabiliyetleri, akli ve bilgisidir. (Zariyat, 51/56; Mülk, 67/2.) Bilenle bilmeyen bir değildir. (Zümer, 39/9.)

Esasen başarılı ve etkili bir eğitimin temel referansı olan bilgi, insanın aklıyla kavrayabileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütününe ifade etmektedir. Eşyanın hakikatini idrak etmek için bilgiye ihtiyaç vardır. Düşüncenin gerçeğe uygun olması veya bir şeyin suretinin akılda hâsıl olması için bilgi gerekmektedir. Doğası gereği göreceli bir kavram olan; zamana, kültüre, coğrafyaya göre değişen ve farklı şekillerde tanımlanabilen bilgi, günümüzde yaşanan dijital dönüşümün de bir anlamda çıkış noktası ve hızlandırıcısıdır. Bugün bilginin hızlı bir şekilde yayılması, hayatın merkezinde daha fazla yer almak suretiyle etkisini her alanda daha güçlü hissettirmesi; teknolojik unsurlar vasıtasıyla kolayca erişilebilir olmasından ve bilgi kaynaklarına ulaşımında sınırların ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda bilgiyi doğru kaynaktan alabilmenin, bilginin değeri bakımından sorgulayıcı bir yöntemle değerlendirme yapabilmenin ve bilginin kullanımı noktasında doğru hareket edebilmenin önemini daha da artırmaktadır. ■

DİJİTAL ÇAĞ VE SAHİH BİLGİ

| Enbiya YILDIRIM

Önceki dönemlere göre her açıdan imkânların daha fazla olduğu bir zaman diliminde yaşıyoruz. Teknolojinin katettiği ilerlemeye paralel olarak sağlıktan ulaşım, haberleşmeden eğitime kadar her alanda çok daha iyi imkânlarla sahip olduğumuz bir gerçektir. Bilgisayarlarımızın içinde yer alan binlerce kitap ile dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlarla sanal ortamda gerçekleştirdiğimiz toplantılar durumu özetlemeye yetmektedir.

Her nimetin hele de büyük nimetlerin, beraberinde bazı sorunları da getirdiği gerçeğinden hareket edecek olursak dijital dünyanın da beraberinde pek çok sorunu getirdiği bir gerçektir. Haramın neredeyse hiçbir engele takılmadan bilgisayarlarımıza, telefonlarımıza ve televizyonlarımıza kadar gelebilmesi bunun en somut örneğidir. Lakin olumsuz boyutuna bakarak nimetten vazgeçemeyeceğimize göre sorunla yüzleşmek ve bir çözüm üretmek durumundayız. Çünkü hayat devam etmektedir.

Haramları engellemedeki zorluk

Bugün pek çok İslam ülkesinde siyasi nedenlerin yanında gençlerin zararlı etkilerden korunması amacıyla bazı sosyal medya platformları ile dijital kanalların engellenmesi yoluna gidilerek çeşitli önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Kısmen başarılı olan bu tedbirlerle söz konusu mecralar bir kısım insanlara kapatılabiliyorsa da özellikle gençler engelleri aşmak için üretilmiş programlar vasıtasıyla istediklerine ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla önceleri fiilî işlenen suçlara fiziki müdahale mümkünken zamanımızda sanalda işlenen harama müdahale imkânı çok zorlaşmıştır. Bu da günümüz Müslümanlarının ve İslam ülkelerinin önündeki en büyük zorluklardan biridir. Çünkü haramdır, genel ahlaka aykırıdır diyerek bir şeye engel olmak sosyal hayatta çok fazla karşılığı olmayan bir söz olarak kalmaktadır.

Ağlamak çözüm değil

Önceki asırların farklı zaman dilimlerinde yazılmış ahlaka dair kitaplara baktığımızda her dönemde zamanın bozulduğundan şikâyet edildiğini, asr-ı saadet devrine duyulan özlemin dile getirildiğini görürüz. Hatta bazı dönemlerde kıyamet beklentisi içine bile girilmiştir. Tarih olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden uzaklaştıkça o döneme olan hasretin artması ile dünyanın ahlaki değerlerden her gün biraz daha uzaklaştığı algısı nedeniyle yazarlarda, bilhassa İslami hassasiyeti yoğun olan kesimlerde, bir moralsizlik olduğu aşikârdır. Bununla birlikte, sadece dertlenmek hiçbir zaman çözüm olmadığından her çağın Müslümanına düşen kendi asrına uygun reçete sunabilmesidir. Zamanımızda da durum değişmemiştir.

Abartmaktan kaçınmak

Teknolojinin mevcut olmadığı dönemlerde fenalıkların etkisi gerçekleştikleri alanla sınırlı kalmaktaydı. Bunun yanında, bir yerde olan kötülüklerden diğer bölgelerde yaşayan insanların çoğunlukla haberi olmuyordu. Günümüzde ise iletişimin sunduğu imkânlarla bağlı olarak bir yerdeki fenalık başka bölgeleri de etkilemekte, hatta fenalık bu yolla yayılmaktadır. Ancak her hâlükârda artmakta olan kötülük miktarının endişe ettiğimiz derecede zirveleri zorladığı algısının ne kadar gerçekçi olduğunu sorgulamamız gerekir. Bunu yaparken de dünya nüfusunun ulaştığı rakama paralel olarak çoğalan kötülükler arasında bir paralellik olup olmadığını göz önünde bulundurmak yanında artan iletişim imkânları nedeniyle dünyanın her tarafındaki kötülüklerden haberdar olmamızın bizde karamsarlığa neden olup olmadığını da göz önünde bulundurmamız icap eder. Dolayısıyla abarttığımız boyutta endişe edilecek bir durumun olmadığını, dünyanın akışının aynı şekilde devam ettiğini düşünmeye başlamamız yararlı olacaktır.

Gençlerle iletişimdeki zorluklar

Başta ebeveynler ve öğretmenler olmak üzere büyüklerle genç kuşak arasında bir iletişim sıkıntısı olduğu aşikârdır. Hatta gençlerin cep telefonu ve bilgisayar ile anne babalarıyla oldukça

rından daha fazla zaman geçirdiklerini, öğretmenleri açısından da durumun pek farklı olmadığını söylemek hakikatin ikrarı olacaktır. Bu husustaki temel sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Yaşlıların iletişimde kullandıkları dil ve üslup, gençlerin gönüllerine ulaşmamaktadır. Buyurgan, yasaklamalar üzerinden devam eden, söylenilenler yapılmadığında söz konusu olacak üzücü sonuçları dile getiren yaklaşım gençlerin kulak verdiği tavsiyeler olmamaktadır. Ayrıca değişen kelime dağarcığına paralel olarak da ortak bir dil kullanmak mümkün olmayabilmektedir. Yaşlılar çoğu kez gençlerin gündelik dilinden anlamamakta, kendilerinin kullandığı bazı kelimeler de gençlere yabancı gelmektedir. Başka bir ifadeyle, yaşlı amcalara gayet münasip olan camideki vaaz üslubu genç kuşağa uygun düşmemektedir. Dolayısıyla sevecen, nazik, espri yüklü, suçlamayan, gençlerin dünyasına girebilen bir üsluba ve dile ihtiyaç vardır.

2. Gençlerin zihin dünyalarında din çerçevesinde oluşturulan sorunlar ve şüpheler büyük oranda İslam inancı ve Hz. Peygamber merkezlidir. Sosyal medyada onları olumsuz anlamda etkileyecek binlerce video ve yazılı metin bulunmaktadır. Dolayısıyla gençlerle iletişimde bu sorulara cevap verecek iyi bir altyapı gerekmektedir. Bu da insanın kendisini asla yeterli görmemesi ve donanımını

her gün artırma azminde olmasıyla ilgili bir durumdur.

3. Giyinme hususunda haram helal açısından dikkat edilecek hususlar bellidir. Müslümanların geleneğinin de bu çerçevede oluşturduğu bir form vardır. Lakin zamanımız gençleriyle iletişimde öncelikleri belirlerken nereden başlayacağımıza dikkat etmek gerekmektedir. Belki sonda zikredilmesi gereken bir hususu başa almak karşımızdaki gencin bizden uzaklaşmasına sebebiyet verebilmektedir. Aksi takdirde karşımızdaki genç, daha biz iki kelam etmeden gönül defterini bizlere kapatabilir.

Sosyal medya hareketliliğine ayak uydurmak

Yarışma programları ile kendilerine hitap eden diziler dışında televizyon seyretmeyen gençlerin boş vakitlerini büyük oranda sosyal medya mecralarında geçirdiği hepimizin malumudur. Hatta gençliğin beslendiği birinci kaynak, sosyal medyadır. Sosyal medyanın özelliği ise kısa videolar içermesi, vurucu cümlelerle mesaj vermeyi öncelemesidir. Dolayısıyla bunlar, profesyonelce kullanabilenler için gençlere ulaşma noktasında çok önemli bir enstrümandır.

Bu platformda İslam'ın çizdiği ahlak kuralları çerçevesinde hizmet üretmek ve gençlere ulaşabilmek sanılanın aksine zor değildir. Profesyonelce hazırlanmak şartıyla ahlaki ve dinî değerleri işle-

yen kısa videolar, İslam'ın güzelliklerini öne çıkaran paylaşımlar, millî ve manevî değerlere dair paylaşımlar ile gençlere ulaşabilmek pekâlâ mümkündür. Yeter ki bu paylaşımlarda ötekileştirici bir dil kullanılsın. Dikkat edilirse sözünü ettiğimiz çerçevede İslam'ın güzelliklerini insanlara sunarken bir yetersizlik söz konusudur. Tam tersine, İslami değerlerle ve bu ülkenin geleneksel genleriyle mücadele edenlerin ürettikleri paylaşımlar olumsuz anlamda sürekli gündem olabilmektedir. Özellikle vakıflar, dernekler ve benzeri sivil toplum kuruluşlarına bu noktada büyük görev düşmektedir. Bu aynı zamanda millî bir görevdir.

Kendimizin ürettiği sorunlar

Sosyal medyadaki en büyük sorunlarımızdan birisi de İslam'ı eleştirmek amacıyla bazı tartışmalı meseleleri sürekli gündeme taşıyanlar yanında dine dair hassas konuları tartışmaya açarak kendilerince İslam'a hizmet ettiğini düşünenlerdir. Bugüne kadar yaşadığımız tecrübe şunu göstermiştir: İyi niyetle sosyal medyaya taşınan ve tartışılan konulardan hiçbirisi insanların dine olan bağlılığını artırmamış, tam tersine açılan konular herkesin yorumuna açık olduğundan meselelerin daha fazla alevlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca tartışmaya açılan konuyu sonlandırmak asla mümkün olmamakta, meselenin daha da fazla tar-

İyi niyetle sosyal medyaya taşınan ve tartışılan konulardan hiçbirisi insanların dine olan bağlılığını artırmamış, tam tersine açılan konular herkesin yorumuna açık olduğundan meselelerin daha fazla alevlenmesine sebep olmuştur.

tışılmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucu olarak da bu tartışmaları takip eden kitlelerde dine olan bağlılık artmamakta, insanların dinden daha fazla soğumasına sebep olunmaktadır. Çünkü sağlıklı bilgi edinmesi mümkün olmayan takipçilerin zihin dünyaları allak bullak olmakta ve âdeta dinde sabit bir şey yokmuş noktasına gelmektedir. Çünkü araçsallaştırılan, metalaşan ve tüketilen din, gönül dünyalarındaki değerini kaybetmektedir. Bu durum dinden yorulmalarına neden olmaktadır. Bunun yanında, tartışmalar mutlak surette tarafların keskin bir şekilde kampaşmasına sebep olmaktadır. Bu ise ülke birliği açısından hiç de olumlu bir tablo değildir.

Çözümün zor olmaması

İslam'ın yaşanması ve gelecek kuşaklara ulaştırılması diye bir derdi olanların karşılaşmış olduğu sorunlar karşısında yılgınlık göstermeleri elbette beklenemez. Sosyal medya mecralarında birkaç gün gezinenler zaten konuşulan konular ile insan profilleri etrafında genel bir kanaate rahatlıkla sahip olur. Özellikle bizim gibi bu alanı aktif kullananlar açısından durum tespiti yapması daha kolaydır. Buna göre İslam'ın kendisi veya İslam ile ilgili konularda olumsuz tavır alan insanları üç grupta toplamak mümkündür: İlk kesim, İslam'ı din olarak kabul etmeyenler. İkinci kesim ise kendisini Müslüman olarak tanımlayan, bununla birlikte

yanlış öğrendiği bazı dinî meseleler nedeniyle İslam ve değerleriyle arasına mesafe koyanlardır. Üçüncü kesim ise İslam'ın, hayatlarının bir yerinde olmadığı zümredir. Bir başka ifadeyle din gündemlerine girememiştir. Son grup, gençlerin yoğunlukla yer aldığı kesimdir. Bu tablo karşısında atılması gereken temel adımlardan birkaçı şunlardır:

1. Din kültürü ders kitaplarının içeriklerini çağdaş problemlere göre düzenlemek. Dolayısıyla liseyi bitiren gencin zihin dünyasında asgari olarak İslam sevgisi yanında dinî değerler bilinci oluşmuş olmalıdır. Dine yabancı biri olarak liseyi bitirmemelidir.

2. İlahiyat fakültelerinden mezun olanlar Millî Eğitim veya Diyanet alanında hizmet sunduklarına göre onları zamanın ruhuna uygun bir donanımla yetiştirmek gereği vardır. Bu da müfredatın güncellenmesini, din çerçevesinde tartışılan konuların fakülte programlarına eklenmesini zorunlu kılmaktadır.

3. Diyanet hizmetini üstlenecek kardeşlerimizin görev öncesinde aldıkları eğitim yanında görev esnasında da kendilerini sürekli yenilemeleri, şu anda da uygulanmaya gayret edilen kitap okuma programlarına katılmaları faydalı olacaktır. Bunun yanında, gençlerle buluşmalarını sağlayacak etkinliklerin yürütülmesi önem arz etmektedir. Bunun temelde iki faydası vardır: Birincisi, cami dışında-

**İslam'ın
yaşanması
ve gelecek
kuşaklara
ulaştırılması
diye bir derdi
olanların
karşılaşmış
olduğu sorunlar
karşısında
yılgınlık
göstermeleri
elbette
beklenemez.**

ki gençlerle buluştuklarında zamanımız gencine ulaşmak için gerekli donanım noktasında kendi durumlarını göreceklerdir. Bu onların yenilenmelerine büyük katkı sağlayacaktır. İkincisi, görev yaptıkları semtte cami dışındaki insanlara ulaşmalarının yolu açılmış olacaktır. Çünkü bir gence ulaşmak sadece onunla sınırlı değildir. Aynı zamanda ailesine de ulaşmak demektir. Esasında, zamanımızdaki din hizmeti bu çerçevede çok önem arz etmektedir. Gençlere resmî eğitim aldıkları kurum dışında ulaşma imkânına sahip olanlar neredeyse sadece din görevlisi kardeşlerimizdir.

4. Sosyal medyada İslam'ın güzelliklerini merkeze alan iyi içerikler üretmek. Buna yoğunlaşılabiliirse İslam'a aç olan insanımızın bunları yoğun bir şekilde sahiplendiği görülecektir. Bu, aynı zamanda zihninde sorular dolaşmakta olanlara da müspet anlamda yararlı olacaktır. Kaldı ki iletişim araçları bağlamında sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte okuma kültürünün yeryüzünde genel olarak azaldığı gerçeği bizlere yazılı basın ihmal etmeden sosyal medya ağlarında daha yoğun yer almamız gerektiğini göstermektedir.

Algı oluşturma görevimiz

İnternetin iyice yaygınlaşmasıyla birlikte herkese kendi inandığı şekilde dini anlatma ve buna davet etme fırsatı doğmuştur. Bu ise dinî söylem

birliği açısından tam bir felakettir. Çünkü temel dinî bilgiyi almamış olan insanlar kendi anlayışlarına göre yorumladıkları hususları din diye öğretmektedirler. Özellikle de bizim gibi farklı düşünce ve akımlara fikir özgürlüğü bağlamında olabildiğince imkân tanıyan ülkelerde üretilen farklı İslam yorumları insanların değişik birliklerle kümelenmesine ve bazen de radikalleşmesine veya dinden uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Oysa bu ülkenin Hanefilik, Şafilik, Maturidilik ve Eşarilik merkezli olmak üzere inşa ettiği, yüzyıllara dayalı bir yaşam tecrübesi ve geleneği vardır. Bunun sağlıklı verilememesi neticesinde oluşan boşluğun birilerince doldurulması ve

bu söylemlerin radikal, sonuçları itibarıyla şiddet içeren söylemler taşıyor olması veya gelenek düşmanlığına evrilmesi, bu memleketin tarihsel mirasına ve dokusuna aykırı bir durum arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, geleceğe yönelik olarak bir güvenlik endişesinden bahsetmemiz mümkündür. Dolayısıyla çok ciddi bir sorunla karşı karşıyayız demektir.

Kafası karışık olan ve sahih dinî bilgiyi elde etme arayışında olanlar başta olmak üzere tüm insanlarımıza sahih dinî bilgiyi sunmak için gayret göstermemiz yanında doğru bilginin öğrenileceği veya öğrenilen bilginin sağlanmasının yapılacağı en önemli yerin Diyanet olduğu algısı-

nın mutlaka ülke insanımız arasında yaygınlaştırılması gerekir. Bu yapıldığı takdirde, daha çok insan din adına öğrendiklerinin testini Diyanet üzerinden yapmayı alışkanlık hâline getirecektir. Bu ise hem Diyanetimize olan güveni artıracak hem de söz konusu karmaşanın önüne geçecektir. En önemlisi de her Müslüman'ım diyenin, dinin her konusunda istediği gibi yazıp çizmesinin ve konuşmasının önüne geçilecektir. Çünkü ifadelerinin doğruluk açısından sorgulandığı bir merkez olduğunu bilmek herkesi ihtiyatlı olmaya sevk edecektir. Bu da ülkemiz dinî hizmetlerinin birliği açısından değeri ölçülemeyecek bir çabadır. ■

DİJİTAL ÇAĞDA İRŞADIN İMKÂNI

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dijital çağda, insanların tutum ve davranışlarını yönlendiren, eylemlerini ve genel olarak yaşamını anlamlı hâle getiren değerlerin teknolojikleşme ve dijitalleşme ile etkileşim niteliği farklı açılardan ele alınmaktadır. Bu kapsamda dijital manipülasyon, dijital linç, mahremiyet ihlalleri, geleneksel iletişim etiğinin sanal evrende işlevini yitirmesi ve dijital etik değerlerin ve normların henüz oluşmaması veya bu değerler üzerinde henüz bir uzlaşıya varılmaması etik krizlere sebep olmaktadır. Belirtilen etik krizin temelinde ise dijital toplumsallığa ait herkes tarafından kabul görmüş dijital değerlerin ve normların belirsizliği veya zayıflığı; gerçeklik dünyasında cari olan değerlerin sanal âleme, hangi nitelik veya uygulama ile aktarılacağına kurgulanamayışı/düzenlenemeyişi bulunmaktadır.

Son yıllarda yaşanan bilgi iletişim teknolojilerinin öncülük ettiği toplumsal değişim, daha önce benzeri yaşanmamış büyüklükte küresel iletişim ve etkileşimin önünü açmıştır. Dijital iletişim platformları ve mobil cihazlar sayesinde nesnel varlığa dair ne varsa dijitalleştirilerek sanal ortamlara taşınmaktadır. Toplum olabilmenin, birlikte yaşamının asgari şartları irdelendiğinde ortak değer ve anlam dünyasına, toplumsal normlara, benzer ideal ve hedeflere sahip olmanın insanları bir arada yaşamaya ve toplumsallığa dâhil ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dijital ortamların sağladığı iletişim ve etkileşimi; gündelik hayatta dâhil olduğumuz, fiziksel olarak temasta bulunduğumuz toplumsal ideallerin bir benzerinin var olması gerektiği bir alan olarak tahayyül etmek mümkündür. Bununla birlikte dijital ortamlar bir yandan nesnel dünyanın bir temsili olsa da diğer taraftan kendi içinde bir bütünlük oluşturarak kendi toplumsallığına dair bir anlam ve değer üretme kapasitesine sahip görünmektedir. (A. Aslan, & Ş. Işıklı, Dijitalleşen Değerler ve Yeni Dijital Normlar: Sosyal Medya Örnek Olay İncelemesi, Atatürk Üniversitesi Yay., 2022.)

Dijitalleşme ile birlikte toplumda yaşanan değişimin etkileri, toplumu oluşturan ortak duygu, düşünce ve ideallerin değişmesine de neden olmaktadır. Değer adını verdiğimiz ve insan

yaşamına anlam katan davranışların dijitalleşen birey için ne ifade ettiği ve bu bireyin değerlerinin neler olduğu oldukça önemlidir. Değerler en basit anlamıyla insanın herhangi bir şey için harekete geçmesini sağlayan temel bilişsel güdülerdir. Zamana ve durumlara göre değişiklik göstermeyen, bilişsel olarak insanın benimsediği soyut ve arzu edilen hedeflerdir. Değerler önemlerine göre değişir. Bir insanın bir değere atfettiği önem ne kadar yüksekse o değere bağlı kalacak

şekilde davranması daha olasıdır. Modernite-değer ilişkisinde kabul gören genel kanaat, şehirleşmenin ve sanayileşmenin bir değer erozyonuna sebep olduğudur. Kısmen tepkisel bir yaklaşımı ifade eden bu düşünce, dijital çağda tekrar gözden geçirilmeyi, modernite sonrasında değer-insan-zaman-mekân ilişkisi bağlamında yeniden düşünülmeyi gerekli kılmaktadır.

Değerler bir ortak hareket etme arzusu ile insanların etkileşim içinde bulunmanın

şablonlarını ortaya koymaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanların ortak uzlaşımaya dayalı bir yapıyı inşa etmek üzere paydaş oldukları bir yapı olarak değer yaklaşımı, günümüz dünyasının dijital bir köye dönüşmesi açısından insanların dâhil olabileceği en büyük imkân alanını oluşturmaktadır. Burada dinin değişmeyen sabitelerini, değişmeyen değerlerin anlam ve uygulama hüviyetini yeni düzlem ve âlemlere taşımak olmazsa olmazdır.

Değerler ve ahlaki mülahazalar, teknoloji üretilirken daha tasarım aşamasında dikkate alınmalıdır.

Yeni atmosferde/dijital çağda insani düzlemi teknolojiye kurban etmeden; fakat yeni atmosferi ve çağı da dikkate alarak yeni bir kurgu inşasında olmak gerekiyor. Otomat sistemlerden buharlı makinelere geçişte insanoğlunun yaşamış olduğu övünç, umut ve belirsizlik ne ise bugün yapay zekâ teknolojilerine karşı yaşadığımız hâletiruhiye de böyle bir hâl aslında. Değerler dijital çağda nasıl konumlanmalıdır, sorusuna bu meyanda hazırlanan çalışmalardan (Şevki IŞIKLI & Alattin ASLAN, 2022.) hareketle şu şekilde cevap vermek mümkün:

- Değerler, teknolojik gelişimin içine gömülebilir.
- Dijital değerler hakkında bilinçli ve açık düşünmek ahlaki açıdan önemlidir.
- Değerler ve ahlaki mülahazalar, teknoloji üretilirken daha tasarım aşamasında dikkate alınmalıdır.
- Teknolojiyi üreten mekanizmanın, hem mekanizmanın kendisinin hem de insanlığın

geleceğinin değer merkezli bir tahayyül ve işleyişle olabileceğine kani olması gerekir.

- Değerlere kaynaklık arz eden inanç müntesipleri, teknolojiyi değer kurgusunda üretmelidir.

Yaşamakta olduğumuz yeni gerçeklik, reel ve sanal âlemler arasında geçişkenlik imkânı veren bir düzlem. Birinci düzlemde (reel âlemde) var olmamız, geleneksel bilgimiz ve özellikle inancımız dolayısıyla bizi biz yapan kişilik ve kimliğimizle mümkündür. İkinci düzlemde (sanal âlemde) varlığımız, ilk âlemde varlığımızın/bizi var kılan gerçekliğin doğru bir iz düşümü ya da yansımasıyla anlam ya da karşılık bulacaktır. Dolayısıyla geleneksel bilginin ya da inancın hüviyeti, gerçekte/yaşamakta olduğumuz âlemde hakikat niteliğinde içleştirilmeli/aktarılmalı ki birey hangi atmosferde bulunursa bulunsun inanç ve değerler olmadan nefes alamayacağının kararında ve arayışında olsun. Gençlerin dili ile söyleyecek olursak “Bir adaya gitmen ve yanına sadece üç şey alman gerekirse sen ne almak istersin?” hitabına üç değerle cevap verebilirsin...

Sanal düzlemde üretilen bireyin tahayyül âleminin, haz odaklı sınırsızlığı deneyimlemek istediği, insani oluşu geride bırakmaya çalıştığı bir düzlem olduğu hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla bireyin tahayyüle dair şemaları seküler veya profan bir nitelikte ise kendi iç dünyasını inşa ettiği şemaları da ve bu dünyanın sanal gerçekliğe yansıyan

gerçeklik kurgusu da seküler ve profan olacaktır. Yani, İbn Tufeyl’in (ö. 581/1185) Hayy anlatısı fizyolojik ve bilişsel bir gelişim sürecini ayrıca bireyin gelişim ve öğrenme serüvenini barındırmakla birlikte neticede bireyi tevhide götüren bir anlatıdır. Buna karşın Daniel Defoe’nun (1660-1731) serüven romanı olan Robinson Crusoe, hem yalnızlık psikolojisini yansıtır hem ekonomik bireyciliğin, şifrelenmiş gizli bir öz geçmişin izlerini taşır hem de emperyal bir genişleme hayalini ve kehanetini içinde barındırır. George Orwell’in (1903-1950) “Hayvan Çiftliği” adlı eseri ise bireyi ve modern dünyayı kapitalizmin meşruiyetine taşır.

Dijital çağda sağlıklı bir din anlatısı, dinlerin, özelde ise İslam dininin “hakikat olma” niteliğinin çok boyutlu aktarımını gerektirmektedir.

Dijital çağda -Batı dünyasından başlayarak tüm insanlığı etki alanına alacak bir hinterlandda- din için uygun görülen nitelik; mistik ve metafizik bir olgu niteliğidir. Spiritüel arayışlara cevap verme başarısıdır. Dijital çağın bireyi, reel veya sanal düzlemde ya da hangi modda olursa olsun yanında “kendisine müdahale etmeyecek fakat varlığını/teselli verici gücünü hep hissettirecek” bir tanrı arayışındadır. Bu arayışa, dijital çağın insana ulaşma zemini olarak bireyin insana ulaşma zemini olarak yapıcı bir yaklaşımla başvurulabilir. Yani İslam’ın ve ondan beslenen değerlerin anlam odaklı bir sunumu ile bu çağın insanına ulaşılabilir.

Nitekim son yüzyılın en çok okunan Batılı psikoloji yazarlarına bakıldığında, bunların anlam odaklı bir yaklaşımla Hristiyanlıktan boşalan alanı doldurmaya çalıştıkları görülecektir. Fakat bu din anlatısı, dinin ve değerlerin salt mistik ve metafizik bir gerçeklik alanına hapsedilme tehlikesini barındırmaktadır. Batı'nın, Hristiyanlığın buharlaşması ile sonuçlanan tecrübesini dikkate alarak bu anlatının olabildiğince özenle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Buna karşın bu durumun gerekliliği ise dijital çağ bireyinin etkileşim hâlinde olduğu doğu dinlerini veya yeni dinî hareketleri spiritüel arayışına bir cevap olarak konumlandırmasındadır. Ülkemizde son dönemde çokça izlenen kliplerde karşılaştığımız mistik unsurlarda belirttiğimiz husus dikkatleri çekmektedir.

Dijital çağda din anlatısı, birey ve toplum için kültüre dönüşecek şekilde kurgulanmalıdır. Etki alanına her bir aile ferdini, gerçeklik ve sanal âlemi alacak şekilde üretilmelidir.

- Her birey veya toplum, yaşamın tüm dönemlerinde/hayatının her anında ilme dayanan veya bilimsel bilgiyle üretilen motivasyon unsurlarıyla hareket etmez. Sosyal psikolojide farklı bilimsel çalışmalarla (Muzaffer Şerif, Artur Ashe, Milligram, Stanford) temellendirilen “uyuma” davranışıyla harekete geçer. Dolayısıyla dijital çağda yaşayan bireyin, teknolojik araçları ve düzlemleri sosyal uyumu gerçekleştirmek

üzere işlevselleştirdiği düşünlüğünde, din adına üretilen değer odaklı gerçekliğin toplumun geneli tarafından uygulama düzeyine geçirilmesi için dinî değerlerin bir kültür oluşturacak şekilde yaygınlaştırılması gerekir. Belli bölgelerde ve ailelerde hafızlık geleneğinin oluşu, o bölge insanının veya ailenin hafızlığa hak ettiği değeri vermekle birlikte bunu bir kültüre dönüştürmelerinden de kaynaklanmaktadır.

- Sanal düzlemde değer odaklı üretimler yapılmalı. Yoğun bir dijital okuryazarlık farkındalığından sonra değer kaynaklı üretimlerin göze ve gönle gelmesi için algoritmalar oluşturulmalıdır. Oluşturulan algoritmalarla, bireyin değer odaklı paylaşımlara ve üretimlere daha hızlı ulaşması sağlanmalı; aksi üretimlerden uzak kalabilmesinin zemini de güçlendirilmelidir.

- Yaşamakta olduğumuz âlem için sinema, tiyatro, kısa bilgilendirme filmleri, klip, öykü, roman, karikatür, geleneksel el sanatları vb. araçlara daha fazla yoğunlaşmakla birlikte; bunların sanal düzleme aktarımlarına da aynı düzeyde önem vermeli. Gerçek üretimden yola çıkarak “insanlığın geleceği projesi” düşüncesi/ideali yaklaşımıyla sanal âlemler kurma girişiminde bulunulmalı.

Son olarak şunu ifade etmek isterim: 12 Temmuz'da NASA tarafından evrenin en derin görüntüleri paylaşıldı. Bazı dinî siteler, tebliğe vesile olması ve tefekkür edilmesi için iyi niyetli olarak

bu fotoğraflara kâinata dair ayetleri yazarak paylaştı. Bu paylaşım irşatta ve tebliğde bulunmanın bir yolu olarak düşünülebilir. Fakat NASA bu kareleri paylaşırken ABD Başkanı Joe Biden “Bu keşif, Amerikan halkına özellikle de çocuklarımıza, kapasitemizin ötesinde hiçbir şeyin olmadığını hatırlatacaktır.” ifadeleriyle bu keşfi insanlığa duyurdu. Böylece, belki de asrımızın kâinata dair en önemli keşiflerinden biri, kutsaldan uzak, materyalist determinizmle ve ayrıca olabildiğince kibirli ve ötekileştirici bir ifadeyle tanıtıldı. Dijital çağda bir Müslümana düşen en büyük irşat ve tebliğ yollarından biri hem reel âlemde hem de sanal düzlemde bu keşifleri gerçekleştirmek ve bunu olabildiğince mütevazı bir üslupla, tevhid ve Allah'ın yüceliğiyle ilişkilendirerek dünyaya duyurmak olsa gerek... ■

Dijital çağda sağlıklı bir din anlatısı, dinlerin, özelde ise İslam dininin “hakikat olma” niteliğinin çok boyutlu aktarımını gerektirmektedir.

DİJİTAL PLATFORMLARDA DİN EĞİTİMİ

Sedide AKBULUT

DİB Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı

Insanın var oluşu ile başlayan toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler dünya tarihinde pek çok değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Tarım toplumundan sanayi toplumuna, bilgi çağından dijital çağa dönüşen hızlı bir periyodun içinde dünyamız. Maslow'un ihtiyaçlar piramidinde temel basamaklar değişmese de erişim ve kazanımlar çeşitlilik arz ederken her yeni yöntem bir öncekini güncellemiştir.

Tarihî kayıtlarda görüldüğü gibi erişilebilir coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkileşimi insanların yeni ihtiyaçlarını gündeme getirmiş, özellikle bilim insanların yaptıkları çalışmaları birbirlerine ulaştırmak ve fikir alışverişinde bulunmak için başlattıkları "uzaktan eğitim" olarak adlandırılan uygulamalar kullanılmıştır. İlk çalışmalar 1700'lü yıllarda mektup aracılığı ile başlamış, 1883'te ABD'de Mektupla Eğitim Üniversitesi kurulmuştur. Almanya'nın 1856'da kurduğu "Tele Colleg", "Schulfernsehen", "Fern Universität" gibi uzaktan eğitim kurumları günümüze kadar gelmiştir. 1939 yılında Fransa'da "Uzaktan Eğitim Merkezi" kurulmuş, aynı dönemde Rusya'da da uzaktan eğitimle ilgili benzer uygulama ve projeler geliştirilmiştir. Türkiye'de 1927'de başlayıp 1968'de kendini gösteren "Mektupla Öğretim Merkezi"nin başarısı Deneme Yüksek Öğretmen Okulu, Açık Öğretim Fakültesi, Açık Öğretim Lisesi, Açık İlköğretim ve Yayın Yüksek-

köğretim Kurumu'nun (YAY-KUR) oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Yükseköğretimde ise uzaktan eğitim modeli ilk olarak Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesinde 1982 yılında iktisat ve iş idaresi programları ile birlikte resmî olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Hayatın hemen hemen her alanındaki dijital dönüşüm dünyayı etkisi altına alan pandemi ile birlikte daha etkileyici ve kuşatıcı olmaya başlamış sağıktan tarıma, sanayiden gündelik hayata kadar yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Eğitim de bu etkileşimden nasibini alarak dijital eğitim uygulamalarına kapı aralamıştır. Çocuk, yetişkin, kadın, erkek pek çok insanın bir şekilde dâhil olduğu dijitalleşme sürecinde eğitim ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı gündem olmuş; yeni arayışlar, yeni öğrenmeler, dijital sınıflar, online dersler de artık eğitim literatürüne girmiştir. Bu literatür sayesinde dijital eğitim, bir yönüyle yöntem, içerik, hedef ve kazanımlarıyla eğitime yeni bir vizyon ve kapsam kazandırmıştır.

Son yıllarda salgının yaşattığı kapanmalar nedeniyle eğitim ihtiyacını karşılamak için neredeyse bütün üniversiteler eğitimde dijital platformları kullanmak zorunda kaldılar. Bu zorunluluk, eğitimin niteliğini tartışmaya açsa da özellikle din eğitiminde yeni öğrenme modellerini gündeme getirmiştir. Böylece din, inanç, kutsal metin ve ritüeller, dinî bilgi ve mesajlar sanal dünyaya taşınmakta, insanlar

merak ettikleri konulara farklı da olsa cevaplar bulmaktadır. Bu farklılıklar bazen zengin müktesebat ile açıklanırken bazen de anlık cevaplarla muhatabını etkilemektedir. Bu durum akliselim din adamları ve kuruluşlar tarafından din eğitimi alanındaki bilgi ve belgelerin sanal ortamlara aktarılmasına ve dinî kurumların dijital ortama taşınmasına da zemin hazırlamıştır.

Resmî bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı 633 sayılı Kanun çerçevesinde toplumu din konusunda aydınlatma görevini yerine getirirken teknolojik gelişmelerin farkında, yeni dijital öğrenme modelleri ile sağıh ve güvenilir dinî bilgiyi vatandaşa ulaştırmanın çabası içindedir. Kur'an kurslarındaki eğitimler, hutbe ve vaaz ile yapılan irşat hizmetleri, dinî hayata dair fetva ve rehberlik faaliyetleri yaygın din eğitimi olarak değerlendirildiğinde toplumun tüm kesimlerine ulaşılabilirlik hedeflenmektedir. Bu bağlamda dijital din eğitimi hizmeti sunulan platformlardan bir kaçına değinmek isabetli olacaktır.

Web siteleri

Bütün yaş gruplarına yönelik internet kullanımı üzerine yapılan bir araştırmada internette online iken kendi inancı hakkında bilgi aradığını belirten katılımcı oranının yüzde 91 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum bireylerin herhangi bir amaçla internete girdiklerinde dine dair meraklarına cevap aradıklarını da göstermektedir. Bununla beraber dijital okumaların uzun

soluklu yapılamadığı gerçekliğinden yola çıkan Diyanet İşleri Başkanlığı öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulu aracılığı ile dinî hayata dair sorulara online erişim imkanları sunarken merkez ve taşra teşkilatlarına ait web sayfalarında da belirli konularda kısa kısa bilgilendirme metinlerine yer vermektedir. Her hafta camilerde okunan hutbelere yine bu web siteleri ile ulaşılmaktadır. Cuma namazına katılıp katılamadığı bilinemese de her hafta hutbelerin okunma sayısında görülen artış dinî öğrenme ihtiyacının varlığını göstermektedir.

Mobil uygulamalar

Akıllı telefonlarla birlikte yol/ yön bulma, dil öğrenme, hesap yapma gibi hayatı kolaylaştıran pek çok uygulama kullanıma girmiştir. Bu kolaylıklara alışan insan ibadet hayatına ve dinî sorumluluklarına dair uyaran ve bilgilendiren uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı da geliştirmiş olduğu namaz vakti, namaz rehberi, Diyanet takvimi gibi mobil uygulamaların yanı sıra din eğitimi için kullanılabilecek Elif Ba, Kur'an-ı Kerim, Sure ve Dualar, Kur'an Akademisi, Diyanet Çocuk Takvimi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi ve Diyanet Çocuk Dergisi gibi süreli yayınlar ve Diyanet Dergilik uygulamaları ile yaygın din eğitiminde güçlü ve etkili bir hizmet yürütmektedir. Böylece duaları sesli okuma, ayet ve hadisleri okuma, dinleme; bilmeyenler için ise ibadetleri görüntülü bir şekilde uygulamalı olarak

öğrenme, namaz kılmak için Kur'an'dan gerekli olan belli sure veya ayetlerin öğrenilmesi gibi hususlarda geliştirilen bu uygulamalar dinini öğrenmek isteyenlere mekân ve zaman sınırı olmaksızın dijital imkânlar sunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı salgın döneminde gönderdiği talimatlar ile dijital vaazlara sistematik bir anlayış getirmiş, kapanmaların kalkmasıyla da müftülüklerimizin hemen hemen pek çoğunun sosyal ağlardan biri veya birkaçıyla yürüttüğü dijital irşat planlamaları tevaccühü doğrultusunda devam etmektedir.

Sosyal ağlarda dijital irşat

Bugün etkin olan çeşitli sosyal medya kanalları üzerinden canlı yayın, dinî sohbetler ile görsel, işitsel ve yazılı paylaşımlar dinî konularda bilgi edinmeye yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu dersler sayesinde uzaktan öğretim tarzında sınıflar oluşturulabilmekte ve canlı dersler yapılabilmektedir. Yapılan dersler, arşivleme sayesinde kayıt altına alınmakta ve uzun süre sanal ortamda kalarak konu ile ilgilenenler tarafından pek çok kez izlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı salgın döneminde gönderdiği talimatlar ile dijital vaazlara sistematik bir anlayış getirmiş, kapanmaların kalkmasıyla da müftülüklerimizin hemen hemen pek çoğunun sosyal ağlardan biri veya birkaçıyla yürüttüğü dijital irşat planlamaları vatandaşın tevaccühü doğrultusunda devam etmektedir. Bu sayede yüz yüze ulaşabileceğinden çok daha fazla vatandaşa ulaşılabilirlik sağlanmaktadır. Sosyal ağlarda yapılan vaaz, seminer ve sohbetler aracılığı ile milyonlarca insana sıcak yuvalarında sahih dinî bilgiyi dinleme ve öğrenme imkânı sunulmuştur.

Online/uzaktan eğitimler

Yaşanılan teknolojik gelişmeler insanoğlunu haz veren ve hız kazandıran yeni alanlarla tanıştırmakla dünyayı etkisi altına alan salgına karşı da hazırlamaktaydı. EBA gibi bir uygulama dijital dünyaya aşina olan çocuğa da ebeveynine de acemice gelmedi. Öğrenciler ekranın sadece

eğlenceye hizmet vermediğini görürken veliler de dijital dünyanın çok da korkulacak bir mecra olmadığına ve çocukları için bir eğitim yatırımı olabileceğine ikna oldular.

Bu süreçte hedeflediği kesintisiz eğitim stratejisiyle Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın din eğitiminde yeni programlar hazırlayarak “Evde Kal Türkiye” sloganıyla salgının tehditlerinden uzak tutulmaya çalışılan vatandaşa “Haydi Türkiye Evden Kur’an Öğrenmeye” projesiyle uzaktan Kur’an öğrenme fırsatı sağladı. İhtiyaç odaklı ve 4-6 yaş grubu programlar farklı uygulamalarla canlı derslere dönüştürüldü. Dijitalleşmenin baş döndüren hızı karşısında Diyanet İşleri Başkanlığı dijital eğitim imkânlarını geliştirerek devam etme kararı almış, her yaş grubu insana Kur’an’ı ve İslam dinini öğrenebileceği uzaktan eğitim programları hazırlamıştır.

Dijital yayınlar

Dijital yayıncılık; e-kitap, dergi, film ve dizi gibi içeriklerin dijital ortama yüklenerek internet üzerinden hedef kitleye ulaştırılmasıdır. Bu yeni yayın yöntemi sanatta, edebiyatta ve yazılı basında son dönemin en büyük atılımlarından biridir. Dijital yayınların sağladığı en büyük avantajlardan biri tasarruftur. Bununla birlikte birden fazla cihazdan erişebilmek gibi kolaylıklar da sağlamaktadır. Neredeyse her yerde kitap okuyabilir, podcast dinleyebilir ya da dizi izleyebilirsiniz. Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet TV, Diyanet Radyo, Kur’an Radyo

ve Risalet Radyo ile kurumsal anlamda görsel ve işitsel yayıncılık yaparken basılı yayınlar alanında da dijital yenilikler üretmektedir. Her yaş grubundan insanın erişim imkânı bulabileceği <https://yayin.diyamet.gov.tr/> sayfasında sesli makale, sesli kitap gibi zengin çeşitliliği ile oku, dinle ve izle seçenekleriyle dijitalleşen dinî bilgiye sahih kaynaklardan ulaşabilme imkânı sunulmaktadır. Podcastler sayesinde kısa, şaşırtıcı ve heyecan verici kayıtlar izleyicide merak uyandırarak kalıcı ve kullanılabilir bilgiye dönüşmektedir. Ayrıca <https://cocuk.diyamet.gov.tr/> sayfasıyla da çocuklarımıza oku, izle ve oyna başlıklarıyla dijital dünyanın sarmalına düşürmeden eğlendirerek öğretmeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak söylemeliyiz ki insanın toplumsal varoluşu ile başlayan bilgi aktarımı bazen sözel bazen yazınsal olsa da sağlam olup olmadığına dair belirli kriterler oluşturulmuş, rivayet kültürü bir disipline tabi tutulmuş, matbaanın icadıyla da kolaylaşmış, hızlanmış ve arşiv külliyatı meydana gelmiştir. İçinde yaşadığımız dijital kültürün etkisiyle yetişen yeni neslin eğitim anlayışı da bu doğrultuda değişmiş; dijital kaynakları önceleyen eğitim modelleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda dijital

platformların din eğitimi açısından işlevsel olarak kullanılmasının hedef kitlenin ihtiyacına büyük oranda cevap verebileceği görülse de bu platformlarda paylaşılan dinî bilgilerin içeriği, ilgi çekiciliği, doğruluğu dijital mecraya güveni arttıracak etkin unsurlardır. Hepsinden önemlisi dijital platformlardaki dinî bilgilerin doğruluğunun kontrol edilememesi, yetkin olup olmadığı bilinmeyen kişi ve kurumların bu ortamlardaki paylaşımları, bir denetim mekanizmasına olan ihtiyacı zorunlu kılmaktadır. İnsan bedenine biyolojik ve psikolojik açıdan zarar veren bilgi ve paylaşımlar sağlık ve güvenlik gibi gerekçelerle kontrol altında tutulmaya çalışılıp yasal düzenlemelere gidilirken köklü bir geçmişin kadim bir dinî bilgi ve ibadet müktesebatının bilimsel ve asıl kaynaklara dayalı denetleme mekanizmalarından geçirilmesi dijital ortamdaki dinî içerikli paylaşım ve yayınların güvenilirliğini arttıracaktır. ■

Söyleşi
Mahir KILINÇ

Prof. Dr. Ercan ÖZTEMEL: “Dijital dünyanın nimetleri kadar sakıncaları da var.”

Bugün hayatımızın her alanına egemen olan ve bireysel, toplumsal, kültürel pek çok değişimi beraberinde getiren dijitalleşme nedir? Ve bu değişim başlıca nerelerde, hangi alanlarda karşımıza çıkmaktadır?

Dijitalleşme; geliştirilen ve geliştirilecek olan sistemlerin, geliştirme yöntemlerinin, ortaya çıkan ürünlerin işlevlerini bilişim teknolojilerine dayalı olarak yürütmesidir. İnsan hayatının her aşamasında gerekli olan araç gereç ve ürünlerin dijital yetenekler ile donatılması olduğu kadar geliştirme, sunma, pazarlama aşamalarında da dijital teknolojileri kullanmaktır. Burada önemli olan, dijitalleşmenin bir kereye mahsus bir olgu olmaktan daha çok bilişimi etkin, kalıcı ve sürdürülebilir bir yapıya dönüştürmesidir. Bu nedenle dijitalleşme hayatımızı çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü kullandığımız sistemler dijitalleşmektedir. Dijital teknolojilerle dünyanın bire bir aynısını sanal olarak oluşturmak (Metaverse gibi) mümkün olabilmektedir. Sanal dünyada geçmişe doğru yolculuk yapmak ve tarihî olayları bire bir oradaymış gibi ya-

Dijital dönüşüm, her geçen gün toplumda değişimi tetiklemektedir. Değişim, yeni ihtiyaçlar doğurmaktadır. O da doğal olarak yeni dijitalleşme süreçlerini ortaya çıkarmaktadır. Böylece birbirini sürekli tetikleyen bir değişim ve dönüşüm sürecini yaşamaktayız.

şamak mümkün olabilmektedir. Artık insanlar görüşmek için uzun mesafelerden saatlerce seyahat etmeksizin dijital teknolojiler yardımıyla her an dünyanın öteki ucundaki yakınlarıyla görüşebilmektedir. Yaşadığımız ev ve kullandığımız cihazlar artık bizlerin arkadaşı gibi olmaktadır. Uzaktan kumanda etmek suretiyle eve gitmeden yemek pişirebilmekte, evi ısıtabilmekteyiz. Arabalarımız, arkadaşımız gibi bizlerle sohbet edebilmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. İnsan hayatının her aşamasında dijital sistemlerin kullanılması söz konusudur. Dijital dönüşüm, her geçen gün toplumda değişimi tetiklemektedir. Değişim, yeni ihtiyaçlar doğurmaktadır. O da doğal olarak yeni dijitalleşme süreçlerini ortaya çıkarmaktadır. Böylece birbirini sürekli tetikleyen bir değişim ve dönüşüm süre-

cini yaşamaktayız. Öyle görünüyor ki dönüşümün hızı da her geçen gün katlanarak artacaktır.

Dijital dünya her geçen gün “yapay zekâ”, “büyük veri (big data)”, “nesnelerin interneti (IOT)” gibi kavramlarla âdeta insanı etkisizleştirerek dünyayı post-dijital bir dünyaya eviriyor. Bu yeni dünyadan ve sürecin eğitim alanına yönelik etkilerinden bahsedermisiniz?

“Yapay zekâ”, “büyük veri (big data)”, “nesnelerin interneti (IOT)” gibi kavramlarla dünyanın evrildiği doğrudur. Ancak bu insanı etkisizleştirmekte midir? Bu, tartışılması gereken bir konudur. İnsanın yaptığı işlerin neredeyse tamamı artık bilişim, robotik, elektronik ve yapay zekâ teknolojileriyle beslenen dijital sistemler tarafından yürütülmektedir. Bu, insanın etki-

sizleştiği anlamına gelmez; insanın iş profilinin değiştiği anlamına gelir. Geçmişte de bilgisayarlar icat edildiğinde insanlar aynı duygulara kapıldılar. Ama hiçbir teknoloji, insanı etkisiz yapmadı. Sadece insanların yaşam koşulları ve iş yapma tarzları değişti, gelecekte de değişecektir. Artık insanlar, emeğin yoğun olduğu işlere zaman harcamayacak onları robotlara devredecektir. Robotlar da tıpkı insanlar gibi işleri yürütecekler. Amerikalıların karanlık fabrika diye adlandırdığı fabrikalarda hiç ışık olmadan imalat fonksiyonları tıkr tıkr yürüyecek, hedeflenen ürünler ve sistemler üretilecek. Şunu çok iyi anlamalıyız ki: Gelecek dünyası bugünkü dünyadan farklı olacak. Ama gelecekte de yine insanlar eşref-i mahlûkat olarak toplumda varlıklarını sürdürecektir ve sorumluluklarını yerine getirecekler.

Eskiden askıcı, kalaycı, süpürgeci, nalbant, bakırcı gibi meslekler nasıl günümüzde artık yoksa gelecekte de bugün var olan bazı meslekler yok olacaktır. Toplumun ve dünyanın gidişatında yine en etkin unsur insan unsuru olacaktır. Bugünün kavgaları, gürültüleri gelecekte de o günün koşulları ve şartları içinde devam edecektir. Belki kadrolu işçi olmayacak, insanlar kendilerine ve ailelerine daha fazla vakit ayırabileceklerdir. Korona salgınında aslında tüm dünya uzaktan çalışma ile bunun ilk prova- larını gerçekleştirmiştir. Gelecekte de herkes sahip olduğu bilgi ve entelektüel sermayenin oluşturduğu değerle yaşamını sürdürebilecektir. Onun için herkes değer üreten unsurlara odaklanacaktır. Bugün ilkokula giden çocukların çoğu üniversiteden mezun olduklarında bugün bilmediğimiz meslekleri yapıyor olacak. İnsanın etkisizleşmesi değil tam aksine etkisinin daha yüksek olduğu bir ortama doğru dünya hızla yol almaktadır. Her zaman söylüyorum: Gelişen yapay zekâ veya robot zekâsı değil insan zekâsıdır.

Dijital teknolojiye yönelik hâkimiyetin gençler arasında yaygın olduğu gerçekliğinden hareketle onlarla iletişim kurmayı amaçlayan yetişkinlerin ve eğitimcilerin neler yapması, neleri öncelemesi gerekmektedir?

Yeni nesil, hiç şüphesiz dijital dünyaya bizlere göre daha hızlı ayak uydurabilmektedir.

Yeni dünya içerisinde insanlara sunulan imkânlar çok değişken ve farklı niteliklerde olduğundan insanı daha fazla meşgul eden, dikkatleri sanal ortamlara çekip dünya ile irtibatı kesen birçok uygulamanın oluşması kaçınılmazdır. Burada devletin kurumları, eğitim dünyası ve sivil toplum örgütlerine büyük işler düşmektedir. İnsanın arzu edilen temel niteliklerini koruyacak şekilde yeni programlar başlatmaları gerekmektedir. Eğitim sistemi dijitalleşmeli ve dijital dünyanın sunduğu nimetlerden faydalanarak yeni nesle hitap edecek öğrenim yaklaşımlarına dönüşmelidir. Sınıfta öğrenme dönemi bitmektedir. Öğrenme artık tek başına bilgisayarlar tarafından sunulabilmektedir. Daha çok tatbikat ağırlıklı ve uzaktan eğitim teknolojilerinin hâkim olduğu dünyaya doğru yol alınmaktadır. Gençleri anlayabilmenin en doğru yolu “onların karşılaştıkları ve karşılaşacakları sistemleri” bugünün eğitimcilerinin tasarlamasıdır. Eğer siz teknolojiyi yönetmezseniz o gelir sizi yönetir. Bundan kaçmak mümkün değil. Eğer siz teknolojik gelişmeleri gelenek ve görenekleri yaşatacak, millî duyguları öne çıkartacak, doğruluk, dürüstlük ve insanlığa fayda üretmeyi önemseyecek nitelikleri yaygınlaştırmak amacıyla kullanmazsanız onu kötü amaçlarına alet etmek isteyen bireyler, kurumlar hatta devletler istediklerine çok rahat ulaşabileceklerdir. Mesela, gelecekte yan-

lış bilgiyi yaymak ve kitleleri yanlış yönlendirmek çocuk oyuncağı olacak. Bunun ilk örneklerini ülkemizde de yaşadık, yaşıyoruz. Eğer siz bu yönlendirmelerin önünü kesecek girişimleri geliştirmezseniz onu durdurmanız mümkün olmayacak. O nedenle şu aşamada devletimizin tüm kurumları kendi hizmetlerini dijitalleştirme- nin ve hizmetlerinin önüne çıkacak dijital engelleri önlemenin plan ve programlarını yapmalı ve sistematik olarak hayata geçirmelidir. Dijital kent kimliğinin yok sayılması gerekmektedir. Sağlıklı yaşam için dijital asistanlar geliştirilmelidir. Artık aynı konu her öğrenciye farklı şekilde anlatılmakta ve herkesin öğrenme eğrisine uygun eğitim sistemleri geliştirilebilmektedir. Eğitim sistemi bunu geliştirmenin derdine düşmelidir. Dünyada dronların savaştığı bir ortam oluşmaktadır. Savunma sistemlerinde artık insansız çalışan sistemlerin devreye alınması için girişimler artırılmalıdır. Tarım, ticaret, çevre yönetimi, turizm gibi her alanda bu söylediklerim geçerlidir. Bütün bunlara rağmen gençleri anlamak, onlara hitap etmek ancak onların beklentilerini iyi anlayıp onları modelleyerek onlara özü ile doğru hizmetler sunmaktan geçmektedir. Biz gelişmelere kayıtsız kalıp gençlerin sanal dünyada dolaşmamasını beklersek çok hata etmiş oluruz. Sanal ortamlarda da onlara kendi dünyamızı yaşatacak girişimlere odaklanmamız gerekir. Sivil toplum örgütleri de

kendi toplumsal değerlerini yaşatmak ve korumak için bu yönde atılımlara başlamalıdır. Bunun için de sadece kaynak ayırmak yerine iyi bir modelleme ve sistematik bir geliştirme sürecini yaşatmak gerekir.

Bu dijital çağın içinde doğan nesil her türlü bilgiyle erken yaşta karşılaştı. Fakat bu karşılaşmanın ne kadar sağlıklı bir eğitim ve etkileşim doğurduğu hep tartışma konusu oldu. Bu konu hakkında sizin düşünceleriniz nelerdir?

Bugünün gözlüğüyle geleceği yorumlarsak yanlış yapmış oluruz. Günümüz sistemleriyle gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabileceğimizi düşünmek çok büyük bir yanılgıdır. Biz gelecek dünyasının gerektirdiği sistemleri şimdiden öngörüp tasarlamak zorundayız. Zaten kaynakların ayrılmasından daha çok modelleme ve sistematik bir yaklaşım gerekir dememin nedeni de budur. Eğitim sistemi değişmelidir. Çünkü sınıfta öğrenme devri bitmektedir. Kişiselleştirilmiş eğitim sistemlerinde her öğrencinin anlama, kavrama ve öğrenme kabiliyetine uygun eğitim öğretim geliştiren sistemler olacak. Biz de gidişatı arkadan izlemek durumunda kalmadan bu sistemleri geliştirmeye gayret sarf etmeliyiz. Eğitim içeriklerini başkalarının hazırlamasına izin vermeyip kendi eğitim sistemimiz içerisinde gerek gördüğümüz içeriklerle sistemleri donatmalı, çocuklarımıza sunmalıyız. Çocuklarımızın

erken yaşta dijital dünyayla etkileşimini önleyemeyeceğimize göre onların dijital dünyadaki muhatapları biz veya bizim geliştirdiğimiz güne özgü niteliklerle donatılmış eğitim sistemleri olursa o zaman sağlıklı bir eğitim ve iletişimin kapısını aralarız. Aksi durumu düşünmek bile istemem. Çünkü gelecekte çocuklarımızı dijital dünyada kimlerin nasıl yöneteceklerini düşündükçe tüylerim şimdiden diken diken oluyor. Bazen torunlarım için çok büyük endişeler içinde olduğumu yakınlarımla paylaşıyorum. Bugün için yapmadıklarımız gelecekteki nesillerimizin çaresizliğinin temel nedeni olacaktır.

Dijitalleşmenin din eğitimi ve öğretiminin ilke ve yöntemlerine yansımaları nasıl olmuştur? Bu yeni çağın ruhuna uyumlu olacak şekilde bir din eğitimi nasıl yapılmalıdır?

Dijitalleşmenin eğitim üzerindeki etkisi dinî eğitim için de geçerlidir. Dinî eğitim yapmak durumunda olan kurum ve kuruluşlar da bu teknolojik gelişmeleri yakından takip etmeli ve sistemlerini ona göre uyarlamalıdır. Daha önce bir makalemde belirtmiştim: Âlim robot yapmak da zalim robot yapmak da bizim elimizdedir. İnsanlara inanç, huzur, sağlık, adalet, hak, doğruluk, dürüstlük, vatan aşkı verme gayretinde olan sistemlerin geliştirilmesi gerekir. Bilgisayarlarda ve internette dolaşan yapay âlimler insanlığın yolunu

aydınlatılabilir. Yoksa kendi menfaati için başkasını hiç düşünmeyen, helal haram bilmeden kaynakları kendisi için tüketmenin derdine düşen, bunun için kırıp dökmekten, zarar vermekten hatta öldürmekten çekinmeyen robotların hâkim olduğu bir sanal dünyada sağlıklı eğitimin etkisi sıfırlanacak düzeye inebilir. Kötü bir robotu önlemek, kötü bir insanı önlemekten on kat daha kolaydır. Ama bir şartla. Sizin onu önleyecek teknolojik sistemlere ve robotlara sahip olmanız gerekir. Geçenlerde bir arkadaşımın sohbet ederken bana sizin sorduğunuz bu soruyu sordu. Ona “Metaverse’de insanların inançlarını yaşamaları için ihtiyaç duydukları bilgileri en sağlıklı şekilde verebilecek sanal tebliğ robotları oluşturmak gerekir.” demiştim. Başta Diyanet İşleri Başkanlığımız olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlar bu kapsamda sistematik bir bilgi modellemesine ve yapay zekâyı bunu her insanın anlayabileceği şekilde sistemler geliştirmeye odaklanmalıdır. Bunun için fazla geç kalınmaması gerekmektedir. Yoksa trans-hümanizm dalgası hiç de arzu etmediğimiz sonuçlar doğurabilir.

Dijital mecraların insana sağlamış olduğu kazanımları ve beraberinde ondan götürdüklerini, neden olduğu problemleri görmek zorundayız. Bunlardan ve kaybı en aza indirebilmek adına çözüm yollarından bahsedebilir misiniz?

Dijital dünyanın nimetleri kadar sakıncaları da var. Mesela, istenmeyen bilgilerden kurtulmak mümkün olamıyor. Mahremiyet ve gizlilik tamamen ortadan kalkıyor. Yanlış ve kötü bilgi çok kolay yaygınlaşabiliyor. Toplum daha kolay manipüle edilebiliyor. Siber saldırılar önemli kayıplara yol açabiliyor. Sizin çalışan sistemleriniz anında çalışmaz olabiliyor. Dikkat dağınıklığı artıyor. Bilgi hırsızlığının önüne geçmek neredeyse imkânsız oluyor. Dijital dünyada veriye hâkim olanlar dünyayı yönetiyor. Bunlardan kurtulmak için alternatif sistemlerin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Dijital dönüşümü geriden izleyerek bu sorunların üstesinden gelinmesi mümkün değildir. Yukarıda listelediğimiz ve listelemediğimiz her sorun dijitalleşmeden kaynaklandığı gibi bunların çözümlerini de yine dijital dünyada aramak gerekir. İnsan zekâsı bunun da üstesinden gelebilir. Mesela, blokzinciri teknolojisiyle bilginin korunması, softbotlar vasıtasıyla yanlış bilginin önüne geçilmesi mümkün olabiliyor. Kısacası insan yaşamını ve toplumun sürdürülebilirliğini dijital ortamda yeniden tasarlamak ve ona uygun sistemler geliştirmek en önemli çözüm yöntemi gibi görünmektedir.

Son zamanlarda dünyada ve ülkemizde büyük yankı uyandıran ve insanı dijital dünyanın içinde konumlandıran “Metaverse” ile ilgili neler söylersiniz? Bundan endişe duymalı mıyız?

Ben gelişmelerden endişe duymam. Sizlere de endişe duymamanızı tavsiye ederim. Çünkü endişe etmek gidişatı değiştirmiyor. Sadece endişe edeni geri bırakıyor. Metaverse, dünyanın dijital ikizi olarak görülebilir. Orada da firmalar, insanlar, sanal üretim ortamları, sanal oyunlar var. Bu dünyadaki futbol turnuvaları gibi yarın sanal dünyada da benzeri turnuvalar olacak. Sanal dünyada üretilen ürünler satılacak. Hayatlarımızı idare etmek için kullandığımız cihazlar, sadece tek bir düğmeye dokunarak istediğimiz her şeye erişebilmemizi sağlayacaktır. Sanal dünyanın sanat eserleri olarak adlandırılan NFT’ler, blokzinciri oyunları ve kripto ödemeleri artık yalnızca meraklılarıyla sınırlı değildir. Gelişmekte olan bir meta evren dâhilinde bunlara kolayca erişmek mümkün hâle gelmektedir. İnternetin tek bir tarayıcı ile farklı web sitelerine erişim sağlayabilmesi gibi meta evren de birçok sanal platformu birbirine bağlayabilecek şekilde geliştirilmektedir. Metaverse de her bir kullanıcının avatar verilen bir karakteri kontrol ettiği bir artırılmış gerçeklik (hem sanal hem de fiziki dünyanın birlikteliği) dünyası sunmaktadır. GameFi (kripto oyunlarına dayalı finansal sistemlerin oyunlaştırılması) ve “oyna kazan” modelleri, dünya genelinde artık insanlar için istikrarlı bir gelir akışı sunmaktadır. Meta evren, oyunları ya da sosyal medyayı desteklemenin yanında ekonomileri,

dijital kimliği, merkeziyetsiz (merkezi otorite olmadan) yönetimi ve diğer uygulamaları da bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Merkeziyetsiz Otonom Organizasyon (Decentralized Autonomous Organization- DAO) bilgisayar kodları ve programlar tarafından yönetilen bir yapı olup merkezî bir otorite olmadan otonom çalışma becerisine sahip bir yapı sunmaktadır. Zeki kontratlar (smart contracts), belirli şartlar sağlandığında gerçekleştirilen ve anonim taraflar arasında güvenilirliliği sağlayan bilgisayar programları olarak taraflar arasında işlemlerin koşullara göre gerçekleştirilmesine olanak vermektedir. Sözleşmenin içeriği şifrelenerek geriye doğru düzenleme yapılamayıp ve koşullara göre otomatik olarak tetiklenerek yürütülmesi sağlanmaktadır. Daha söyleyecek çok şey var. Ama şunu öne çıkartmak gerekir: Bunların hepsini yapan bir insan zekâsı var. Biz de zekâmızı kullanarak bu ortamlarda değer üretebilen, insanlığa fayda üretebilen, kendi geleneklerimizi ve göreneklerimizin yaşadığı bir dünyayı tasavvur edebiliriz, etmeliyiz.

Şimdi hepimiz interneti kullanıyoruz. İnternet ortada var ama bir sahibi yok. Bir yanlış olsa hesap soracağınız birisi yok. Dünyanın ötesinden birisi bir bilgi iletiyor. Buradaki alıp onu kullanıyor. Buradaki bir bilgi iletiyor başkası kullanıyor. İnternet üzerinde farklı sistemler ve platformların sahipleri istediklerini yapıyor.

O zaman sizin de bir platformunuz olması gerekir diye düşünüyorum. Yoksa var olana teslim olmaktan başka çare görünmüyor. Onun için endişe etmek yerine çözüm üretecek davranış modelleri geliştirmenin daha önemli olduğunu düşünüyorum.

Allah'ın "eşref-i mahlûkat" olarak yaratıp yeryüzünü imarla görevlendirdiği insanoğlunun post-dijital dünyada etkisizleştirilmesi onun varoluş gayesini krize sokmaktadır. İnsanlık bu krizle nasıl baş edebilir, çıkış yolları nelerdir?

Burada da bir yanlış anlaşılma olduğunu düşünüyorum. Şu ana kadar yapılan her şey insan zekâsının bir ürünüdür. Yani bu gelişmeler bizatihi insanın "eşref-i mahlûkat" olduğunun bir göstergesidir. Bu sistemler kendiliğinden olmadı ki! Dijitalleşme kendi kendiliğine yürüyen bir olgu değil ki! İnsanoğlu bunu tetikliyor. Allah, insana hem zekâ hem de akletme yeteneği vermiş. İkincisi sadece insanda var olan bir yetenek, onun için de sorumlu tutulmuştur. Bunu hepimiz biliyoruz. Robotları zeki yapabiliriz. Ama onlara akletme yeteneği kazandırmamız nasıl mümkün olabilir? Akletme ruh ve kalp ile ilgili bir olgudur. Robotlara ruh nasıl vereceğiz? Robotlar insanlardan daha zeki olacak, diyorlar. Ben de diyorum ki bir robota zekâyı kazandıran da bir insan zekâsıdır. Benden daha zeki olabilir. Ama onu geliştirenden daha zeki oldu-

ğunu düşünmek çok doğru olmaz. Gelişen robot zekâsı değil insan zekâsıdır.

Geçmiş zamanlarda diyelim ki 300 yıl önce yaşayan bir kişi günümüzdeki televizyonu, telefonu nasıl anlasın? Onun zekâsı bunları kavramaktan acizdi. O zamana göre bizim şu an yaşadıklarımız çok olağanüstüdür. Bugün de biz aynı sorunu yaşıyoruz. Bizim bugün algılamakta zorlandığımız birçok konu gelecekteki insan için çok da garip ve anlaşılmaz olmayacaktır. Sadece belki onlar robotlarla arkadaşlık edecek, kavga edecek ama o gün için yine en üstün olan insan olacaktır. O nedenle ben gelecekte insan ötesi bir durumun oluşacağını düşünmüyorum. Tabii ki gelecek ortamının bugünkü insanın ötesinde olacağı açık ama geleceğin insanı onun her zaman bir ötesinde olacaktır. Onların sorumlulukları da içinde bulundukları koşullara göre bizlerinkinden farklı olacaktır. Endişe etmemiz gereken temel konu, gelecek nesillerimizin o dünyada çok etkin olabilmesini sağlamaktır. Bugün nasıl gelişmiş ülke insanıyla gelişmemiş ülke insanı dünya kaynaklarından aynı şekilde faydalanamıyorsa gelecekte de aynı olacak diye düşünüyorum. Bugünden bizlerin gelecekte oluşabilecek gelişmiş ülke nesillerini yetiştirme gayretimiz, gelecekte takdirle karşılanacaktır. Aksi hâlde torunlarımızın bizler hakkında iyi şeyler düşünmeyecekleri de açıktır. ■

ÖZ GEÇMİŞ

Prof. Dr. Ercan Öztemel, 1962 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1984 yılında İTÜ Sakarya Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği bölümünden mezun oldu. 1985-1987 yıllarında Boğaziçi Üniversitesinde Yüksek Lisans, 1988-1992 yılları arasında İngiltere'de Galler Üniversitesi Elektrik, Elektronik ve Sistem Mühendisliği Okulu, Sistem Mühendisliği Bölümünde doktora çalışmalarını tamamladı. 1993-2006 yılları arasında Sakarya Üniversitesinde öğretim üyeliği görevini yürüttü. Akademik hayatının yanı sıra 1993-2011 yılları arasında TÜBİTAK BİLGEM, Bilişim Teknolojileri Enstitüsünde başuzman araştırmacı olarak çalıştı. Bu enstitüde, özellikle savunma alanında yapay zekâ uygulamalarına yönelik araştırmalar yürüttü. Askerî eğitim uçakları üzerine benzetim sistemlerinin yerleştirilmesi (uçan simülör), yapay F16 pilotu, hemşire robotlar, sanal dünyada savaş tatbikatları gibi zamanında türünün ilk örnekleri olan projeleri gerçekleştirdi. 1997-2010 yılları arasında Batı Avrupa Birliği Silahlanma Grubunda (WEAG) hem araştırmalar yürüttü hem de 11. ve 15. gruplarda Yürütme Kurulu üyeliği, 2001-2006 yılları arasında NATO bünyesinde bulunan Sistem Analizi ve Benzetim (SAS) Paneli üyeliği görevlerinde bulundu. Diğer yandan Avrupa Birliği 6. Çerçeve Programı kapsamında çıkan IPROMS (Zeki Üretim ve Makineleşme Sistemleri) Mükemmellik Merkezi projesinde Yürütme Kurulu üyesi olarak çok sayıda alt projenin oluşturulması ve yürütülmesine destek verdi. 2011-2015 yılları arasında ise ÖSYM başkan yardımcılığı, 2012-2017 yılları arasında TÜBİTAK Kamu Araştırmaları Grubunda Yürütme Kurulu üyeliği görevlerini yürüttü. Hâlen Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği bölümünde Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı başkanı olarak çalışmaktadır. Yapay zekâ, zeki imalat sistemleri, yönetim bilişim sistemleri, benzetim ve modelleme, askerî benzetim, simülörler, stratejik planlama, kalite yönetimi gibi alanlarda araştırmalar yapmaktadır. Bu konularda çok sayıda makale, bildiri ve kitapları bulunmaktadır.

TELEVİZYON ÖLDÜREN EĞLENCEYSE...

Mustafa ÇUHADAR
DİB Diyanet İşleri Uzmanı

Tekniğe dayalı bir dünya tasavvurunu/düzenini, insanlıktan çıkmış bir toplum olarak tanımlıyor, sosyolog Jacques Ellul. Ona göre teknik, insanın sadece üretken faaliyetlerini değil tüm faaliyetlerini ele geçirmiştir. Bunun anlamı, tekniğe dayalı bir dünya anlayışının kurulmuş olmasıdır. Bu çerçevede sosyolog, “teknik” ile “makine” arasındaki ilişkiyi dışsal ve içselliğe vurgu yaparak ayırır. Makineler, önceleri dışsal nesnelerdi. Yani mesleki, özel ve ruhsal hayat, makinelerden kısmen etkilense de insan makineden bağımsızdı ve makineye karşı bir konum belirleyebiliyordu. Ancak teknik dünya tasavvuru, makinenin dışsal konumunu değiştirdi. İnsan hayatındaki bütün pratikler, teknik tarafından makinelere göre şekillendirildi. Teknik, makineyi topluma entegre etti. Makinenin ihtiyacı olan dünya tipini kurdu, ahenksiz makine gürültüsünün yıkıntılara sebep olduğu yerlere düzen getirdi. Böylelikle insan ile makine artık karşı karşıya değildi; onunla bütünleşmişti ve insan giderek onu içselleştirdi. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa “teknoloji toplumunun” ortaya çıkışında makine somut, teknik soyut işlev gördü. (Jacques Ellul, Teknoloji Toplumu, Bakış Yayınları [M. Ceylan, Çev.] İstanbul, 2003, s. 15-16.) Dolayısıyla Ellul, tekniğe dayalı dünya tasavvurunu anlatırken tekniği sadece makine/medya kullanımıyla değil daha geniş çerçevede, hayatın tüm nokta-

larına sirayet eden bir düzen olarak değerlendirmektedir.

Ellul’un teknik kapsayıcılığı ayrıntılı biçimde tahlil eden “Teknoloji Toplumu” adlı eseri, ilk baskısını 1954 yılında yaptı. O yıllarda özçekim yapayım derken insanlar hayatlarını kaybetmiyordu. Online sözlük yazarları henüz doğmamıştı. Saatlerce zaman tüketilen sosyal medya hesapları yoktu. Tıklanma rekorları kırılmıyordu. Hiç kimse ve hiçbir mecra, bir tık kadar yakın değildi. Uyumadan hemen önce yastığın altına iliştirilen cep telefonları bulunmuyordu. Duyguları yansıtmak üzere emoji, kimliği ve karakteri yansıtmak amacıyla avatarlar henüz tasarlanmamıştı. “Medyaya erişim hakkı” tartışılırken “erişilmeme hakkı”nın ortaya çıkması için onlarca yıl geçmesi gerekiyordu. Akıllı cihazların entegre edilebileceği otomobiller ile dijital ekranlarında reklamların dönüp durduğu toplu taşıma araçları yeryüzünde; medya oynatıcısı bulunan yolcu taşıma uçakları gökyüzünde seyahat etmiyordu. Kuşakları tanımlarken başvuru alan nosyonlar arasında “dijital kuşak”, “i-nesli”, “network kuşağı”, “sosyal medya kuşağı”, “app kuşağı” gibi isimlendirmeler de hâliyle yoktu. Yine de “Teknoloji Toplumu” eleştirel perspektifle bugünü okumak isteyenler için başvuru kaynağı olmaya devam ediyor.

Ellul, modern dönemdeki teknik olgusunu üçe ayırır. Bunlardan ilki “ekonomik

teknik”, üretime tabi ve iş gücünden ekonomik planlamaya kadar çeşitli alanları içine alır. İkincisi “organizasyon tekniği”, sadece büyük tecimsel ve endüstriyel yapılara değil, aynı zamanda devletin işlevlerine de uyarlanır. Üçüncüsü “insani teknik” ki bizim asıl konumuzu ilgilendirmektedir, tıptan genetiğe, eğitimden çalışmaya, propagandadan eğlenceye varıncaya kadar çeşitli biçimler alır. Buna göre tekniğin başat olmadığı hiçbir alan yoktur. (Jacques Ellul, Teknoloji Toplumu, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003, s. 31-32.) Televizyon da insani teknikler grubu arasında yer almaktadır.

Sosyoloğun bakış açısına göre televizyon, bireyi teknik evrene kapatmaktadır. Bu evrende insan bir başı nadır. İnsanın yalnızlığını gidermesini ve içerikleriyle rahatlamasını sağlayan bu aygıtla insan, tekniğin kucağında bir sığınak bulmuştur. Görsel ve işitsel nüfuz gücü nedeniyle belki de kişiliği ve insan ilişkilerini en fazla tahrip eden araçtır, televizyon. Şu durumda insanın aradığı şey, topyekûn dikkat dağıtma, kendisini ve sorunlarını tamamen unutma ve teknik eğlencedir. Televizyon bu anlamıyla insanı dünyadan, gündelik telaşlarından, yorgunluklarından yani kendisinden uzaklaştırır. (Jacques Ellul, Teknoloji Toplumu, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003, s. 392-396.) Televizyonun, modern insanın eğlenme ve oyalanma aracı olarak kabulü, Neil Postman tarafından daha ayrıntılı tartışılmaktadır.

Jacques Ellul, tekniğin etkinliğini insan ile makine arasındaki “içsellik” ve “dışsallık” kavramlarına başvurarak ele alırken Neil Postman televizyonun modern toplumdaki etkinliğine “içerik” ve “biçim” dikotomisine dayanarak açıklık getirmektedir. Postman’a göre “biçim, içeriği dışlamaktadır.” Bunu basit olarak izah etmek için Kızılderililerin iletişimde kullandığı duman teknolojisini örnek göstermektedir Postman. Duman, varoluşsal tartışmaları yansıtabilecek bir karmaşıklıkla aktarmaya el vermez. Bu nedenle felsefe yapmak için dumandan yararlanılamaz. Dumanın biçimi, içeriği dışlar. (Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 2014, s. 15-16.) Bu biçim-içerik kıyaslaması temel alındığında televizyonda, asli kimlikleri koruyarak felsefe yapmak, ya da dini aktarmak mümkün müdür? Postman’a göre elbette hayır! Peki neden?

Çünkü basılı yayınlara dayanan epistemolojinin düşüşü televizyona dayalı epistemolojinin yükselişi, “televizyona uyarlanmayı” zorunlu kılar. Postman bu nedenle televizyona “öldüren eğlence” der. Kamuoyunu ilgilendiren hiçbir konu (politika, eğitim, haber, din, bilim, spor vd.) televizyonun kapsamı dışında kalmaz. Halkın bu konuları kavrayış biçimi, tamamen televizyonun yönelimleriyle şekillenmektedir. Televizyon insanların hem dünya hakkında bilgisini hem de bilme yollarını yönlendiren “üst-a-

raç” statüsüne yükselmiştir. Televizyon aracılığıyla aktarılan dünya, doğal görünür, insanlar yabancılik hissetmez, aksine uyum sağlama eğilimi gösterir. Böylelikle kültürün bütün unsurları, televizyonun epistemolojisine entegre olur. (Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 2014, s. 91-93.)

Televizyonda temel unsur eğlencedir ve esasında eğlencenin kültürü tehdit etmesi tabii ki söylenemez, zira iletişim teknolojilerinin çoğu bu içeriği sunar. Ancak hiçbiri, televizyon kadar kültürel değişim aracı olmamıştır. Çünkü Postman’a göre eğlence, televizyondaki temel çerçevedir. Televizyona uyum, aynı zamanda eğlenceye uyumu gerektirir. Sorun işte tam da bu noktada ortaya çıkar: “Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturur. Başka bir şekilde ifade edersek: Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst ideolojisidir. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır...” (Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 2014, s. 101-202.)

Bu çerçevede Postman, Amerika’daki televanjelistlerin din anlatım tarzlarını inceler ve nihayetinde tele-

vizyon ve onun oluşturduğu ortamın, sahici dinsel deneyimi olanaksız kılacak çeşitli karakteristiklere sahip olduğu sonucuna varır. Bu karakteristiklerden en açığı televanjelistlerin vaazlarını eğlenceye büründürme sorunudur. Bu, aynı zamanda dini; tarihsel, derinlikli, kutsal bir insani etkinlik durumuna sokan bütün özelliklerin silindiği anlamını taşır. (Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 2014, s. 126-137.)

Nosyonlar “medyatik din”, “medyatikleşen din”, “televizyon dini” şeklinde çeşitlense de dinî söylem ve eğlencenin birbirine yaklaştığı gözleniyor. Gelelim internete.

İnternet, dini kapsadığında...

İnternet tabanlı iletişim teknolojileriyle (video paylaşım siteleri, imaja dayalı mikrobloglar, sosyal medya ağları, dijital film izleme platformları) gücünü kısmen yitirse de televizyonun toplumdaki etkinliği sürmeye devam ediyor. İnternet bir yandan televizyonun tahtını sallamaya çalışırken diğer taraftan da televizyon içeriklerini kendi bünyesine dâhil ederek televizyon kültürünün internet tabanlı iletişim teknolojileriyle bütünleşmesine imkân sağlıyor. Televizyonların yayın akışları, program arşivleri, canlı yayınlar, hatta reklam bantları internet sitelerine uyarlanıyor. Bu nedenle gerek yerel gerek ulusal gerekse uluslararası tele-

vizyon kuruluşları internete yatırım yapmayı sürdürüyor. Kurumsal yapıların yanı sıra internette şahısların açtığı kanallar da gün geçtikçe ağlarını güçlendirmeye, içerikler üretmeye ve bireylere ulaşmaya devam ediyor. Ağ toplumu teorisyenlerinden Manuel Castells'in McLuhan'a nispetle "ağ mesajdır" (İnternet Galaksisi, 2020, s. 29.) mottosu bu açıdan dikkate değerdir.

İnternet tabanlı iletişim teknolojileri, hayatın bütün alanlarına dokunuyor; bu dokunuştan kaçınan bireyler, gruplar, kurumlar, toplumlar âdeta yaşadıkları dünyaya yabancılaşıyor. Bu durumda bir gerçeği teslim etmekte yarar var. Televizyon gibi internet tabanlı iletişim teknolojileri de ağırlıklı olarak eğlenme/oyalanma aracı olarak kullanılıyor. Bu açıdan televizyon kültürünün devamı, internet kültürüdür. Peki, televizyon öldüren eğlenceyse o hâlde interneti nasıl tanımlamak gerekir?

Gerek tekniğin hâkimiyetinde (Ellul, 2003); gerek televizyonun yükselen epistemolojisinde (Postman, 2014) ve ardından da ağların yaygınlaşmasında (M. Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür [Ağ Toplumunun Yükselişi], İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, [E. Kılıç, Çev.] İstanbul, 2008) dinin nerede ve nasıl bulunduğu göz ardı edilemez ki edilmemiştir. Bu analizlerde genellikle din, iletişim teknolojilerinin biçimsel dayatmaları içerisinde varlık gös-

teren, temsilleri değişen ve dönüşen bir olgu olarak tarif edilmektedir. Konuya biçimin içeriği yönlendirdiği şeklinde yaklaşıldığında, internetteki din anlatım tarzlarının, televizyondakini masum bırakacak kadar tahripkâr olduğu söylenebilir. Dinin anlatımı açısından internetteki vâzin müktesebatı, sözlerinin geçerliliği ve güvenliği gibi önemli sorunlar olduğu bilinmektedir. Dinî söylemin fotoğraf, video, grafik, animasyon, alt yazı ve hatta emojilerle desteklenmeden paylaşılması, nadir görülen ifade tarzıdır. Kuşkusuz bunlar, dinî söylemin daha fazla kişiye ulaşması temel alınarak çoğunlukla iyi niyetlerle yapılmaktadır. Ancak farkında olmadan eğlence bohçasına dinî söylem de sıkıştırılmaktadır.

"Televizyondaki din", temaları sınırlı bir inceleme alanıdır. Oysa "internetteki din" oldukça karmaşık, incelenmesi ve gözlenebilmesi zor bir araştırma sahasıdır. Kullanımındaki çeşitlilik internet ve din ilişkisinde kimlik, topluluk, otorite, ibadet (Mustafa Derviş Dereli, Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık, 2020; Metin Eken, Çevrim İçi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri, 2021.) gibi oldukça teferruatlı konuları barındırır. Bütün bu temaların ortaya çıkışında internetteki dinsel görünümeler etkili.

Her hâlûkârda hem tekniğin hem televizyonun hem de ağların kapsayıcılığı, dinsel eğilimleri dışlamaz. Dinî eğilimli kişi, grup, kurumlar da

ağların dışlayıcılığına maruz kalmayı göze alamaz, internet kültürüne yabancılaşmaz. Bu açıdan din, iletişim araç ve pratiklerinde kendi yerini korumayı sürdürür. Konu, işleve odaklanarak pozitif denklemlerle açıklanırken biçimi merkeze alarak negatif sonuçlar da ortaya konulabilir. Her ne kadar eleştirel perspektifle Ellul tekniğin bizzat kendisini ve Postman aracı merkeze alarak değerlendirme yapsa da araçların işlevselliğini göz ardı etmek doğru sonuçlar vermeyebilir. Bugün internet tabanlı iletişim teknolojileri zikredilen temalarla uyumlu biçimde dinî bilginin aktarımı, dinî bilgiye erişim, dinî sosyalleşme, dinî kimlik temsilleri bakımından önemli işlevler üstleniyor. Üstelik dünyanın herhangi bir bölgesinde, din aidiyeti ve internet erişimi bulunan kişilere dokunan yönleriyle bu eğilimlerin küresel bir boyutu olduğunu da ifade etmek gerekir.

Sonuç olarak "televizyon öldüren eğlenceyse internet daha tehlikelidir" diyerek dinin gündelik hayattaki tezahürlerini ağlardan izole etmek anlamlı, gerçekçi ve uygulanabilir görünmüyor. Her araç, riskler kadar fırsatlara da açık. Sahih, nitelikli ve doğru yöntemlerle hazırlanan içerik, bilinçli kullanımla buluştuğunda uzun vadeli yararları olacaktır. Bunun için de her birey ve kurum, üzerine düşeni özenle yerine getirmeye gayret etmelidir. ■

MODERN ÇAĞDA MAHREMİYET BİLİNCİ

Hüseyin DERİN

DİB Başkanlık Vaizi

*“Dilce susup bedence
konuşulan bir çağda...”*

(Amentü – İsmet ÖZEL)

Tarih boyunca mahrem alan ve konuların varlığı insanlığı meşgul etmiştir. Mahremiyet, aile içinde ve insanlar arasında kurulan ilişkilerin bir kısmının şekillenmesini ve mahrem alanların oluşmasını etkilemiştir. Bizim için önemli olan bu alanı belirlerken neyi, nasıl, nerede ve ne ölçüde yapma özgürlüğümüzün/sınırımızın olduğunu bilmektir. İlahi dinler, Allah'ın (c.c.), peygamberleri aracılığıyla belirlediği sınırları çizirken diğer din ve inanışlar inanç önderleri ile düşünürlerin belirlediği ölçüleri kabul etmişlerdir. Bazı inanışlar birtakım alanlar belirlemiş diğerleri ise alan belirlemeden yaşama alanı sunmuştur. Bu ise farklı anlayış, düşünce, yaşam şekilleri olan akımların gelişmesine sebep olmuştur. İnsanların yaşamlarına direkt etki eden temel hususlardan biri olan mahremiyet; aile, çocuklar, büyükler ve diğer insanlarla olan ilişkilerin belirlenme-

sinde önemli bir faktördür. Bu sayede insanlar kendileri için belirli mahrem yani özel alanları elde etmiştir.

Mahremiyet konusunda farklı din ve inanç sistemlerinin farklı mahremiyet tasavvurları bulunmaktadır. Kiliseye karşı reform ve yenilik iddiasıyla oluşan Batı kültürü, sürükleyici olduğu modern zamanlarda/dönemlerde mahremiyet duygusu ile sınırlarını aşındırıcı/törpüleyici etkiye sahip olmuştur. Bireyin özgürlüğüne (indivüalizm) vurgu yapan fikrî altyapı ve hazcılığı (hedonizm) teşvik eden kültürün aşındırıcı etkisi sadece Batı ile sınırlı kalmamış, tüm dünyayı kuşatmıştır. Görsel medya ve dijital ortamlarda beden, mekân ve zihinsel mahremiyeti ortadan kaldıran içeriklerin, teknolojik gelişmelere paralel olarak iletişim imkân ve araçlarının beklenmedik ölçüde etkinlik göstermesi, mahremiyet alanlarını flulaştırarak toplumsal, ailevi ve bireysel tehlikeleri tetiklemiştir.

Şair İsmet Özel'in de ifade ettiği gibi “Dilce susup bedence konuşulan bir çağ-

da...” mahremiyetin yerini iyi belirlemek gerekir. Yoksa mahremiyetin yokluğunu mu, demeliyiz? Mahremiyetin varlığını konuşurken belki de yokluğunu da ortaya koyuyor olabiliriz. Bir şeyin azlığı bir manada onun yokluğunu ifade eder. Edep ile ahlakın zayıflığı, bir manada mahremiyeti taşıyan edep ve ahlakın toplumda yok olduğunu/olmaya başladığını bize anlatır. Belirlenmiş mahremiyet alanlarına riayet ederek gerekli hürmeti göstermek, ahlaki manada bizi kemale ulaştırır. Nefsani arzular sebebiyle gayrimeşru zaafllara düşmekten alıkor. Modern dönemlerin teknolojik imkânlarından istifade ederken bu zeminde kalıp ahlaki seviyemizi korumaya çalışırız.

Dinimizde mahremiyetin sınırları Kur'an ve sünnet çerçevesinde detaylı bir şekilde çizilmiştir. İslam, fıtrattan kaynaklı mahremiyet alanlarının bedensel, mekânsal ve zihinsel olarak gerçekleşebileceği gerçeğini bizlere ayet ve hadislerle örnekleyerek açıklamaktadır. Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havva'nın kendilerine görünen mahrem

yerlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalışmaları (Taha, 20/121.); kadınların başörtülerini yakalarının üzerinden bağlamaları (Nur, 24/31.), bedensel mahremiyete örnek verilebilir. Bunun yanında kişilerin yanına, odasına girerken günün üç vaktinde-mekânında izin istenilmesinin ise hem bedenî hem de mekânsal mahremiyet için belirleyici olduğu açıktır.

Kâbe'yi avret yerleri açık hâlde tavaf eden Araplar hakkında nazil olan "Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin." (Araf, 7/31.) mealindeki ayet ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz kapağı arasıdır." (İbn Hanbel, Müsned, II, 187.) hadisi, insanlar için bedensel mahrem alanları/kısımları belirlemede kıtas olmuştur.

Kadın ve erkeklerin mahremiyet sınırlarının çeşitlilik göstermesi, doğal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan bedeni kutsal ve değerli olduğu için korunması, gözetilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu da mahremiyeti bilmek, kabullenmek ve korumaktan geçmektedir. Bilip kabullenmedikçe ve kabullenip de korumadıkça mahremiyetin bir önemi kalmamaktadır. Mahremiyet ilkelerine uymamak insanı farklı düşünce ve davranışların içine çekebilmekte, insanı, Allah'ın (c.c.) emrettiği fitratın dışına çıkarabilmektedir.

Allah'ın (c.c.) hem erkekler hem de kadınlar için karşı cinslerle karşılaştıklarında "gözlerini haramdan sakın-

sınlar ve iffetlerini korusunlar." (Nur, 24/30, 31.) buyurması ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerin, birbirlerine başka kadınların özelliklerini anlatmalarını yasaklaması (Tirmizi, Edeb, 38.), manen ve zihinsel manada mahremiyet alanına dikkat edilmesi konusunda açıkça bir uyarıdır. İnanan kişi, hem gözüne hem de zihnine bir sınır çizerek başkasının mahrem alanına müdahale etmemesi gerektiğini bilip gereğini yapar. İnsanların sınırlarını zorlamaz, başkasının da kendi sınırlarını zorlamasına gönlü razı olmaz. Bilmemesi, görmemesi, duymaması ve işitmemesi gerekenleri araştırmaz, görmez, duymaz ve işitmez.

Sahip olduğumuz geleneksel mahremiyet bilincinin yanında gelişen teknoloji ile modern mahremiyet alanının sınırları değişmeye başlamıştır. Mahremiyet sınırlarının, bedensel, mekânsal olmasının yanında daha çok zihinsel, sanal, gaybi alanlara kaydığı görülmektedir. Sosyal mecralar ile sanal alanlar içine sıkışmış insanlık da buna uygun davranmayı öğrenmektedir. Gerçek yanında sanal olana da değer ve önem vermeye başlamamız sebebiyle mahremiyete sanal alanlarda da dikkat etmeliyiz. Her iki durumda da Allah'ın (c.c.) görüp gözettiğini (Nisa, 4/1.) unutmamalıyız.

Allah'ın (c.c.) Alîm (Nur, 24/18; Hucurat, 49/8.) yani her şeyi bilen; Semî' (Bakara, 2/224.) yani her şeyi işiten; Besîr (Âli İmran, 3/15.) yani kullarını her hâliyle her anında gören ol-

duğunu bilen, kişinin yanında (sağında ve solunda) her zaman bulunup yaptıklarını kaydeden iki meleğin var olduğunu (Kaf, 50/17, 18.) bilincine sahip insan; bir iş, olay, faaliyet ya da suçu yapıp işlediğinde konunun fiilî (bi'l-fiil) ya da sanal (bi'l-kuvve) olarak gerçekleşmesinin arasında fark olmadığı bilinciyle (şuuruyla) düşünür ve ona göre davranır.

Allah (c.c.) insana, sınırlı zaman ve mekân kullanım imkânı vermiştir. "Dijital çağda, mahremiyet öncelik olmalı." (Al Gore) prensibini ihmal ederek "Her bilginin, dijital bir yansıması vardır." (Edward Fredkin) düşünceyle kişi, kendisine verilen bu sınırı unutup bazen sınırları aşmaktadır ya da yaptığı her şeye dijital (sanal) alanları temel almaktadır. Gaybın tek hâkimi ve bileni O iken kişinin, her türlü davranışını sınırlandırması gerekir ve sorumluluğu olduğunu unutmamalıdır. Günümüz insanları, şirketleri ve devletleri, bireysel eğitimin yanında dijital eğitime de önem vermektedir. Zorluklar yanında bazı kolaylıklar ve imkânlar sunan dijital (uzaktan) eğitimler de belli kurallar içinde olmalıdır. Sanal (dijital) eğitim ve toplantıların; hızlı bir şekilde zaman, mekân birlikteliği ile maddi tasarruflar sağladığı görülmektedir. Ne kadar fiziksel olarak bir arada bulunulmasa da manen (sanal) bir ortamda kişiler bir araya gelmektedir. Kişinin, bilginin, konunun ve ortamın mahremiyet sınırlarını koruyacak şekilde eğitim ortamı

hazırlanmalıdır. Bireysellik ve özgürlük düşüncesiyle sanal ortam da olsa her türlü suç ve fiili işleme ve gayri-ahlaki davranışlar sergileme hakkımız bulunmamaktadır. Eğitimi verenin de alanın da kişisel, kurumsal ve toplumsal ahlaki gözeterek mahremiyetin sınırlarını aşmaması gerekir. Ne zaman bu sınırlar aşılsa eğitim amacı dışına çıkılabilir ve toplumsal, ailevi sıkıntılara sebebiyet verilebilir. Bu açıdan Theodore Roosevelt'in, "Bir insanı ahlaken eğitmeden sadece zihnen eğitmek topluma bir bela kazandırmaktır." ifadeleri de önemlidir. İslam dini gibi diğer inanç ve düşüncelerin de ahlaka özellikle eğitim ahlakına önem verdiğini görmekteyiz. Dijital ve sosyal medya ortamlarının ahlaktan yoksun olmaması gerektiğini anlamaktayız. Mahremiyet eğitimi ve alanı ile sınırların belirlenip korunması da bunun en temel konularından biridir. Bilginin edinilmesi, korunması, yayılması, paylaşılması; kişinin ve toplumun mahremiyet eğitimi ile de ilgilidir. Çünkü Bernard Shaw'ın da ifade ettiği üzere, "Eğitim, meyvenin kendisi değil, bilgi ağacından meyve toplamaya yarayan bir merdivendir." Bizi her alanda amacımıza eriştirecek olan eğitim merdivenini; çok iyi düşünmeli, planlamalı ve kullanmalıyız. İster klasik ister modern isterse dijital eğitim modeli benimsenmiş olsun; Platon'un en net ifadelerle ortaya koyduğu şekliyle "Eğitim demek, vücutta ve ruhtaki güzelliği ve mü-

kemmelliği son mertebesine kadar geliştirmek demektir."

İnsan fıtratına uygun olarak Allah'ın (c.c.) belirlediği sınırların bozulması için tahminlerin üzerinde olumsuz çaba ve etkenler, modern çağda çocuklarımız ile ailelerimizin karşısına binbir türlü hâliyle çıkmaktadır. Kişi, hem kendisinin sahip olduğu hem de diğer insanların sahip olduğu dokunulmazlık hakkını hiçe saymaktadır. Mahremiyet ilkelerine değer vermemekte, ihlal edilmesini bir özgürlük olarak kabul etmektedir.

Günümüz dünyasında, özgürlük adı altında kurallar yok sayılmakta, insan bedenin değeri kaybolmaktadır. Adap ve ahlaktan yoksun, dinî değerler ile kuralları dışlayan, hatta yok sayan ama kendi içinde çelişkili, açmazlar barındıran sözde özgürlük anlayışı gelişmektedir. Bu da insanı eşref-i mahlûkat vasfından uzaklaştırmaktadır. İnsanın değerini düşüren değil, yükselten bir anlayışın hâkim kılınarak yaşanması, en büyük özlemimiz hâline gelmiştir. Her türlü olumsuzluklar ile kötü örnekler rağmen bizler, gereği gibi yaşayarak örnek olmalıyız. Teknolojik gelişmeler sebebiyle telefon, bilgisayar, internet ve televizyon gibi unsurlar mahremiyet alanı ile mahremiyet duygusunun yok olmasının en etkili etkenleri hâline gelmiştir.

Eğitim ile dinî bilincin yerleştirilmesinin, bu yanlış ve sıkıntılı durumların giderilmesinde en etkili yöntem olacağı açıktır. Bu eğitimle-

rin, küçük yaştan itibaren her yaşta kendi dönemine uygun verilmesi gerekmektedir. İlgili eğitim kurumlarının yanında, Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesinde Dijital Yayınlar Daire Başkanlığını bulundurması bu alanda atılan önemli adımlardandır.

Sonuç olarak Müslüman, kabul ettiği değerleri dikkate alarak mahrem alanın/sınırın varlığını bilmeli ve ona göre davranıp mahremiyeti korumaya özen göstermelidir. ■

Dinimizde mahremiyetin sınırları Kur'an ve sünnet çerçevesinde detaylı bir şekilde çizilmiştir. İslam, fıtrattan kaynaklı mahremiyet alanlarının bedensel, mekânsal ve zihinsel olarak gerçekleşebileceği gerçeğini bizlere ayet ve hadislerle örnekleyerek açıklamaktadır.

HUZUR VE SÜKÛNET KAYNAĞI OLARAK AİLE

Dr. Bayram KÖSEOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَمِرُونَ

“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”

(Rum, 30/21.)

Mutluluğun paylaşıldıkça arttığı, dertlerin paylaşıldıkça azaldığı sıcak bir aile yuvası dünya huzurunun temelidir. Bu ise öncelikle anne baba, çocuklar ve eşler arasındaki karşılıklı sevgi, saygı, sabır ve hoşgörüye bağlıdır. Yüce Allah, Hz. Âdem’i yarattıktan sonra eşi Hz. Havva’yı yaratmıştır. Bu ikisinden ise insanlık çoğalıp yeryüzüne yayılmıştır. (Nisa, 4/1.) Yukarıda meali verilen Rum suresi 21. ayette yer alan ilahi beyanda işaret edildiği üzere eşlerin birbirleri için huzur ve sükûnet kaynağı olmaları esastır. Ancak bunun için gerekli olan çok önemli iki şey vardır: Sevgi ve merhamet. Bu iki değer, mutlu bir aile yuvasının temelidir. Bu değerler aynı zamanda birbirinin tamamlayıcısıdır. Sevgi olmadan merhamet olmayacağı gibi şefkat ve mer-

hametten yoksun bir sevgi de aile huzurunu temin etmeyecektir.

Eşlerin yaratılış amacını açıklayan bu ayet insanın eşini, kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir. Aile hayatında mutluluğun ön şartı eşlerin böyle bir bakış açısına sahip olmalarıdır. Ayette yer alan “sevgi ve şefkat” vurgusu ise “eş olma” hissinin ve olgusunun, birbirlerini sonradan tanıyan iki ayrı cinsin çok güçlü psikolojik ve biyolojik bağlarla birbirine bağlaması, temelinde iffet anlayışı bulunan, karşılıklı güven, sevgi ve esirgeme duygularıyla geliştirilen aile kurumunun Yüce Allah’ın insanlığa en büyük lütuflarından olduğu hakikatini vurgulamaktadır. (Kur’an Yolu Tefsiri, c.4, s.303.)

Kur’an-ı Kerim’de “Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.” (Bakara, 2/187.) buyrulduğu üzere eşler bir bütünün iki yarısı gibidirler. Birlikte bütündürler, birlikte tamdırlar. Birbirlerine muhtaç oldukları gibi (Celalüddin es-Süyuti-Celalüddin el-Mahalli, Tefsiru’l-Celaleyn, 29.) aynı zamanda birbirlerini harama düşmekten korurlar. (Nesefi, Medariku’t-Tenzil, 1/161.) Sevinç ve mutlulukları paylaştıkları gibi hayatın zorlukları karşısında birbirlerine yaslanırlar, sıkıntıları birlikte göğüslerler.

Huzurlu bir aile için eşler arası karşılıklı sevgi, saygı, anlayış ve hoşgörü ne kadar elzem ise ailenin asli unsurlarından olan çocuklara iyi davranmak, onları İslam terbiyesi üzere yetiştirmek de anne babaya yüklenen sorumluluklardandır. Anne babaya emanet

edilen çocukların asli ihtiyaçlarının meşru ölçüde temin edilmesi yanında en güzel şekilde terbiye edilmeleri de çocuklara verilecek en güzel hediyedir. (Tirmizi, Birr, 33.) Onlara sevgi ve şefkatle yaklaşmak, şiddetin her türlüsünden ve kötü muameleden uzak durmak, çocuklar arasında ayırım yapmamak anne babanın çocuklarına karşı görevlerinin başında gelmektedir.

Çocukların, anne babalarına karşı yerine getirmeleri gereken sorumluluklar da ailenin huzur ve sükûnet kaynağı olması adına aynı şekilde bir gerekliliktir. Anne babaya itaat etmek, hayırlı bir evlat olmaya çalışmak bu sorumlulukların başında gelir. Özellikle bakıma muhtaç duruma gelmiş olan yaşlılarımız aile içerisinde ilgi, alaka, sevgi ve merhameti en çok hak edenlerdir. Bu bağlamda, yaşlı anne babaya şefkatle yaklaşılması, onların azarlanmaması, dahası öf bile denilmemesi yönündeki Kur'anî emir (İsra, 17/23-24.) bu hakikatin açık bir ifadesidir. Hayattayken onlara iyi davranmakla beraber vefatlarından sonra da onları hayırla yâd etmek, arkalarından hayır duada bulunmak salih bir evlat olmanın gereklerindendir.

Sözleri ve yaşantısıyla Kur'an'ı açıklayan, hayata aktaran, her konuda bizlere örnek olan Hz. Peygamber'in aile hayatı da bizler için en güzel örnektir. O özellikle kadınlara şiddet konusunda son derece hassas davranmıştır. Eşlerine ve çocuklarına en küçük bir hakaret ve kırıcı söz bile söylemeyen Peygamberimiz, Müslümanla-

ra kadınlar hakkında Allah'tan sakınmaları gerektiğini (Müslim, Hac, 147.) bildirmiştir. Yüce Allah "Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin." (Nisa, 4/19.) buyururken Hz. Peygamber de hanımlarına güzel davranışları en hayırlılar olarak değerlendirmiştir. (Tirmizi, Rada', 11.)

Eşleri birbirine, çocukları da anne babalarına emanet olarak telakki eden dinimiz şiddetin hiçbir çeşidini onaylamaz. Bu şiddet fiziki olabileceği gibi psikolojik baskı, hakaret, küfür vb. şekillerde de olabilir. Hiçbir gerekçe ise şiddeti meşru kılamaz.

Dünya hayatının süsü olarak nitelendirilen çocuk (Kehf, 18/46.) aynı zamanda Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmesi örneğinde olduğu üzere (Saffat, 37/100-109.) Kur'an'da bir imtihan vesilesi olarak kabul edilir. (Enfal, 8/28; Tegabün, 64/15.) Hz. İbrahim'in oğlu hususunda Yüce Allah'ın emrine gösterdiği teslimiyet yanında Hz. İsmail'in gösterdiği teslimiyet ve itaat de dünyada farklı şekillerde imtihan edilen insanın sevdiği ve değer verdiği ailesiyle imtihan edilebileceğinin somut bir örneğidir. Onların imtihanı bu şekilde olmuştur. Bizler ise farklı farklı şekillerde bu imtihanla karşılaşabiliriz. Kimimiz eşleriyle kimimiz çocuklarıyla kimimiz de anne babasıyla tabi tutulabilir bu imtihana. Hangisi olursa olsun bütün bunları sevgi, saygı, sabır, ilgi, hoşgörü, merhamet ve Allah'a teslimiyet gibi değerler çerçevesinde çözmeye çalışmak bu imtihanı başarmada en önemli gücümüz olacaktır.

Ailedeki her bireyin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme gayretinde olması, ihtiyaç hâlinde birbirlerine yardım etmesi hayatın zorluklarını göğüslemede oldukça önemlidir. Aile bireylerinin, yapması gereken bir sorumluluğu diğerine yüklemesi, ailede gözetilmesi gereken dengenin kaybolmasına yol açacağı gibi daha başka huzursuzluklara da kapı aralayacaktır. Aynı şekilde çocuklara karşı gösterilmesi gereken ilgi ve alakanın modern hayatın sunduğu teknolojik vb. imkânlar nedeniyle çocuklardan esirgenmesi anne baba sevgisinden yoksun çocukların yetişmesine yol açacaktır. Bu şekilde yetişen çocukların ise ileride hem anne babalarına hem de kendi çocuklarına aynı şekilde muamele etmeleri ihtimali düşünüldüğünde bugün belki fark edilemeyen, önemsenmeyen bu sorunun, huzur kaynağı olması beklenen aileye vereceği zararların dikkate alınması gerektiği muhakkaktır. ■

**Mutluluğun
paylaşıldıkça
arttığı, dertlerin
paylaşıldıkça
azaldığı sıcak bir
aile yuvası dünya
huzurunun
temelidir.**

AMEL DEFTERİNİ KAPATTIRMAYAN İBADET

Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

سَنَعُ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ، وَهُوَ فِي قَبْرِهِ: مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا، أَوْ كَرَى نَهْرًا،
أَوْ حَفَرَ بَيْتًا، أَوْ غَرَسَ نَخْلًا، أَوْ بَنَى مَسْجِدًا، أَوْ وَرَثَ مُصْحَفًا، أَوْ تَرَكَ وَلَدًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ.

“Yedi şeyin sevabı kişinin ölümünden sonra o kabrindeyken bile devam etmektedir: ilim öğretene, su kanalı yapan, su kuyusu açan, ağaç diken, mescit inşa eden, Mushaf miras bırakan ve ölümünden sonra kendisi için mağfiret dileyen bir evlat yetiştiren.”

(Müsned-i Bezzar, XIII, 483; Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 122.)

Kulun, imanına sadakatının göstergesi olarak hayır adına yapmış olduğu her bir hayırlı amel demek olan sadaka, sevabının devamlılığı açısından iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, yedirmek, içirmek, ayni veya nakdî yardımda bulunmak gibi tesiri bir müddet devam eden hayırlı işlerdir. İkincisi ise yapılan güzel amel, tesirini sürdürdüğü müddetçe sevabı devam eden, kişi ölse bile amel defterinin açık kalmasını sağlayan eylemlerdir. Sevabı ve getirisi sürekli olup nesiller boyu devam edebilen bu tür sadakalara “sadaka-i cariyeye”

denilmiştir. İşte yukarıdaki hadiste sadaka-i cariyeye dair birtakım örnekler verilmiştir.

İlim öğretmek

Hiç şüphesiz İslam, ilme ve öğrenmeye büyük önem vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) “Âlimin âbi-de üstünlüğü, benim sizin en aşağı derecede olanınıza üstünlüğüm gibidir. Şüphesiz ki Allah, melekleri, gök ve yer ehli, hatta yuvasındaki karınca ve balıklar bile insanlara hayrı öğretenlere dua ederler.” (Tirmizi, İlim, 19.) buyurmak suretiyle ilim sahibi olmanın

ve bunu başkasına aktarmanın önemini ortaya koymaktadır. Elbette burada kastedilen sadece dinî ilimler değildir. Kişinin dünyasına ve ahiretine fayda sağlayacak her ilim bu kapsamdadır. Dolayısıyla faydalı ilmi tahsil ettikten sonra eserler yazmak ve talebeler yetiştirmek de bir sadaka-i cariyedir. Böyle bir sadaka-i cariyeye sayesinde kişinin -ürettiği veya öğrettiği ilimden istifade edildiği müddetçe- amel defterine sevap yazılmaya devam edecektir.

İnsanların su ihtiyacını karşılamak

Su hayattır; bütün canlılar için olmazsa olmaz bir nimettir. Böylesine bir nimeti insanların istifadesine sunmak için çeşmeler ve su kanalları yaptırmak, su kuyuları açtırmak en güzel sadakalardan biridir. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.) en faziletli sadakanın su ikram etmek olduğunu (Müsned-i Ahmed, XXXVII/124.) beyan etmesi, bu hususu açıkça desteklemektedir. Bu amaçla günümüzde, Türkiye Diyanet Vakfı başta olmak üzere pek çok sivil toplum örgütü, temiz ve içilebilir suya erişimin olmadığı yerlerde su kuyuları açtırmaktadır. Söz konusu kuyuların açılmasına katkı sağlayanların amel defterleri, çıkan sudan insanlar, hayvanlar ve bitkiler yararlanmaya devam ettiği müddetçe açık kalacaktır.

Ağaç dikmek

Biz, “Sizden birinin elinde bir fidan varken kıyamet ko-

pacak bile olsa gücü yeterse o fidanı kıyamet kopmadan muhakkak diksin.” (Buhari, el-Edebül-Müfred, s. 168.) diyen bir peygamberin ümmetiyiz. Dolayısıyla gölgesinden ve meyvesinden insanların ve hayvanların istifade edeceği ağaçlar dikmek de bizim için bir sadaka-i cariyedir. Diktiğimiz bir ağaç doğaya oksijen salmaya, bir kuşa yuva ya da bir yolcuya gölge olmaya devam ettikçe amel defterimiz açık kalacaktır.

Cami ve mescit inşa etmek

Camiler ve mescitler, Allah’ın evi, Kâbe’nin birer şubesidir. Allah’a kulluk yapılan böyle mukaddes mekânların imar ve inşasına katkıda bulunmak da en kıymetli sadaka çeşitlerindendir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.” (Tevbe, 9/18.) buyrulmak suretiyle bu noktada katkısı bulunanlar âdeti tezkiye edilmiş ve övülmüştür. Cami veya mescitlerin inşasında bir tuğla bile olsa katkıda bulunan kimsenin amel defterine, o yerde Allah’ın adı anıldığı ve kulluk yapıldığı müddetçe hayır ve hasenat yazılacaktır. İşte bu bilincin bir yansıması olarak tarih boyunca necip milletimiz, camilerin inşa ve imarında son derece özverili davranmış ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan camilere katkılarını hiçbir zaman esirgememiştir.

Mushaf vermek

Hadiste miras olarak Mushaf bırakılması da sadaka-i cariyeye olarak nitelendirilmiştir. Esasında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu sözünü, insanların Kur’an ayetlerini yazmaya teşvik sadedinde söylediğini düşünmek mümkündür. Bu sayede Kur’an ayetleri daha çok yazılmak suretiyle hem pek çok kişiye ulaşmış olacak hem de Kur’an’ın günümüze eksiksiz bir şekilde gelmesine katkı sağlanacaktır. Matbaanın icadıyla birlikte çok sayıda ve kolayca baskı imkânının olması nedeniyle günümüzde Mushaf yazımına eskisi gibi ihtiyaç duyulmayabilir. Ne var ki hâlâ eline Kur’an değmemiş insanları düşündüğümüzde Mushaf yazmak şeklinde olmasa da basılmış Mushafları ihtiyacı olan insanlara ulaştırmanın çok önemli bir hayri faaliyet olacağı izahtan varestedir. Bu noktada yine Türkiye Di-

yanet Vakfının, “Hediyem Kur’an Olsun” kampanyasıyla kişilere sadaka-i cariyeye olacak Mushafları dünyanın dört bir yanına ulaştırdığını hatırlatmak isteriz.

Salih evlat yetiştirmek

“Bir yıl sonrasını düşünüyorsan tohum ek; on yıl sonrasını düşünüyorsan ağaç dik; yüz yıl sonrasını düşünüyorsan insan yetiştir.” diye meşhur bir Çin atasözü vardır. Bir Müslümanın bakış açısı da bundan farklı değildir. Zira hayırlı bir evlat yetiştiren hem dünyasını hem de ahiretini imar etmiş olur. Kişi ölse bile yetiştirdiği salih evladı hem hayırlı ameller yaptıkça hem de kendisini yetiştirenlere dua edip onlar için istiğfarda bulundukça onu yetiştirenlerin amel defteri kapanmayacaktır. İşte bu noktada Hz. Peygamber (s.a.s.) “İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir. Sadaka-i cariyeye (faydası kesintisiz devam eden hayır), kendisinden faydalanan ilim ve dua eden hayırlı evlat.” (Müslim, Vasiyet, 14.) buyurmuştur. Görüldüğü üzere, öldükten sonra da Müslümanın amel defterine hayır hasenat yazılabilmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) örnek kabilinden zikrettiği bu amelleri çoğaltmak elbette mümkündür. Kısaca, kişinin hayatta iken tesiri yıllarca devam edecek şekilde yapacağı her bir güzel davranış, sadaka-i cariyedir.

Rabbim bizleri, amel defterimizin açık kalmasını sağlayacak sadaka-i cariyeye mahiyetinde olan hayırlı işler yapmaya muvaffak kılsın. (Âmin.) ■

Diktiğimiz bir ağaç doğaya oksijen salmaya, bir kuşa yuva ya da bir yolcuya gölge olmaya devam ettikçe amel defterimiz açık kalacaktır.

DİN HİZMETLİLERİNİN ASKERLİKLERİ

Dr. Mehmet BULUT

DİB Emekli Başkanlık Müşaviri

Günümüzdeki askerlik uygulamaları göz önünde tutulduğunda bu başlıkta bir yazı kaleme almanın fazla bir anlamı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Zira 21 Haziran 1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu (1935'te bu ad "Askerlik Kanunu" şeklinde değiştirilmişti), bedenî ve zihnî bir engeli olmayan istisnasız her erkek Türk vatandaşını askerlik yapmakla yükümlü kılmıştır. İlgili mevzuatta Başkanlık personeli ve din hizmetlileri için farklı bir uygulama da söz konusu değildir. Öte yandan, genel orta ve yükseköğretim mezunlarına askerlik açısından sağlanan birtakım avantajlar, mesleki din öğretimi kurumlarından mezun olanlar için de geçerlidir. Ancak 1886 tarihli Asakir-i Nizamiye Kanunu (tam adı bu değil, ben kısaltarak yazdım) ve 1914 tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-i Muvakkati başta olmak üzere Osmanlı döneminde çı-

kartılan mevzuat, diğer bazı meslek erbabı yanında din hizmetinde bulunan bazı kişiler için istisnai hükümler içermektedir. Bir cümle ile belirtelim ki Osmanlı dönemi mevzuatında askerlik açısından tanınan muafiyetler veya sağlanan kolaylıklar gerçekten geniş bir çerçeve oluşturmaktaydı. Sözü edilen iki kanunun ancak 1111 sayılı kanunla ilga edildiği göz önünde tutulduğunda muafiyet gibi istisnai uygulamaların 1927'ye kadar sürdüğü anlaşılır. Ayrıca sözü edilen kanunlarda tanınan muafiyetlerden müktesep hak elde etmiş bazı kişilerin 1950'li yıllara kadar Reislikte görev yaptığını da göz önünde tutmak icap eder. Bu son cümlemi anlaşılır hâle getirmek için Diyanet İşleri reislerimizden örnek vermek isterim. Şöyle ki:

Biz, ilk altı Diyanet İşleri reisinin (M. Rifat Börekçi, Ord. Prof. M. Şerefettin Yaltkaya, A. Hamdi Akseki, Eyüp Sab-

ri Hayırlıoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen ve Hasan Hüsnü Erdem) biyografilerini yazarken dikkat edilirse onların askerlik hizmetinden söz etmeyiz. Bu hâl, onların askerliğe elverişsizliklerinden değil, Osmanlı dönemi mevzuatında kendilerine tanınmış haklar dolayısıyladır. 1916 yılında askerlik yapmış olan yedinci Diyanet İşleri Başkanı M. Tevfik Gerçekker'i bir kenara bırakacak olursak birtakım sıhhi problemlerine rağmen fiilî askerlik görevini yapmış ilk Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Bedrettin Elmalı'dır. Darülfünun İlahiyat Fakültesi mezunu olan Elmalı, 1111 sayılı Kanun çerçevesinde iki aşamalı bir askerlik hizmetinde bulunmuş; 1934'te bir yıl ve 1942'de astsubay olarak iki yıl askerlik yapmıştır. Buna göre Reislik personeli ve hayrat hademesinin askerliklerinden söz edeceksek Osmanlı'nın son dönemlerinde düzenlenmiş mevzuatta konuya ilişkin hükümlere de göz atmamız

gerekecektir. Kısaca ifadece edecek olursak:

1846 tarihli Kura Kanunu'nda askerlikten muaf tutulanlar arasında müderris ve müftüler ile beratlı tekke sahibi tarikatların şeyhleri de bulunuyordu. Ayrıca bazı şartlar dâhilinde bir kısım cami görevlileri de askerlikten muaf tutulmuşlardı. 1870'te cami görevlileriyle ilgili muafiyetler sınırlandırılmıştı.

Bir kısım dinî hizmet erbabını da ilgilendiren askerlik mükellefiyetinden istisna konusu, 1886 tarihli askere alma kanununda detaylı yer almıştı. Bu kanunun daha ilk maddesinde, öteden beri olduğu gibi Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse (merkezi İstanbul ile Eyüp, Galata ve Üsküdar) halkının askerlikten muaf oldukları belirtilmişti. Kanunun 22. maddesiyle Harem-i Şerif'e beratla tayin edilmiş görevlilerle peygamber türbedarları askerlikten muaf tutulmuştu. 24. maddesinde ise sürekli ders vermekte olan dersiamlar, imtihanla İstanbul rûsunu almış olanlar, bazı şartlar çerçevesinde imamet ve hitabet hizmetlerini bizzat yerine getirenler askerlik hizmetinden istisna edilmişlerdir. Ancak imam ve hatipler her sene muafiyet sebeplerinin devam edip etmediğinin tahkiki için asker alma meclisince soruşturulacaklardı. Eğer istisna sebebi ortadan kalkmışsa yaşlarına göre askere alınacaklardı. Tarikat şeyhleri de aynı soruşturmaya dâhildi. Kanunun 33-37. maddeleri ise askerlik tecillerine ilişkindir.

1914 tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-i Muvakkati ise önce genel bir hüküm olarak Osmanlı hanedanı hariç, Osmanlı tabiiyetini haiz her erkeğin askerlikle mükellef olduğunu amirdi. ("Osmanlı tabiiyetini haiz her ferd-i zükûr işbu kanun mucibince askerlikle mükelleftir, sülâle-i Âl-i Osman müstesnadır.") Genel hüküm bu olmakla birlikte kanunda muafiyetler, kısa dönem askerlik ve tecil konularına genişçe yer verilmiş, birçok hizmet erbabı askerlik mükellefiyetinden istisna tutulmuştu. Kanunun 91. maddesinde, memuriyetlerinin devamı müddetince seferberlik, talim ve manevra için vuku bulacak içtimalarda silahaltına alınmaktan istisna tutulacaklar arasında fetva emini, Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyeye reisi, ders vekili, kadılar ve müftüler de sayılmıştı. Kanunun 92. maddesinde, sadece seferberlik için vuku bulacak içtimalarda silahaltına alınmaktan istisna edilenler arasında Evkaf

Nezaretine bağlı ba-berat türbedarlardan yalnız biri, her camiden, elinde beratı bulunan yalnız bir imam, bir hatip, bir müezzin, bir kayyım ile beratı olmamakla birlikte bilfiil hizmet eden bir imam da bulunmaktadır. İstisnada en yaşlı olanlara öncelik verilmiştir. Bir ayrıntı olarak ifade edelim ki bu kanunun 23. maddesine göre askere alma meclislerini oluşturan kişilerden biri müftü veya duruma göre diğer ruhani reisleriydi. Bu meclislerin bir dua ile başlayıp ve yine bir dua ile kapanması da bu kanuna dercedilmişti.

İşte, isimlerini zikrettiğimiz Diyanet İşleri reisleri ve Reisliğin ilk yıllarında görev yapmış diğer bazı hizmet erbabı bu mevzuattaki muafiyet şartlarını bir şekilde taşıdıkları için askerlik yapmamışlardı.

İstiklal Savaşı'nın bütün hızıyla sürdüğü bir sırada, 3 Şubat 1921'de TBMM'ye verilen bir önergeyle, mevcut cami görevlilerinin çoğunun

cephelere gitmiş olması sebebiyle Türkiye genelinde görevlisi bulunan çok az sayıda cami kaldığı gerekçe gösterilerek Osmanlı dönemi uygulamasına benzer şekilde, cami ve mescitlerden birer imam, hatip, müezzin ve kayyımın askerlikten müstesna tutulması istenmişse de ülkenin içinde bulunduğu nazik durum itibarıyla bu talep uygun görülmemiştir.

Din hizmetlilerine ilişkin bir Osmanlı mevzuatı olan 1913 tarihli ve 244 sayılı Tevcih-i Cihat Nizamnamesinin hükümleri 1928 yılına kadar, yani Reisliğin ilk yıllarında da geçerli olmuştur.

1928 ve 1935 yılında çıkarılan ve ikincisinin 1960'lı yıllara kadar uygulamada kaldığı hayrat hademesiyle ilgili müstakil nizamnamelerde, cami görevlilerinin askerlikleriyle ilgili hükümler de yer almıştı. Bu tüzüklerde ta-

bii olarak bir muafiyet hükmü söz konusu değildir. Bunlar daha çok, göreve alımda askerlik şartı, tecil ve bilhassa askerde olan görevlinin vazifesinin yerine getirilme tarzına ilişkindi. Bu tüzüklerden 1928 tarihli olanı Diyanet İşleri Reisliği, 1935 tarihli olanı ise Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştı.

1928 tarihli Cami Hademesi Nizamnamesinde cami hizmetlerine görevli alımında aranan şartlardan biri, muvazzaf askerlik hizmetini ifa etmiş olmak veya tecil edilmiş bulunmak hükmü de bulunuyordu. Nizamnamenin 32. maddesinde ise şu kayıt yer almıştı: "Hizmet sahipleri muvazzaf hizmet-i askeriyesi haricinde silahlaltına alındıkta hizmetleri vekil ile temin olunur." Yarıda sözü edilen Tevcih-i Cihat Nizamnamesinin 47. maddesinde de benzer şekilde, cihat sahibi-

nin askere alınması hâlinde yerine bir vekil atanacağı ve ücretin yarısının vekile verileceği hükmü bulunuyordu. 1928 tarihli nizamnamenin sözü edilen 32. maddesinin devamında, askerlikten terhis olduktan sonra belirlenen sürede görev için başvurmayan kişilerin hizmetlerinin encümen kararıyla iptal edileceği belirtilmiştir. Yine bu tüzüğe göre askere giden asil görevlinin maaşının yarısı bu vekile, diğer yarısı da kendisine veya yakınlarına ödenecektir.

1935 tarihli Cami Hademesi Nizamnamesinin 36. maddesinde ise askere giden görevlinin hizmetle ilişkisi kesileceği, daha önce göreve müsabaka ile tayin edilmişse askerlik sonrasında açılacak yere imtihansız alınacağı hükmü yer almıştı.

Süreçte hayrat hademesinin askerliklerine ilişkin ortaya çıkan problemlerden bir kısmı Reisliğe intikal ettirilmiş ve Müşavere Heyeti bu konuda da mütalaalarda bulunmuştur. Mesela 1928 yılında İstanbul Müftülüğünden gelen ve Cami Hademesi Nizamnamesinin hayrat hademesinin askerlikleriyle ilgili hükümlerine ilişkin görüş bildirilmesi talep edilen yazıya Müşavere Heyeti, meselenin hukuki yönünü yorumlayarak cevap verdiği gibi aynı yılın Aralık ayında Başvekâletten konuya ilişkin gelen yazı üzerine Başvekâlete hitaben "Diyanet İşleri Reisi Rifat" imzasıyla kaleme alınan yazıyla, hayrat hademesinin askerlik yönüyle mağdur edilmemesi

için âdetâ bir hukuk savaşı vermiştir. Yazıda, ilgili kanun maddeleri gerekçe olarak sıralanmış ve sonuç itibarıyla hayrat hademesinin muvazzaf askerliklerinden terhisine kadar görevlerin vekâletle yürütülmesinin, yani terhis sonrası görevlerine dönmelerinin “ruh-i kanun, hikmet ve maslahata muvafık olacağı” bildirilmiştir.

Hayrat hademesinin idaresinin Vakıflar Umum Müdürlüğünde olduğu yıllarda bu genel müdürlük, cami görevlilerinin askerliklerine ilişkin zaman zaman genelde ve yazılar yayımlamıştı. Mesela Vakıflar Müdürlük ve memurluklarına gönderilen 16 Ocak 1940 tarihli bir genelgede, bütçeden aylık almakta iken fiilî hizmet haricinde talim ve manevra münasebetiyle silahaltına alınan hayrat hademesinin aylıklarının tam olarak; yani bilfiil vazife görmekte iken aldıkları miktar üzerinden tesviyesine devam edilmesi ve yerlerine tayin edilecek vekillere de 1108 sayılı Maaş Kanunu’nun 8. maddesinin (A) ve (C) fıkralarında yazılı ölçülere göre vekâlet aylığı verilmesi tamim edilmiştir. Aynı genelgede vaki şikâyetlere dikkat çekilerek askerde olan görevlilerin döndüklerinde uzun zaman münhal bulunmaması yüzünden açık hizmetlere tayin edilmeyecek mağdur edilmemeleri için her ne sebeple olursa olsun silahaltına alınacakların hizmetlerinin dönüşlerine kadar vekâletle idare ettirilmesi tebliğ edilmiştir.

Cami görevlilerinin askerlikleri çıkartılan tüzüklerle belirlenirken yukarıda sözünü ettiğimiz muafiyetlere ilişkin müktesep hak kazanmış olanlar dışında Reislik merkez teşkilatı personeliyle müftülerin ve memur kapsamındaki diğer görevlilerin askerlikleri ise 1927’den itibaren diğer devlet memurları çerçevesinde olmuştur.

Konuyla bağlantılı olarak burada süreçte din eğitimi müesseseleri olan medreselerin hoca ve talebesinin askerlikleri -ki bilhassa Millî Mücadele yıllarında üzerinde titizlikle durulmuştu- hakkında da bazı bilgiler verebilirdim ancak yerimiz kalmadı. Keza, orduda meslek olarak din hizmetinde bulunan müftüler, alay ve tabur imamları da bu yazının kapsamı dışında kaldı.

Konuyu şöyle bağlamak istiyorum:

Osmanlı yıllarında ulema ve dinî tahsille meşgul olanlarla din hizmetinde bulunanlara askerlik yönünden bazı muafiyetler sağlanmasında Tevbe suresinin 122. ayetinin ve İslam tarihinde bu konudaki uygulamaların göz önünde tutulduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi bu ayette seferberlik hâllerinde (“nefir-i âm”) yine de bütün müminlerin savaşa katılması, savaştan sağ olarak geri döneceklerin eğitilmesi ve yönetilmesi için bir grup âlimin geride bırakılarak savaştan muaf tutulması emredilmektedir.

**1928 tarihli
Cami Hademesi
Nizamnamesinde
cami hizmetlerine
görevli alımında
aranan şartlardan
biri, muvazzaf
askerlik hizmetini
ifa etmiş olmak
veya tecil edilmiş
bulunmak hükmü de
bulunuyordu.**

Tahmin edileceği gibi askerlik konusu bizim ihtisas alanımız değildir; hâliyle yazımızda alana ilişkin literatürü yerli yerinde kullanamadıysak işin uzmanlarının bizi mazur göreceklarını umarız. “Diyaret Arşivi” köşesi olarak amacımız, geçmişte din hizmetlilerinin askerlik yükümlülüklerine ışık tutmaktır. Bir de bu mevzuda bazı çevrelerin ulemamıza, din hizmetlilerine yönelttikleri birtakım ithamların mesnetsiz ve haksız olduğuna dikkat çekmek...■

İLAHİ DİNLERİN TANRI TASAVVURUNA BİR MEYDAN OKUMA OLARAK TRANSHÜMANİZM

Doç. Dr. Seyithan CAN

Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Transhümanizm; modern bilim ve teknolojik araçlar vasıtasıyla insanların evrimin getirdiği mevcut biyolojik, psikolojik ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilebileceği fikrine inanan ve bununla ilgili uygulamaları hayata geçirmeye çalışan bir insan hareketidir. Teknolojilerin kullanımı, vaatleri, sonuçları ve muhtemel tehlikeleri ile ilgili etik meseleleri irdelediği için entelektüel, sosyal ve kültürel boyutları olan ideolojik bir hareket olarak kabul edilir. Sürekli geleceğe doğru bir gelişim süreci olarak kabul edilen transhümanizmin temel amacı, insanın dönüşümünü (evrimsel sürecini) yönlendirerek nihayete erdirmektir. Bu bağlamda insan, ilk önce transhumana daha sonra posthumana evrilerek ölümsüzlüğe ulaşacaktır. (Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ: A General Introduction. PDF: World Transhumanist Association, 2003.)

Nanoteknoloji, biyoteknoloji, Bilgi Teknolojisi ve Bilişsel Bilim gibi temel referanslarla insan ve insana dair birçok

değişimi amaçlayan transhümanizm, insana dair uygulamaları ile ilahi dinlerin tanrı tasavvuruna birçok yönüyle aykırılık teşkil etmektedir. Özellikle genetik müdahale, klonlama, canlı dondurma gibi uygulamalarıyla dinlerin tamamına meydan okuduğunu da söyleyebiliriz. (Ray Kurzweil, İnsanlık 2.0 Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan, Çev. Mine Şengel, İstanbul: Alfa Bilim, 2019.)

Genetik müdahale- insanın kaderi ve tanrısallık

Genetik mühendisliği, biyolojik sistemlerde evrim sürecinde tesadüfen ve kontrolsüz bir şekilde gelişen yeni biyolojik işlevlerin etkin bir şekilde yönlendirmesini ve seçilmesini sağlayan “tasarımcı biyoloji” olarak da kabul edilir. Transhümanistlerin, erken yaşlarda ölüme götüren hastalıklara engel olmak, yaşlanmayı geciktirmek, acıları ortadan kaldırmak, daha güçlü biyolojik bedene sahip olmak vb. amaçlarının gerçekleştirilmesi için genetik mühendisliği çok önemli bir yer tutar.

Transhümanistler, genler üzerinden yapılacak müdahale neticesinde bireylerin kimliği, mizacı veya cinsel yönelimini değiştirebileceklerine inanırlar. İnsanların başkalarıyla daha etkin bir şekilde iş birliği yapmasını sağlayacak, empati, entelektüel ve duygusal niteliklerini geliştirerek genetiği değiştirilmiş insanlar oluşturabileceklerdir. Bunun yanında insan zihninin ve kapasitesinin de genetik müdahalelerle değiştirilip geliştirilebileceğini iddia ederler. (Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ: A General Introduction. PDF: World Transhumanist Association, 2003.)

Genetik mühendisliği nedeniyle insanlar artık yalnızca kendilerini yeniden tasarlayıp çeşitli sınırlamalardan kurtulmakla kalmamakta, aynı zamanda gelecek nesilleri yeniden tasarlamaya kalkışmakta ve böylece insanın dönüşüm sürecini doğrudan yönlendirerek etkilemektedir. Aynı zamanda insanlara sağlık, zekâ, uzun ömür, fiziksel çekicilik, hoş bir mizaç ve diğer arzu edilen özelliklerle ilişkili gen-

leri seçme seçeneği sunularak tasarlanmış yeni genomlar yaratabileceklerdir. Anne ve baba adayları istedikleri bilişsel ve fiziksel özelliklere sahip bebekleri tasarlayarak onların bütün özelliklerine karar verebileceklerdir.

Genetik mühendisliği ile insanın genlerinin değiştirilmek istenmesi, dinî açıdan ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir. Geleneksel dinlere

bakıldığında insan dâhil her şeyin Tanrı'ya ait olduğu bir tasavvur çizilmiştir. İnsana dair her şey Tanrı tarafından belirlenmiş ve o şekilde takdir edilmiştir. Tanrı, her yönüyle insan üzerinde tasarruf sahibi tek varlıktır. Dolayısıyla insanların genetiklerine müdahale, Tanrı'nın alanı olarak görülmüş böylece bu tasarruf Tanrı'yı oynamak şeklinde anlaşılmıştır. (İshak Doğan, "Transhümanizm: 'Allah'ın Yarattığını

Değiştirme' veya İnsana Karşı Şeytan 2.0", Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 21/1 [2021], 11-36.)

Transhümanistlerin zeki ve güçlü insan projesinin ahlaklı insan anlamına gelmeyeceği gayet açıktır. İnsanın fizyolojik ve bilişsel yetkinliği ile ahlaklı olması arasındaki ilişkinin net bir şekilde resmedilmeden böyle risk ile hareket etmek, toplum açısından dönüşü olmayan yaralar açabilecektir.

Bununla beraber kendi bebeklerinin cinsiyet seçiminin ve özelliklerinin tercih edilebilir bir hâle gelmesi, Tanrı'nın alanına bilfiil müdahale olarak görülmektedir. İslam dini açısından ele alındığında özellikle Kur'an-ı Kerim'de geçen Şura suresinin 49 ve 50. ayetlerinden yapılan çıkarımlarda Allah'ın dilediği kulluna kız, dilediğine de erkek verdiği belirtilmiştir.

Ebeveynlerin çocuklarının genlerini seçmelerine izin verilirse çocuklarının özerkliğine ve özgürlüğüne zarar vermiş olacakları yönünde bir düşünce de akla gelmektedir. Özellikle bireylerin nasıl davranacağına yönelik kişisel özelliklerinin belirlenmesi, onların iradelerinin ellerinden alınması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun ahiret hayatında karşılaşıcağımız mükâfat ve cezanın insan açısından sorumluluğunu da tehlikeye sokacağı gayet açıktır.

Klonlama/kopyalama ve yaratılış

Klonlama; yapay embriyo eşleştirme, somatik hücre nükleer transferi ve dokuları, organları veya bireyleri "büyütmek" için embriyolardan ve yetişkin bireylerden kök hücrelerin çıkarılmasını ifade eder.

Klonlama işleminin ilk uygulaması, 1996 yılının temmuz ayında bir koyun üzerinde olmuştur. Bilim adamları, koyun üzerinde gerçekleştirilen klonlama eyleminin gelecekte insanlar üzerinde de uygulanabilecek bir duruma ge-

lebileceğini öngörmektedir. Transhümanizmin amaçlarını gerçekleştirme bakımından klonlama teknolojisi, yalnızca gerçek insanların klonlanması için değil, yaşam süresinin uzatılması için de kilit teknolojilerden biridir.

Klonlama iki farklı amacı gerçekleştirmek için yapılabilir. Birincisi, var olan bir canlının kopyasının yapılmasıdır. İkincisi ise tıbbi amaçlarla hastalıklı veya çalışmayan bir uzvun klonlanmasıdır. Transhümanistler açısından klonlamanın heyecan verici tarafı, insanın yıpranan organlarının cerrahi müdahaleye gerek olmadan, "gençleriyle" değiştirilebilmesine imkân sağlamasıdır. DNA'ları düzeltilmiş hücrelerin bir organa yerleştirilmesiyle bu hücreler eski hücrelerle birleşebilecek ve onları etkisine alabilecektir. Normal olarak düzenli bir şekilde yenilenen hücrelerimiz dinç, gençleştirilmiş hücrelerle değiştirilebilecektir. Dolayısıyla istediğimiz takdirde kendimize genç bedenler klonlayıp yaşamımızı uzatabilir, hatta sürekli hâle getirebiliriz. Transhümanistler, hayvanlar üzerinde uygulanabilen yöntemlerin teknoloji, güvenilirlik bakımından mükemmelleştirildiğinde insanlarda da gayet iyi sonuçlar vereceği inancındalar. Ancak klonlamada en önemli sorun, tıpkı bir ikiz gibi farklı kişilerin meydana getirilmiş olması olacaktır. (Richard T. Hull, "Cloning". Encyclopedia of Death and the Human Experience. ed. Clifton D. Bryant - Dennis L. Peck. Los Angeles: SAGE, 2009. HQ1073 .E544 2009.)

Klonlamada din açısından en önemli problemin, yaratılış konusunda olduğu söylenebilir. Klonlanan kişinin anne babasının kim olduğu hususu açık bir şekilde neslin helakına sebebiyet verebilecektir. Bununla beraber insanların her zaman bir kadavra şeklinde klonlanabilme ihtimali, Tanrı'nın insana verdiği ve atfettiği değerler açısından kabul edilebilir değildir. Klonlanan bireyin farklı bir birey olması, ona yönelik her türlü gayriahlaki uygulamanın normal bir bireye yapılandan farklı olmayacağı aşikârdır. Dolayısıyla genetik kopyalama yöntemi, tabii yaratılışa karşı açık bir müdahale problemini doğurmaktadır.

Dondurulan yaşam (cryonics/ kriyojenik), yeniden diriliş ve ahiretin reddi

Kriyojenik, gelecekteki teknolojik gelişmelerin canlandırılmaya izin vermesini umarak insan ya da hayvan bedenlerinin çok düşük sıcaklıklarda muhafaza edildiği ve saklandığı bir yöntemdir. Soğukta saklanan bedenlerin bulundukları yeri nitelemek adına bu kelimenin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Kriyojenik, mevcut tıbbi prosedürlerle tedavi edilemeyen ve yasal olarak ölü ilan edilen kişileri teknolojik ilerlemenin sonunda hayata döndürmenin umut edildiği bir uygulamadır. Kriyojenik savunucuları, bir kişinin yasal ölüm ilanının ardından yeterince hızlı bir şekilde korunursa vücut hücrelerinin özellikle beyindekilerin, gelecekteki

tıbbi ve bilimsel ilerlemelerin yardımıyla yeniden canlandırılabilirliğine inanırlar. Transhümanistler hayatı uzatma, ölümü kontrol altına alma çabası olarak kriyojenik ile bir anlamda yeniden yaşamın olabileceğine inanmışlardır. Bu bağlamda Robert Ettinger, klinik ölüm noktasında kendimizi ultra düşük sıcaklıklarda koruyarak bir yaşam şansı daha elde edebileceğimizi vurgular. 1976'dan bu yana Kaliforniya ve Arizona'da Alcor adlı şirket tarafından 110 kişi dondurulmuş ve bu işlemin kendilerinde uygulanması için günümüzde yaklaşık 1000 kişinin de sözleşmesi bulunmaktadır. Bu rakamın gittikçe artacağı öngörülmektedir.

Dondurulmuş yaşam, sosyolojik, psikolojik, etik, felsefi ve dinî birçok problemi doğurmaktadır. Dinî açıdan ele alındığında bu uygulamanın ilk etapta kabir ve ahiret ahvalini ortadan kaldıran bir durum arz ettiği görülür. Çünkü ölümle neticelenen yaşamın sonrasında başlayacağı kabul edilen kabir ve ahiret hayatı kriyojenikle ortadan kalkmaktadır. Bedenin sağlam bırakılması, ceza veya mükâfatın bedenlenememesi de beraberinde getirmektedir. Çünkü İslam düşüncesine göre insan öldükten sonra hemen kabir hayatı başlamakta ve insan, kabir azabı veya mükâfatı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bedenin var olmamasından dolayı cesedi kaybolan veya tamamen yanıp kül olan insanların bedenleri gibi ceza ve mükâfatın ruha yönelik olacağı düşüncesi akla gele-

bilir. Ancak bunun da transhümanizm açısından kabul edilebilir olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü transhümanizm göre dinlerin kabul ettiği şekliyle ruhun varlığı kabul görmez.

Kriyojenik aynı zamanda yeniden dirilişe karşı bir uygulamadır. İnsanların ahiret için diriltilmesi anlayışını pratikte reddeder. Bu bağlamda

ceza, mükâfat, sorumluluk, cennet ve cehennem anlayışının transhümanist felsefede karşılık bulmadığı görülür. Böyle bir düşüncenin, insanın eylem alanındaki dinî sorumluluk duygusunu da ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz.

Bedeni dondurulmuş bir insanın hayata tekrar döndürülmesi başarılı olsa bile Grey'e göre, vücutları saklanan insanların öldükleri andaki hâllerleriyle yeniden canlandırılması mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda ikinci bir hayatın imkânı da tartışma konusu hâline gelecektir. İnsanın ilk hayatı ile sonraki hayatı arasında nasıl bir teolojik ilişki kurulacağı merak konusudur. İlk hayatında kötü olan bir insanın ikinci hayatında iyi olması nasıl bir karşılık bulması gerektiğini de tartışmalı hâle getirmekte ve reenkarnasyona kapı aralamaktadır. (Aubrey de Grey, "The War on Aging", The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans [USA: libro-senred, 2004], 32.)

Netice itibarıyla gelecek dünyamızda teknoloji ve bilimin gelişmesi ile birlikte insanın birçok yönle beraber dinî yönden de etkileneceği açık bir şekilde ortadadır. Birçok noktada teknolojik uygulamaların ilahi dinlere âdeta bir meydan okuma olarak kabul edilebileceği görülmektedir. Dolayısıyla ilahi dinlere inananların gelecek dünyada, teknolojik uygulamaların bu meydan okumasına karşı dinî dinamizmi sağlamanın imkânını aramaları dinin etkinliği ve devamlılığı açısından önem arz etmektedir. ■

Gelecek dünyamızda teknoloji ve bilimin gelişmesi ile birlikte insanın birçok yönle beraber dinî yönden de etkileneceği açık bir şekilde ortadadır. Birçok noktada teknolojik uygulamaların ilahi dinlere âdeta bir meydan okuma olarak kabul edilebileceği görülmektedir.

HAKİKATE ŞAHİTLİK ETMEK KELİME-İ ŞEHADET

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Süreli Yayınlar ve
Kütüphaneler Daire Başkanı

Müslüman olmanın ilk şartı olan kelime-i şehadet, Allah Teâlâ'nın tekliğine ve ondan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şeksiz şüphesiz inandığını beyan ve ikrar etmektir. İslam'ın başı olan kelime-i şehadet, aynı zamanda İslam'ın en özlü ifadesidir. Bu kelimenin birinci cümlesi zat ve fiilleriyle Allah'ın birliğine yani tevhide tanıklık etmeyi ifade eder. İkinci cümle ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın elçisi olduğuna ve O'ndan getirdiği vahye tanıklık etmeyi içerir. Kelime-i şehadet İslam'ın diğer tüm inanç esaslarına iman etmeyi içerdiği gibi dinimizin emir ve yasaklarına riayet etmeye dair verilen bir beyandır. Bu anlam genişliği sebebiyle icmalî imanın yani tüm iman esaslarını toplu bir şekilde kabul etmenin ifadesi olarak görülür.

Kelime-i şehadet son hak dinin şiarıdır. Bu kelimeyi hem dil hem kalp ile ikrar ve tasdik edenler Müslüman olma vasfını kazanırlar. Müslüman olan kişi hayatın her anında tevhid bilincini taze tutmak için bu kelimeleri zikreder. Kelime-i şehadet, her gün beş vakit okunan ezanla tüm âleme ilan edilir. Günde beş vakit kılınan namazın teşehhüdünde kelime-i şehadetle iman ikrarı tazelenir. Yeni doğan çocuğun kulağına bu cümleler okunduğu gibi İslam'la müşerref olup âdeta yeniden doğanlar da İslam'a girmenin ilk adımı olarak kelime-i şehadeti söylerler. Bir sıkıntı ve belaya uğrayanlar hemen bu mübarek kelimelerle Rablerine istimdat ederken, son nefesini vermek üzere olan Müslümanlara da kelime-i şehadet telkin edilir. Kısaca kelime-i tayyibe olarak vasıflanan kelime-i şehadet bizim için her dem Rabbimize olan iman ve teslimiyetimizi ifade eden en yüce kelimelerdir.

Kelime-i şehadeti söyleyen kimse aynı zamanda imanın hakikatine şahitlik eden kimsedir. Şehadet sözlükte bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak gibi manalara gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamına baktığımızda şahitlik yapan kimsenin, şahitliğe konu olan hususu bizzat müşahade etmesi yani olayın gerçekleştiği yerde bulunması gerektiğini anlıyoruz. Buna göre kelime-i şehadeti söyleyen kimsenin Allah'ın ilahlığına ve Allah Resulü'nün elçiliğine şahit olmuş gibi beyanda bulunması söz konusudur. Öyleyse insanın Allah ve Allah Resulü'ne iman ettiğine dair bu şahitliği nasıl gerçekleşmiştir? Öncelikle Allah ve Allah Resulü'ne iman etmek gaybe taalluk eden bir husustur. Yüce Rabbimiz müminleri anlatırken onların görmedikleri hâlde iman et-

tiklerini bildirir. (Bakara, 2/3.) Söz konusu şahitlikte kişi imana konu olan husustan o kadar emindir ki sanki orada bulunup şahit olmuş kadar tereddütsüz şekilde imanını ikrar eder ve şahitlerden olduğunu beyan eder. Diğer taraftan fahr-i kâinat Efendimiz şahit olarak gönderilmiş (Ahzab, 33/45.), en büyük hakikat olan Hakk’a şahitlik etmiştir. Bizler de kelime-i şehadetle onun getirdiği bu habere şahitlik etmiş oluyoruz. Yani burada bizzat görülene değil, görmeye ihtiyaç duymayacak bir sıdkıyetle iman ettiğimiz Allah ve Allah Resulü’nden gelen haberin doğruluğuna şehadet-tir.

Araf suresinde Cenab-ı Hak insanın ilk şahitliğinin nasıl gerçekleştiğini bizlere haber verir. Hak Teâlâ, dünyayı yaratmadan önce dünyaya gelecek bütün insanların ruhlarını bezm-i elest denilen ruhlar meclisinde bir araya getirmiş ve onları kendi varlığına şahit tutmuştur. Onlar da bu hakikate şahit olmuş ve onu tasdik ederek Rablerine söz vermişlerdir: “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin).’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik.’ dememeniz içindir.” (Araf, 7/172.) Bu şehadetle insan, Allah Teâlâ’yı bilme ve tanıma konusunda Rabbiyle ahitlemiştir. Aynı zamanda Rabbi hakkında elde ettiği bu bilgi ile sorumlu bir varlık olarak dünyaya gelmiş olmaktadır. (Kur’an Yolu Tefsiri Cilt: 2 Sayfa: 623-652.) İnsanın elest bezmindeki

bu tanıklığı, dünya hayatında iradeli bir varlık olarak kendi tercihiyle tekrar ikrar etmesi kelime-i şehadet ile gerçekleşir. Yani bizim şahitliğimiz elest bezminde yaptığımız şahitliğin bu dünyadaki ifadesidir.

Araf suresinde anlatılan ruhların tanıklığı Âl-i İmran suresinde Allah, melekleri ve ilim sahiplerinin şahitliği noktasında yeniden hatırlatılır: “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O’ndan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Âl-i İmran, 3/18.) Şahitlik yapmak bir iddianın ispatında, dolayısıyla bir hakkın yerini bulmasında önemli bir yere sahiptir. Bu ayet-i kerimede Allah’ın kendisinden başka ilah bulunmadığına bizzat kendisinin tanık olması; Allah’ın âlemlerin yaratıcısı ve sahibi olması gibi büyük bir hakkın teslim edilmesinin ifadesidir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu ayet-i kerimede geçen Yüce Allah’ın şahitliğinin, bir gerçeği mutlak olarak bildirmek, açıklamak ve ortaya koymak veya delillerini göstermek suretiyle kanıtlamak ve görmeye dayanan bir bilgi ile hükmetmek manasına geldiğini ifade ederek şöyle açıklar: “Cenab-ı Allah dış ve iç dünyamızda sayıya ve hesaba gelmez şahitler ve deliller yaratıp ortaya koyarak, birliğini ve yüce sıfatlarını anlatıp açıkladığı gibi, bundan başka dinin hükümleri ile ilgili delilleri de indirip haber vermek suretiyle doğruluğunu bildirmiştir...” O, bu ayet-i kerimeyi ilm-i yakın (kesin bilgi) meselesinin çözümü noktasında önemli bir referans olarak görür. İlme’l-yakin, ayne’l-yakine o da hakka’l-yakine dayanır. Dolayısıyla yakı-

nin temeli ve başlangıç noktası Hak Teâlâ’nın kendisine ve birliğine olan bilgisi ve şehadeti-dir. Yani hak olan herhangi bir şeyin bizzat ya da dolaylı olarak kendisini göstermesi anlamına gelir. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Akçağ Yay. Ankara 2016, c. 2, s. 408-409.) Hak hakkındaki bilginin kesin şahidi bizzat Hakk’ın kendisi ve kâinatta tezahür eden eserleridir diyebiliriz.

Sufiler Cenab-ı Hakk’ın cemal tecellilerini müşahade ederek şahit olmayı bir manasıyla kelime-i şehadetin tahakkuku olarak görürler. Zira kişi kelime-i şehadeti ikrar ederek İslam dairesine girer. Ancak bu kelimenin hakikatine ermek ise mana gözünün açılmasıyla mümkün olur. Kişi nefsin esaretinden sıyrılıp hür olduğunda müşahade makamına erer. Hz. Mevlana’nın deyimiyle: “Hür olan kişinin şehadetini dinle! Zira nefsine kul olanın şehadeti iki arpa tanesine bile değmez... Kur’an’da peygambere ‘Biz seni şahit olarak gönderdik.’ denmiştir. Çünkü o varlıktan hür oğlu hürdür.” Şahitlik anlamına gelen müşahade tasavvufta Allah’ın zuhur ve tecellilerini görmek, temaşa etmek demektir. Hucviri, müşahade makamını “Allah’ı ve O’nun tecellilerini kalp gözü ile görmek.” olarak tarif eder. Ona göre bu makamdaki kişi tenhada da topluluk içinde de Hak Teâlâ’yı kalp ile görür. (Hucviri, Keşfu’l-Mahcub, Dergâh Yay. İstanbul 2010, s. 393.) Yunus gibi müşahade makamında olanlar, temaşa ettikleri hakikati dile getirirler: “Milki bekadan gelmişem / Fani cihanı neylerem / Ben dost cemalin görmüşem / Huri cinanı neylerem.” ■

Bursa Vaizi

Bekir ŞAHİN:

“Din görevlileri,
dijital dünyayı göz ardı
etmemelidir.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Dinî açıdan pek çok zararlı içeriğin bulunduğu, âdeta ateşten bir gömlek olan dijital âlemde yer almak ve bu âlemi din adına kullanmak fikri sizde nasıl oluştu ve bu anlamda neler yaptınız?

Teknik lisenin bilgisayar bölümünden mezun olmuş birisi olmama rağmen bilgisayarla ve dolayısıyla da dijital dünyayla pek alakadar olmadım. Okulu bitirdiğim yıllar bilgisayarın yeni yeni yaygınlaştığı ve geleceğin mesleği olarak çok ilgi gördüğü bir hâldeydi. Daha çok fiziki işleri tercih ettim. Akıllı telefona karşı da bir süre direnç gösterdim. İlişkilerimin canlı ve yüz yüze olmasını tercih ettim çünkü böyle mutlu oluyordum.

2017 yılı sonlarında Bursa Müftülüğünce hazırlanan “Mobil İrşad” projesi kapsamında eğitim seminerinde işlenecek konular konuşulurken sosyal medya kullanımıyla ilgili bir ders konulması da kararlaştırıldı. Biz de bu konuda ders verecek uzman, kıymetli isimlere ulaştık. Onların rehberliğinde aldığımız eğitimlere ek olarak Yıldırım Belediyesi tarafından düzenlenen sosyal medya uzmanlığı programına da katılma imkânım oldu. Bu programlar vesilesiyle hızla dijital dünyaya yaklaşıp benim de burada olmam gerektiğine ikna oldum ve tüm sosyal medya hesaplarımı aktif hâle getirdim.

Din hizmetinde çalışan/görev alan biri olarak dijital imkânların/uygulamaların gerek dinî tebliğe gerekse dinin öğretimine yönelik kullanımına dair neler söylemek istersiniz?

Topluma sahil dinî bilgiyi ulaştırmakla yükümlü olan Başkanlığımızın birçok üyesi gibi ben de cami içi ve cami dışı farklı alanlarda hizmet vermeye çalıştım. Ama çok sonra anladım ki dijital dünya denen kocaman ve bakir bir alan var. Bu alanın ucu bucağı yok. Sadece ülkemize/insanımıza değil tüm dünyaya buradan sesinizi duyurma imkânınız var. Meğerse biz camide cemaat beklerken cemaat bizi cebindeki telefonda bekliyormuş. Bir gün, değer verdiğim bir dostum, bana şöyle dedi: “Hocam, Türkiye’de 50 milyon insanı bir araya getirecek bir salon ya da stadyum var mı?”

Ben düşündüm, “Öyle bir salon yok, olması da mümkün değil.” dedim.

O da bana dedi ki: “Ülkemizde 50 milyonu aşkın sosyal medya kullanıcısı var. Bunları yönlendirebi-

lecek birçok kişi var ama asıl olması gerekenler, sizler yoksunuz.” Bu söz, bende çok etkisi yaptı ve hiç vakit kaybetmeden bu alana yöneldim. Bu alanla ilgili okumalar ve araştırmalar yaptım. Pandemi sürecinde eve kapanınca tüm enerjimi dijital dünya için kullandım. Genç kardeşlerimizle birlikte Dijital Davet ve Rehberlik Derneği adı altında bir dernek kurduk. Bu dernek vasıtasıyla çeşitli paylaşım ve canlı yayınlar yaptık. Toplumun ilgisini çekeceğini düşündüğümüz konular hakkında kısa videolar çektik. Bu konuda bize birçok büyüğümüz ve kardeşimiz destek oldu. Ama en önemli desteği, dönemin Bursa Müftüsü İzani Turan Hocamız verdi. Hazırladığımız videoları çok beğendi ve müftülük hesaplarından yayınlamaya başladık, derken bugüne geldik.

Dinî dezenformasyonun çokça yer bulduğu, dinî değerlerin çokça saldırıya maruz kaldığı dijital mecraada yer edinebilmek adına nasıl bir tarz, söylem geliştirdiniz ve sürekli yenilenen bu platformda kendinizi yenileme adına neler yapmaktasınız?

Sizin de ifade ettiğiniz gibi maalesef dijital dünyada değerlerimiz çokça saldırıya maruz kalıyor ve birçok dezenformasyonla karşı karşıya kalıyoruz. Klişe hâline gelmiş bir söz var: “Zaman hız ve haz çağı.” Evet, her şeyi çok hızlı tüketiyoruz hazlarımız için. Dikkat çekmek için ya da başka hesaplar, başka çıkar-

lar uğruna her türlü değerlerimiz yok sayılabiliyor. Çamur at izi kalsın mantığıyla kişi hakları rahatlıkla çiğnenebiliyor. Önüne düşen her türlü habere araştırmadan inanan milyonlar var, maalesef!

Belki de yaşadığımız hayatta yer edinememiş kimseler dijital dünyada dikkat çekmek için hiçbir kural ve değer tanımadan gayriahlaki paylaşımlarda bulunabiliyor. Bunu yaparken de sahte hesap kullanarak kamufle oluyor. Özüyle sözleriyle her yerde ve her âlemde duruşu ve çizgisi olması gereken Müslümanın böyle olması düşünülemez. Bu minvalde, biz de Müslüman kimliğine yakışır bir şekilde bu mecraada kalmaya çalışıyoruz. Ancak dijital dünyanın da kendine has eylem ve söylemi var. Bir kere bu âlemde sivil olmak ya da sivil ruhla hareket etmek önemli. Televizyon kanallarındaki profesyonellik ve uzun programlar bu âlemde çok fazla tercih edilmiyor. Kürsü dili bu âlemde makes bulmuyor. Bizler de bir konuyu anlatırken kısa cümleler seçerek felsefi derinlikten ve akademik dilden uzak olan halk dilini kullanıyoruz. Yani bir olayı en kısa cümlelerle en sade biçimde nasıl anlatırız, onun için çalışıyoruz.

Son olarak sizin gibi din hizmetinde bulunan din görevlilerine dijital mecraayı kullanmaya yönelik ne gibi tavsiyelerde bulunmak istersiniz?

Din görevlileri, dijital dünyayı göz ardı etmemelidir. Ben de dijital dünyaya sonradan

girdim ve biraz da geç kaldığımı düşünüyorum. Bu açığı kapatmak için dijitalle yoğunlaştım. Hatta bu alanda akademik bir tez çalışmam da var. Allah’ın dinini her türlü mecraada anlatmak için çaba sarf etmek gerektiğine inanıyorum. Bu âlem boşluk kabul etmiyor. Biz doldurmazsak dinî ve millî değerlerimize mesafeli kişi ya da gruplar hemen doldurup insanlığı ifsat etmek için çalışıyor. Misyonumuzun farkında olmalı ve bu minvalde ilerlemeliyiz. Kişisel sosyal medya hesaplarımızdan yapmış olduğumuz paylaşımlar bir amaca matuf olmalı. Son olarak, camide liyakatli bir din görevlisi, sokakta ahlaklı bir mümin, evimizde örnek bir ebeveyn, dijital dünyada etkili bir fenomen olmak için gayret göstermeliyiz. ■

Öz Geçmiş

Bekir Şahin, 1977’de İstanbul’da dünyaya geldi. Memur bir ailenin çocuğu olması hasebiyle Türkiye’nin farklı il ve ilçelerinde, ilk ve ortaöğrenimini tamamladı. Vatani görevini bitirdikten sonra memuriyet hayatına başladı. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Nilüfer Kaymakamlığı Yazı İşleri Şefi olarak görev yaparken 2014’te Kütahya ili Dumlupınar ilçesine vaiz olarak atandı, sonrasında aynı unvan ile Bursa’ya tayin oldu. Hâlen bu görevini sürdürmekte olan ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans öğrenimine devam eden Şahin, evli ve dört çocuk babasıdır.

İNSANIN KIYMETİNİN MİKİYASI: DUA

Ayşeli POLAT

Isparta Vaizi

Her şeyin maliki, Yüceler Yücesi Rabbe yakarıшта bulunmak; O'na hâlini arz etmek; işlerini O'na havale etmek diye tanımlanan dua, Allah'ın azameti ve kibriyası karşısında kulun aczini itiraf etmesi, muhabbet ve tazim duyguları içinde Allah'ın lütuf ve yardımını talep etmesidir. “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kaf, 50/16.) buyuran Rab ile iletişim kurabilmenin, O'na yaklaşmanın en kestirme ve en özel yolu duadır. Bu yüzden meramını vasıta kullanmadan arz eder. Bu yönüyle dua; sınırlı, sonlu, aciz bir varlığın; sınırsız, sonsuz, kudret sahibi ile kurduğu en metin köprüdür.

Kâinata şöyle bir baktığımızda bütün mahlûkatın tabiatında Allah'a doğru bir yöneliş ve niyazın bulunduğunu müşahade ederiz. “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.” (İsra, 17/44.)

ayeti gibi birçok ayette, canlı ve cansız bütün varlıkların, Allah'ı andığı vurgulanır. Yaratılan varlıkların en mükemmel olan, “eşref-i mahlûkat” olarak kıymet verilen insan ise özü itibarıyla yaratıcısına ulaşma, O'na sığınma ve O'nu tanıma arayışı içinde yaratılmış; insanlık tarihinin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır. Fıtratına dercedilen acizlik, fakirlik, muhtaçlık, hakiki dost ve huzur arayışı insanı hep duaya sevk etmiş; onu, kudret-i sonsuzun kapısında gönüllü bende kılmıştır.

Aklın alamayacağı büyük-lükteki kâinatta, zerre hükmünde olan dünyadaki yedi milyar kişiden biri olan insan, mahlûkatın en üstünü olmasına rağmen Allah'ın gücü karşısında son derece acizdir. İsteddiği her şeyi elde edemediği gibi kendi başına her ihtiyacını da karşılayamaz. Deprem, sel, fırtına, yıldırım gibi semavi ve arazi felaketlere karşı eli kolu bağlı, mikroskopa zor görülen bir mikrobun tasallutuna karşı çaresizdir. Bu yüzden acze düştüğü ne varsa ya-

raticısından ister, O'na dua ve niyazda bulunur. Dağların bile ağırlığından parçalandığı büyük bir emanetle sorumlu tutulan insan, yaşadığı her andan, yaptığı/yapmadığı her şeyden hesaba çekileceğini idrak ettiğinde ne kadar zayıf ve çaresiz kaldığını hisseder; hâl-i pür melâlini, zayıflık ve acziyetini Allah'a arz eder. Bu yönüyle dua; kulun kendi haddini bilip Allah'a sığınması; Allah'ın yüceliğini, O'nun her şeye kâdir olduğunu, kendisinin ise aciz olduğunu, Allah'ın desteği olmadan hiçbir şey yapamayacağını itiraf etmesidir.

İnsan; ihtiyacı olan herhangi bir şeyi elde etmeyi istediği hâlde, çoğu kere ona ulaşmada aciz, güçsüz ve yetersizdir. Böyle zamanlarda Rabbin katında her şeyin mevcut olduğunu, hazinesinde eksik ve kusurun bulunmadığını, hikmeti iktiza ederse ihtiyacını gideceğini bilirse mutlaka matlubuna erişir. Mühim olan, acze düştüğünde kimin kapisına gideceğini bilmektir. Ne mutlu bize ki acziyetimizi ikrar edip huzuruna çıktık-

ğımızda Rahman ve Rahim isminin tecellisi olarak şefkat edip niyazımızı dinleyen, kudretine istinat ettiğimizde dualarımıza icabet eden bir Rabbimiz var. Böyle bir Rabbe, İbrahim b. Ethem'in seslenişiyle seslenmek gerekmez mi: "Ey Allah'ım! Senin asi kulun, günahlarını kabul ve itiraf ederek sana geldi, sana dua ediyor. Eğer sen beni affedersen (ancak sen affedersin çünkü) buna ehil ancak sensin. Eğer beni kovarsan bana senden başka kim merhamet eder?"

Rabbimiz Kur'an'da: "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye layık olan O'dur." (Fatır, 35/15.) buyurur. İnsan fakirdir, kendisine ait hiçbir şeyi yoktur. Ne bedeni, ne organları kendisine aittir. Eğer organlar insana ait olsaydı âmâ biri göz çukuruna istediği zaman bir göz takabilirdi. Bacağı aksayan biri, istediği zaman sağlam bir bacak takamıyorsa, işitme engelli biri istediği zaman işitme yeteneğine sahip olamıyorsa, konuşamayan biri istediği zaman dilini çalıştıramıyorsa bu, insanın bedenine bile sahip olamayacak kadar aciz olduğunun en bariz göstergesidir. İnsan fakirdir, lakin çoğu zaman Allah tarafından lütfedilmiş, ikram edilmiş güzelliklerin kendisine ait olduğunu zanneder. Hatta onlarla böbürlenmeye, gururlanmaya

**Ne mutlu bize
ki acziyetimizi
ikrar edip
huzuruna
çıktığımızda
Rahman ve
Rahim isminin
tecellisi olarak
şefkat edip
niyazımızı
dinleyen,
kudretine
istinat
ettiğimizde
dualarımıza
icabet eden bir
Rabbimiz var.**

başlar. Ne zaman ki o lütuf ve ikramlar geri alınır, ancak o zaman fakirliğini iliklerine kadar idrak eder. Zatında, sıfatlarında, işlerinde hiçbir zaman, hiçbir surette, hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek zengine iltica eder. O'nun bitmek tükenmek bilmeyen hazinesinden ister.

İnsan fıtrat olarak kâinatta her şeye muhtaç olarak yaratılmıştır. Hayatını devam ettirmesi, bütün kâinat çarklarının işlemesine bağlıdır. Doğmak için anne babaya, yaşamak için hayvansal ve bitkisel gıdalara, hareket etmek için organlara muhtaçtır. Güneşe, aya, yıldızlara muhtaçtır. Bedenen yeme ve içmeye muhtaç olduğu gibi ruhen de dua etmeye, yalvarıp yakarmaya muhtaçtır. Bu yüzden hiçbir şeye muhtaç olmayan bir zatın hazinesinden ister. "İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını olsa bir vadiyi daha ister. İnsanoğlunun karnını topraktan başka bir şey doyurmaz. Ve Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder." hadisi bu durumu izah eder. İnsandaki bu isteme fıtratı, insanın fâni ile tatmin olmaması, yetinmemesi, ebede namzet olduğu içindir. Bu meyil insana geçici güzelliklere meftun olup malayani işlerle meşgul olmasın, ebedî güzelliklere kavuşmak için var gücüyle çalışsın diye verilmiştir. İnsan bu fıtratı iyi yönde kullanıp ahirini abad edebilir.

Unutmayalım ki insanların dostluğu, belli bir yere kaddır. İnsanlar genellikle iyi gün dostudur. Birinin kapısına derdini anlatmaya, borç istemeye en fazla birkaç defa gidebilirsiniz. Sürekli gidemezsiniz. Bazen surat asar, bazen vermek istemez, bazen de huzurundan kovar. Verse bile başa kakar. Ama Allah'ın huzuru 24 saat açıktır. Sekretersiz, randevusuz, aracısız, torpilsiz o huzura çıkıp istediğinizi söyleyebilirsiniz. Bin defa tövbenizi bozsanız ve nedametle huzura varsanız "Buyur kulum!" der. O huzur hep açık. Yeter ki o huzura çık! Alvarlı Hacı Muhammed Efe'nin dediği gibi...

*"Sen Mevla'yı sevende,
Mevla seni sevmez mi?"*

*Rızasına erende, rızasını
vermez mi?"*

*Sen Hakk'ın kapısında
canlar feda eylesen*

*Emrince hizmet etsen Allah
ecrin vermez mi?"*

*Sular gibi çağlasan, Eyyub
gibi ağlasan*

*Cihergâhı dağlasan ahvalini
sormaz mı?"*

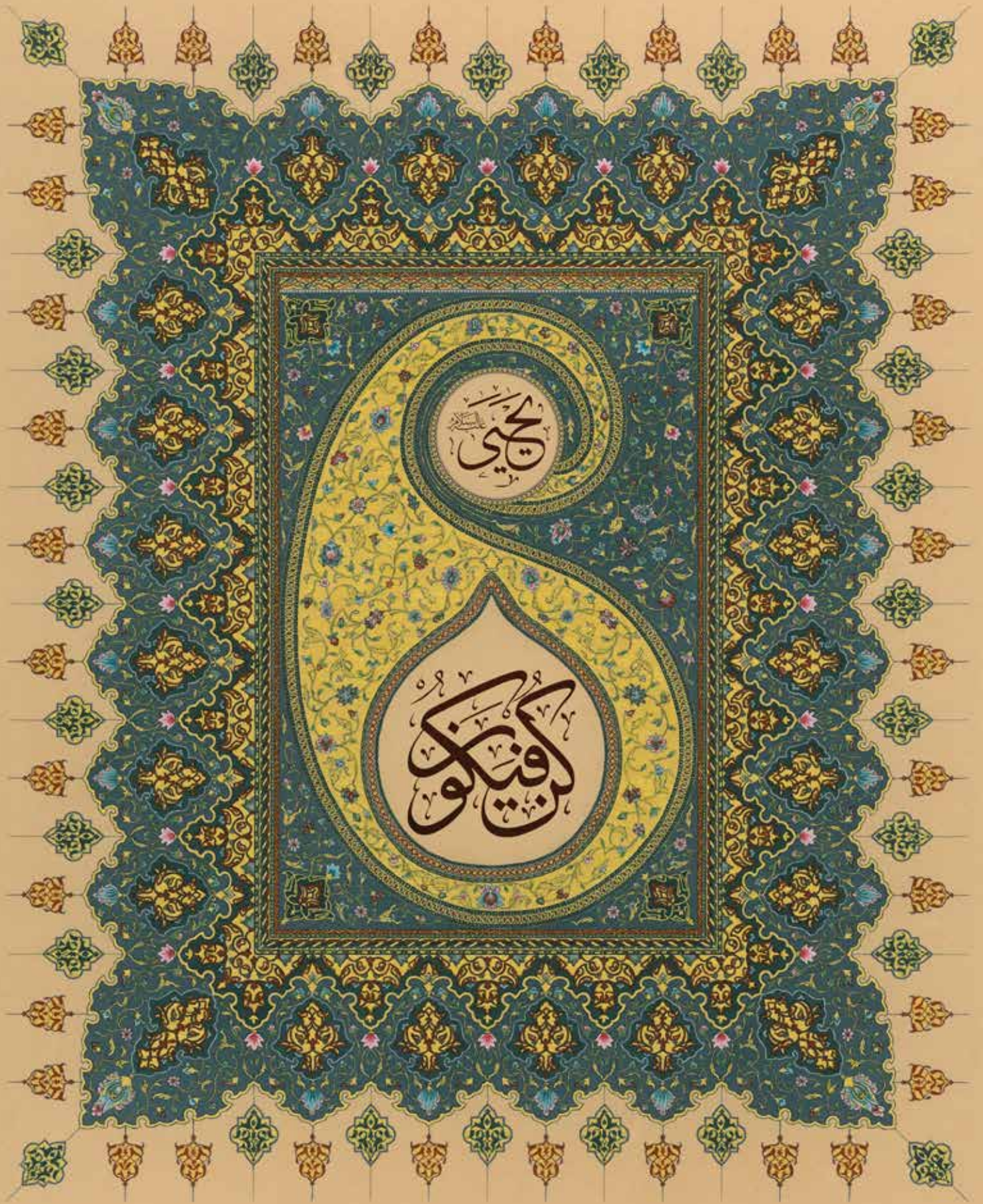
Hakiki dost, yalnız Allah'tır. Dost odur ki mizan terazisinde kötülükler ağır bastığında affetsin. Dost odur ki hesap verirken hesabı kolaylaştırsın. Dost odur ki cehennemi hak etsen de görevli meleğe "Dur!" desin. Bu manada tek dost Allah'tır. Ama Allah'ın orada beni tanıması için benim burada onunla ibadetle, dua ile tanışıklık kurmam

lazım. Hakiki dostun dostluğuna yaraşır bir kul olmam lazım.

Mümin dua ettiği, Allah'tan yardım dilediği zaman gerçek huzuru yakalar. Kendi gücünün hiçbir şeye yetmediğini, gücü her şeye yeten Rabbin kendisini koruyup gözettiğini hissettiğinde hakiki mutluluğa erişir. ABD'de kalp ameliyatı geçiren hastalar üzerinde yapılan bir incelemede, inançlarından huzur bulduklarını ve güç aldıklarını söyleyenlerin, böyle düşünmeyenlere oranla üç kat daha fazla yaşama ihtimallerinin olduğu anlaşılmış. Yine yaşlılar üzerinde yapılan bir araştırmada, uzun süre düzenli olarak dua ve ibadetlere katılanların, katılmayanlara oranla daha az depresyon geçirdikleri ve bedenlerinin daha sağlıklı kaldığı ortaya çıkmış. İntihar olayları üzerinde yapılan bir incelemede ise ibadethanelere gitmeyenlerin, gidenlerden dört kat daha fazla intihara teşebbüs ettiği anlaşılmış. Ayrıca Allah'ın varlığına inanan hastaların, diğerlerine oranla daha dirençli oldukları ve vücutlarında iyileşmelerin daha çabuk olduğu görülmüş. Çünkü dua, insana yüksek moral ve zorluklarla mücadele azmi verir. İnsanı huzura kavuşturur.

Öyleyse "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gel-

sinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler." (Bakara, 2/186.) buyuran Rab-bimizin davetine icabet edelim. Namazlarımızda her gün tekrarladığımız "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz." (Fatiha, 1/4.) ayetinde ifade edildiği gibi isteğimizi Rabbimize aracısız ve doğrudan ulaştıralım. "(Ey Muhammed!) De ki: 'Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin!'" (Furkan, 25/77.) ayetini başımıza taç yapıp duanın kulluk faaliyetlerinin esas unsuru olduğunu unutmayalım. Allah Resulü'nün: "Allah'a dua eden herkese Allah icabet eder. Bu icabet, ya dünyada peşin olur ya da ahirete saklanır yahut da dua ettiği miktarca günahından hafifletilmek suretiyle olur. Yeter ki günah talep etmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun. Ya da acele etmemiş olsun." (Tirmizi, Deavât 145.) hadisini şiar edinip duamızın kabulüne dair en küçük bir tereddüt yaşamayalım. "Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışır, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi." (Enbiya, 21/90.) denilen kimselerden olmak için acizliğimizi bilerek, bütün benliğimizi Allah'ın huzurunda yerlere sererek, Allah karşısında küçülerek ve boynu bükük bir hâlde iken onu görüyor gibi dua edelim. Duanın sevgiliye yazılmış bir mektup olduğunu, zarfın içerisine yüreğini koyanın duasının kabul edileceğini aklımızdan çıkar-mayalım. ■

İSMİ ALLAH TARAFINDAN VERİLEN PEYGAMBER HZ. YAHYA

Meryem DALĞIÇ

DİB Başkanlık Vaizi

Yahya (a.s.), babası Zekeriyya peygamberin kabul edilmiş duasıydı. Sonsuz kudret sahibi olan Yüce Yaradan, Zekeriyya'nın (a.s.) sessiz ve içten yakarışlarını boş çevirmemişti. Umudunun azaldığı ihtiyarlık evresinde ona varis olacak "Yahya" isminde bir oğul ile nebisini şöyle müjdelemişti: "Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik; eşini de bunun için elverişli kıldık. Onlar, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler." (Enbiya, 21/90.) Cenab-ı Hak, daha önce hiç kimseye verilmemiş ve benzeri görülmemiş bir şekilde bizzat kendisi bu adı ona vermişti. (Meryem, 19/7.) Yahya; "hayat veren", "yaşatan" ve "yaşar" demektir. Elbette bu adın seçilmesi gelişigüzel değildi. Zira o, çocuğu olmayan bir kadının rahminde hayat bulup dünyaya

gelmişti. Allah (c.c.), Yahya peygamberin kalbini iman ile ihya etmişti. Şehitler ölmez, hep diri kalırdı. İleride tıpkı babası gibi o da kavmi tarafından şehit edilecekti. İşte bu sebeple de "o yaşayacak" manasında bu isim kendisine verilmişti.

İnsan, ismiyle müsemmadır

İsim; insanın inancının, kimliğinin ve medeniyetinin yansımasıdır. Sahibinin biteviye işittiği ad, onun karakterinin şekillenmesinde etkili olduğu gibi kişi için bir nevi dua yerine geçer. (Hadislerle İslam, III, 123.) Peygamber Efendimiz, "Siz kıyamet günü kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse güzel isimler koyun." (Ebu Davud, Edeb, 61.) buyurarak anne babaların, evlatlarına güzel isimler vermesini tavsiye etmiştir. Resulullah (s.a.s.) zihinde kötü çağrışım yapan isimleri de değiştirmişti.

(Tirmizi, Edeb, 66.) Hz. Ali çocuklarına "Harb" ismini koymak istediğinde Resul-i Ekrem (s.a.s.), torunlarına "güzellik" ve "iyilik" anlamlarına gelen "Hasan" ve "Hüseyin" isimlerini vermiştir. (İbn Hanbel, I, 119.)

Çocuğa inancını hatırlatacak, ona güzel ahlakı çağrıştıracak, insan onuruna yakışacak isimler vermek anne babanın vazifelerindendir. Yahya (a.s.) da ismiyle müsemma bir peygamberdi. İsmine yaraşır bir şekilde risalet görevinde ölü kalpleri imanla ihya etmişti.

Hz. Yahya, henüz çocukken kendisine hikmet verilmişti

Hikmet, "ilim ve akılla gerçeği bulmaktır." Hikmet, şuurulu bir anlayış ve derin bir kavrayıştır. (DİA, Hikmet, XVII, 503.) İnsan hikmetle kötülüklerden sakınır, iyiliğe ve güzelliğe sarılır. Hikmette ilim ve amel bütünlüğü vardır. İnsan

hikmete (bilgelige) olgunluk yaşlarında erişir. Oysa Yahya'ya (a.s.) daha çocuk iken hikmet lütfedilmişti. Hikmetin, akıl ve nübüvvet manalarına da geldiği belirtilmişti. Yahya'ya (a.s.) çocuk yaşta vahyedilmişti. Yüce Allah bu hususu Kur'an-ı Kerim'de şöyle zikretmiştir: “‘Ey Yahya kitaba sımsıkı sarıl!’ dedik. Biz ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik...” (Meryem, 19/12-13.) Yaşıtlarına göre üstün niteliklere sahipti. Onun çocukluğu akranlarından farklı geçmişti. Hz. Yahya, küçükken Tevrat'a sımsıkı sarıldı. Kendisine bahşedilen hikmetle Kitab'ı kavradı. İsrailoğullarına günahattan sakınmaları, Allah'ın birliğine inanmaları için öğütler verdi. Az konuşan, öz konuşan ancak ilim ve hikmet incileri saçan, seçkin biriydi. (Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya, Çile Yay. s. 41.)

Yahya (a.s.) hilm sahibi, mütevazı bir kimseydi. (DİA, Yahya, XLIII, 232.) Hilm; “sabırlı, temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak” demektir. Müslümanın karakterini belirleyen temel erdem de hilmidir. Hilmi kuşanan kişi; beşerî ilişkilerde ihsanla davranır. Zulümden sakınır; merhamet, şefkat ve adaletle muamele eder. Kışkırtmalara kanmaz, kötülüğü iyilikle savar. İhtiraslarına gem vurur, kibir ve gururdan sakınır. Nefsinin heva ve hevesine aldanmaz, günahlardan kaçınır. (DİA, Hilm, XVIII. 33.) Nihayetinde hilm sahibi insan akıllı, vakarlı insandır.

Akıllı insan da yumuşaklıkla nezaketle davranandır.

Hikmet ve hilm sahibi olmak insanı kalp temizliğine, gönül arınmışlığına ulaştırır. Yahya (a.s.) da bu ruh temizliğine vasıl olanlardandı. O; daima takvayı kuşanan, kötülüklerden sakınan (Meryem, 19/13.), her an Rabbinin gözetimi altında olduğunun bilincini taşıyan bir kimseydi.

Yahya (a.s.) henüz çocukken kendisine bahşedilen bu vasıflarla babasının dualarını gerçekleştirecekti. Zira Hz. Zekeriyâ'nın sessiz, içten yakarışlarında kendisine varis olacak “temiz bir oğul” özlemi vardı. O, güzel yaşantısıyla gelecekteki ümmetlere önder ve örnek olacaktı.

O, musaddık bir peygamberdi

Hz. Yahya'nın nesebi, peygamberlerle dolu bir silsileye dayanırdı. (Enam, 6/84-85.) İsa'yı (a.s.) mucizevi bir şekilde dünyaya getiren Hz. Meryem, teyzesinin kızıydı. O, İsrailoğullarına gönderilen ve Musa'nın (a.s.) şeriatıyla amel eden son elçiydi. Yahya (a.s.), Hz. İsa'nın peygamberliğini müjdeleyen, onu tasdik edendi. (Âl-i İmran, 3/39.) Meryem oğlu Hz. İsa ile aynı çağda yaşamış bir nebiydi. İsa'dan (a.s.) altı ay önce dünyaya gelmişti. (Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, TDV Yay. II. s. 294) Yahya'nın annesi İşâ, yeğeni Hz. Meryem'e: “Benim karnımdakinin, senin karnındakine secde ettiğini

yani onu tasdiklediğini hissediyorum.” demişti. (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, II. s. 1095.) Hz. İsa'nın risaletiyle ona ilk tabi olan ve onu destekleyen kişiydi. O, Tevrat'ı ve İncil'i doğrulayan iki kutsal Kitab'a göre de hüküm veren bir nebiydi. (DİA, Yahya, XLIII, 233.)

Hz. Yahya Rabbinden aldığı buyrukla insanları Beytül-Makdis'de topladı ve onlara şöyle hitap etti: “Allah bana beş konuda emir verdi. Benim bu buyruklarla amel etmemi emrettiği gibi sizlerin de amel etmenizi emretti. Bunlardan ilki sadece Allah'a kulluk edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızdır... Allah size namaz kılmanızı emretti... Size orucu emretti... Size sadaka vermeyi emretti... Size Allah'ı zikretmenizi emretti...” (Tirmizi, Emsâl, 78.) O, Cenab-ı Hak'tan aldığı emirlerin hepsini noksansız tasdik ve tatbik etti. Allah'ın elçisi olarak da kavmine en güzel şekilde tebliğ etti.

Yahya (a.s.), efendi, iffetli ve salih bir kişiydi

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yahya, “seyyid” bir kimse olarak nitelendirilmişti. (Âl-i İmran, 3/39.) Seyyid; “efendi, “önder”, “faziletli”, “kerim” anlamlarına gelirdi. (DİA, XXXVII, Seyyid, 40.) Yahya (a.s.) ilim, ibadet ve takva konusunda müminlerin rehberiydi. İnsanları tevhid inancına davet eden, sözü dinlenir bir önderdi. (Hayat Rehberi Kuran Konulu Tefsir, DİB Yay. II, 522.)

Hız. Yahya; nefsine hâkim olan (hasûr), gûnahtan sakınan iffetli bir kişiydi. (Âl-i İmran, 3/39.) Her insan hata yapabilir, günah işleyebilirdi. Oysa Yahya (a.s.) hatadan beriydi. Hatta günahı aklından dahi geçirmemişti. Nitekim Allah Resulü'nün (s.a.s) bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmişti: "İnsanlar içerisinde Yahya b. Zekeriyâ hariç hata yapmayan veya hata yapmayı düşünmeyen kimse yoktur." (İbn Hanbel, I, 293.) O kötülüklerden sakınan, hatasız ve günahsız tertemiz bir ömür sürdürdü. Bu vasıflarından mütevellit, Allah katında salih bir kişi olarak zikredildi. (Âl-i İmran, 3/39.)

O, anne babasına iyi davranan salih bir evlattı

Hız. Yahya "tertemiz oğul" du, babasının makbul duasıydı. Salih bir evlat olan Yahya'yı (a.s.), Yüce Allah Kur'an'da şöyle anar: "Anne babasına çok iyi davranırdı; zorba ve asi değildi." (Meryem, 19/14.) O, yumuşak kalpli, nezaketli ve zarıftı. Kaba ve kötü söz nedir bilmezdi. Tertemiz bir fitrata sahipti. Bu güzel hasletleriyle anne babası başta olmak herkese güzel muamele ederdi.

Anne babalarımız dünyaya gelişimize vesile kılınan güzide iki insandır. Üzerimizde birçok hakkı bulunan ebeveynlerimiz, şüphesiz ki iyilikle, merhametle, şefkatle davranılmayı en fazla hak eden kişilerdir. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet-i kerimede

**Yahya (a.s.)
ebeveynlerinin
kendisi için
rahmet
olduğunun
şuurundaydı.
O, salih bir kul,
salih bir evlattı.
Anne babasına
olan güzel
davranışıyla
Rabbinin
rızasına ve
övgüsüne
mazhar oldu.**

Allah'a kulluk görevinin hemen arkasından ana babaya iyi davranılması emredilmiştir. (Bakara, 2/83; İsra, 17/23.) Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) Rabbimizin rızasının anne babamızın rızasına, öfkesinin de anne babamızın öfkesine bağlı olduğunu (Tirmizi, Birr, 3.) ifade ederken bu hususa dikkat çekmiştir. Sevgili Peygamberimiz başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurmuştur: "Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak en yüce kapılardan birisidir. O kapıyı istersen bırak, istersen tut!" (Tirmizi, Birr, 3.)

Yahya (a.s.) ebeveynlerinin kendisi için rahmet olduğunun şuurundaydı. O, salih bir kul, salih bir evlattı. Anne babasına olan güzel davranışıyla Rabbinin rızasına ve övgüsüne mazhar oldu.

O, bir ömür "Ey Yahya! Kitabı var gücünle sarıl!" (Meryem, 19/12.) buyruğuna uydu. İsrailoğullarını, Yüce Allah'a kulluğa davet etti. Ancak o da babası gibi kavmi tarafından şehit edildi.

Hız. Yahya, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen üstün nitelikleriyle müminler için ne güzel bir önder ve örnektir!

Allah Teâlâ, insanoğlunun garip kalacağı üç zaman diliminde Yahya'yı (a.s.) selamete eriştireceğini yüce kitabında şöyle zikretmişti: "Doğduğu gün, öleceği gün ve yeniden hayata döndürüleceği gün ona selam olsun."

(Meryem, 19/15.) ■

Geleneksel dönem boyunca halk edebiyatı ve divan edebiyatında yoğun şekilde tahkiyelerle karşılaştığımız hâlde modern romanın bu topraklardan değil de Batı'dan neşet etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cemil MERİÇ

Divan edebiyatında roman yok. Niçin olsun?

Batı'nın ilk romanlarından biri Topal Şeytan. Kahraman, evlerin damını açar, bizi yatak odalarına sokar. Roman başlangıcından itibaren bir ifşadır. Osmanlı'nın ne yaraları vardır, ne yaralarını teşhir etmek hastalığı. Hikâyeleri ya bir cengâveri ebedîleştirir, ya "hisse alınacak bir kıssa"dır.

Roman'ın burjuvaziyle doğduğunu söylerler. Burjuvazi Avrupa'nın imtiyazı, daha doğrusu yüz karası. Bir kelimeyle roman, başka bir dünyanın, başka bir ruh ikliminin, başka bir toplumun eseri. Daha zavallı bir dünya, daha dışı bir manevi iklim, daha geveze bir toplum.

Başka bir tabirle, bu edebî nevi bir buhranın, bir uyuşmazlığın, reelde ideal arasındaki bir nisbetsizliğin çocuğu. İctimaî bir sıhhsizlik, hiç değilse bir tedirginlik alâmeti. Sınıf kavgalarıyla sahneye çıkışı

bundan. İnanan bir toplumda, pürüzleri yok etmiş bir toplumda, hayalî çözüm yolları aramaya ihtiyaç duymayan bir toplumda romanın ne işi var?

Osmanlı, Osmanlı kaldıkça Batı romanını anlayamazdı. Önce uzun bir temessül, daha doğrusu tesemmüm merhalasinden geçecek, iktisadî ve içtimaî müesseseleriyle değişecekti.

Medeniyet can çekişiyor. Gök bomboş, hayat abes; roman bu kalpsiz dünyanın insanını bütünüyle sahneye koymak iddiasında. Bütünü, yani çarpık insiyâkları, hayvanca iştihaları, çılgın arzuları veya arzusuzlukları ile. Aşk da -Tanrı gibi- öldüğüne göre, cinsiyet tek değer. Bezirgân hayâsızlığın üstüne bir sal attı: Cinsî bunalım. Sade, kütüphanelerin şeref misafiri, sadizm abesin ikiz kardeşi.

(Cemil Meriç, Bu Ülke, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, s. 121, 122.)

Şule KÖKLÜ

Çünkü biz anlatı kültüründen geliyoruz, bu kültür daha dün kadar devam ediyordu. İnsan kendini dinletemediği yerde ya susar ya başka bir kanal arar. Herkes anlatıcı olamazdı tabii, bunlar kulağı, gözü keskin kişilerdi, önce dinlediler sonra dillerini kullanmayı öğrendiler. Dillerini anlata anlata ustalaştırdılar hikâye kurmada üslup kazandılar. Bana göre usta romancı olabilirdi çoğu.

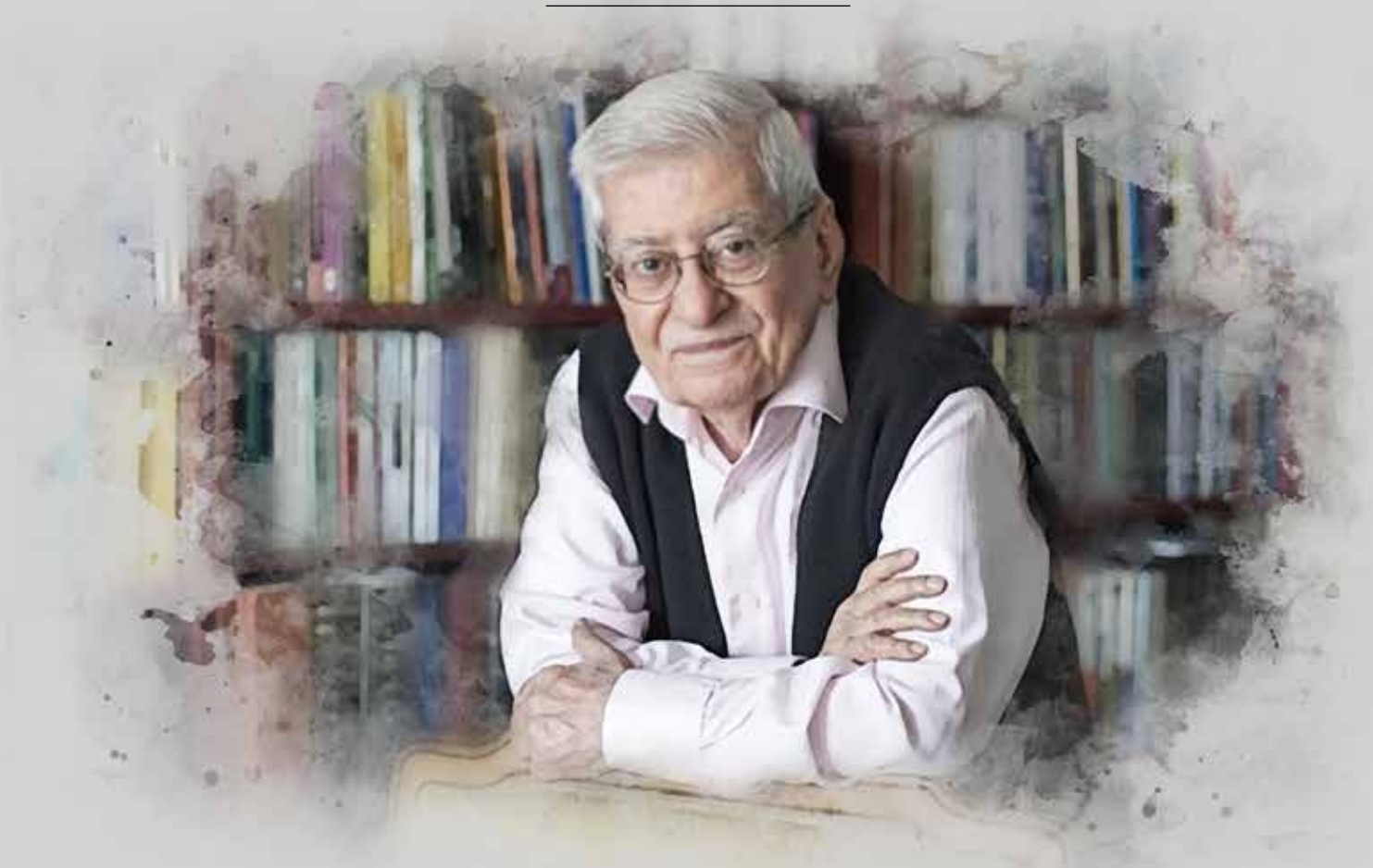
Romanın hikâyesi Batıda erken başladı dememizin tutunduğu yer, sözün yazıya aktarımıyla alakalı sanırım. Batılılar dinleyicilerini bizden önce kaybedince yazmaya daha önce yeltendiler çünkü toplumsal değişimi, insanın insandan kopuşunu fark ettiler. Uzun uzun anlatacakları vardı ve aracı olarak romanı seçtiler. Demem o ki kaybedilen bir şeyin yerine bir şey koyma hususunda mahir davrandılar. Roman sözlü anlatımın ikamesidir aslında.

İlk modern roman olarak bilinen Don Kişot'a bakacak olursak birbirinden bağımsız birçok hikâyenin sürekli mekân değiştiren iki ana karakter üzerinden uzayıp gittiğini görebiliriz. O iki kahramanı romandan çekip alırsak hikâyeler, şiirler ipi kopan tespîh taneleri gibi dört bir yana dağılır.

Anadolu kültüründe söz uzatmadan söylenirdi; türküler, mâniler, hikâyeler, masallar, mesnevîler, şiirler muhatabını kaybetmeye başladığında anlatıcı ve dinleyici romana sığınmaya mecbur kaldı. Söz uzadı hakikat değişmedi, insan anlatmaya devam ediyor.

TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNÜN USTA KALEMİ **RASİM ÖZDENÖREN’İ** **UĞURLARKEN...**

Emin GÜRDAMUR

Rasim Özdenören’in Türk öykücülüğüne getirdiği soluk, slogandan uzak, derin düşünülmüş, ihtimamla örülmüş, felsefi bir zemine oturtulmuş, modern anlatı teknikleriyle harmanlanmış ve daima genç kalmayı başarmış bir rüzgârdı. Rasim

Özdenören’in fikrî eserleri de edebî eserleri de her zaman insanı merkeze aldı. Geriye bıraktığı külliyyat, onun yaşam serüveninin, dikkat kesildiği meselelerin ve varoluşunun bir yansıması olarak edebiyat ve düşünce tarihimize parıltılı harflerle kazındı. Kimileri onu Gül Yetiştiren Adam olarak

tanıdı. Kimileri Müslümanca Yaşamak’ın müellifi. Kimileri Yedi Güzel Adam’dan biri. Kimileri varoluşçu Müslüman bir yazar. Kimileri Rasim ağabey.

Rasim Özdenören bunların hepsiydi.

1940 yılının Mayıs ayında Kahramanmaraş’ta doğan

Rasim Özdenören'in düşünce dünyası ve edebî tavrı Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Maveria dergilerinde şekillendi. Çocukluğunda dedesi ve ninesinden ilk masalları ve destanları dinleyen Özdenören, küçük yaşlardan itibaren okumaya meraklı bir çocuk olur. Öyle ki ikizi Alaeddin Özdenören'le birlikte kiralık kitap veren bir kitapçıdan Hz. Ali Cenklere'ni, Abdullah Ziya Kozanoğlu ve Feridun Fazıl Tülbentçi gibi isimlerin romanlarını alıp iştiaqla okurlardı. İlerleyen yıllarda, her biri önemli edebî bir şahsiyet olacak isimlerle; Cahit Zarifoğlu'yla, Erdem Beyazıt'la, Akif İnan'la ve ikizi Alaeddin Özdenören'le birlikte edebiyatın büyümlü sularına yelken açacaktı. Her biri mahalli gazetelerde edebiyat sayfaları hazırlayan, yeni edebî keşifleri birbiriyle paylaşan gençlerden oluşan bu arkadaş grubu, nitelikli bir edebiyat dostluğunun da mayalanmasına vesile oldu. Aslında o yıllarda Özdenören, Ankara ve İstanbul'da çıkan edebiyat dergilerini takip etmekle birlikte henüz öykü yazmayı düşünmemektedir. Ama kader, bu nitelikli kalemi Türk edebiyatına armağan etmek için lazım gelen taşları döşeyecekti. Lisede arkadaşı Ali Kutlay bir öykü yazar. Rasim Özdenören onun yazdığı öyküyü okumak ister. Kutlay, kendisinin de öykü yazması hâlinde metnini ona gösterebileceğini söyler. Böylece Özdenören ilk öyküsünü kaleme almış olur. Daha sonra birbirlerinin öykülerini okurlar. Öykü dünyasına bu şekilde

de adım atan Özdenören'in ilk öyküsü "Akar Su", 1957 yılında ünlü edebiyat dergisi Varlık'ta yayımlanır. Bu başarı, yazar için büyük bir motivasyon kaynağı olur.

Bu yıllarda gençlerin, hem edebî hem de düşünce seyrini değiştirecek büyük bir karşılaşma yaşanır. Özdenören ve arkadaşlarının, Nuri Pakdil ve onun çıkardığı Hamle dergisiyle tanışması, fikrî bakımdan eksikliğini hissettikleri merkezi bulmalarını sağlar. Nuri Pakdil, 1962 yılında askere giderken Rasim Özdenören'e muhakkak Sezai Karakoç'la tanışmasını tavsiye eder. O da Cahit Zarifoğlu ve kardeşi Alaeddin Özdenören'i alıp Sezai Karakoç'a gider. Sezai Karakoç, Rasim Özdenören'in ruh dünyasında derin tesirler meydana getirecek isimdir. Onunla arasında öykücü Necip Tosun'un ifadesiyle Mevlana ile Şems'inkine benzer bir dostluk başlar. Aynı yıl Sezai Karakoç, Özdenören'i Necip Fazıl'la tanıştırmıştır. Rasim Özdenören'in İstanbul yılları o kadar yoğun bir edebiyat faaliyeti içinde geçer ki İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmesi dokuz yılı bulur. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünü tamamlar.

Özdenören'in okur huzuruna çıktığı ilk kitap bir çeviri eseridir. 1964 yılında George Orwell'in ünlü Hayvan Çiftliği romanını Türkçeye çeviren yazar, Sezai Karakoç'un telkinleriyle yazı hayatına devam eder, Diriliş'in de mutfağında yer alır. Nitekim ilk öykü kitabı Hastalar ve Işıklar, 1967'de

Sezai Karakoç rehberliğinde yayımlanacaktır. 1973'te ikinci öykü kitabı Çözölme ise Nuri Pakdil'in yönettiği Edebiyat yayınları arasından çıkar. Bir yıl sonra da Çok Sesli Bir Ölüm yayımlanır.

Rasim Özdenören'in yazı ve öyküleri Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Maveria adlı dönemin etkin düşünce ve edebiyat dergilerinde yayımlanır. Özellikle Maveria, sonraki yıllarda onun Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören, Erdem Beyazıt ve Akif İnan'la birlikte çıkaracağı dergidir. Bu derginin edebî tavrında Özdenören'in imzası vardır. Maveria'nın Büyük Doğu, Diriliş ve Edebiyat dergilerinden farkı lider merkezli olmaması ve onlara nazaran çok sesli yapısıdır.

Rasim Özdenören deneme türünde de önemli eserler vermiştir. Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler, Yaşadığımız Günler, Ruhun Malzemeleri Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı, Çapraz İlişkiler, Müslümanca Yaşamak gibi eserleri, yayımlandıkları dönemden itibaren Türk okurunda karşılık bulan düşünce kitaplarıdır. 1979 yılında tek romanı olan Gül Yetiştiren Adam'ı yayımlamış, 1980 sonrası denemeye ağırlık vermiştir. 2000 sonrası yine öykü yazmaya devam etmiş; toplamda on bir öykü kitabı, yirmi iki deneme kitabı kaleme alarak sanat, edebiyat ve düşünce dünyamızda silinmez izler bırakmıştır.

Öykülerinde modern insanın problemlerini yine modern yöntemlerle işleyen Özdenö-

ren, bilinç akışı, şiirsel anlatım, iç monolog gibi imkânları sonuna kadar kullanmıştır. Dikkatli gözlemlere ve derin tahlillere varoluşsal sorgulamalar eşlik eder. Bireyin iç sesine odaklanır; bir insanın gerçek hikâyesinin onun hayatının dış çizgilerinde değil, iç dünyasında saklı olduğu görüşündedir. Her öyküsünde bir merkez düşünce vardır. O düşünce İslam'dır. Fakat İslam'ı algılayış biçimi alabilmesine insan odaklıdır. Düşünce, onun öyküsüne hâlel getirmez. Öykülerindeki felsefi arka plan, anlatıya güç verir. Özdenören bir sahneleme ustasıdır ve ayrıntıları işleyiş biçimi, gerçekliği daima canlı tutar. Bütün bunları aynı anda başarmasıyla o durum öyküsünde oldukça önemli bir dil dengesi ortaya koymuştur.

Öyküde imgeleri titizlikle kullanır. Eşyayı, sahneyi tasvir ederken anlatının temel parçası kılar. Hikâye bir noktayla başlar ve gittikçe açıklığa kavuşur. Sahne, karakter ve semboller gerisinde daima titiz bir muhakeme gölgesi gezdirir. Her şeyin birbiriyle irtibatı, ilintisi vardır. Sıklıkla kullandığı fotoğraflama tekniği, zamanı dondurmaya değil, aksine o anı yakından seyreterek ölümsüz kılmaya amaçlar. Betimlerken canlandırır. Canlandırırken hayata dâhil eder. Onun bazı kahramanları, hayattan esere değil, eserden hayata karışacak gibidir. Denemelerinde de gözlenen belirgin özelliği, ayrıntıları ihmal etmeyişi-dir. Bu tam anlamıyla onun öykücü tavrından kaynaklanır. Ona göre hikâye zaten

nüansları yakalama sanatıdır. Öyküyü romandan ayıran temel vasıf budur. Öykü hayatı bütünüyle kucaklamaz, bir enstantane üzerinden onu kavrar. Nitekim, "Roman bir savaş alanıdır, oysa hikâyeye düello sahnesidir." der. Büyük hikâyeler değil, küçük sıradan insan hikâyeleri anlatır. Ama bu hikâyeler insanoğlunun büyük hikâyesine kolayca eklenir. Çünkü ölüm, hayat, günah, haz, yasak, teslimiyet gibi temel olgular derinden derine kadim metinlere yaslanır. Örneğin "Kuyu" öyküsünde modern bir Yusuf kıssası anlatır. İlk kitabı Hastalar ve Işıklar'dan son öykülerine kadar sanatının merkezinde birey vardır. Bireyin iç dünyasında yaşadığı çatışma, uzlaşma, gerilim ve gelgitler onun yetkin kaleminde bir anlatı şölenine dönüşür. Zaman zaman şiirselliğin ötesine geçerek şiir olur. İkinci öykü kitabı Çözülme'de her ne kadar kültürel değişim ve Batılılaşma gibi toplumsal konuları anlatmış olsa da yazarın merkezinde yine insan vardır. Çok Sesli Bir Ölüm'de ise biliçaltının karanlık dehizlerini yoklar, bastırılmış duyguların insanda temayüz edişinin izini sürer. Taşraya odaklanarak oradan evrensel bir dram meydana getirir. Denemelerindeki İslami yaklaşımlar, öykülerine soyut huzmeler şeklinde sızar. Ölüm, aşk, kadın, çözülme, yabancılaşma, çocuk, ev ve kent yaşamı gibi temel konular etrafında genişleyen öykülerinde tasavvufi unsurlar da geniş yer tutar. Denize Açılan Kapı, tasavvufi gele-

neğin güncel, modern bir yorumudur aslında.

Rasim Özdenören'in meşhur sözüdür: "Bol bol okuyun ve okumayı terk etmeyin. Derdi olan insan okur, derdi olmayan da okuyarak dert sahibi olur. Asıl mesele bir derdimizin olmasıdır." Gerçekten de onu yakından tanıyanlar çok iyi bilir ki Özdenören, yazma konusunda olağanüstü bir disipline sahipti. Bunun yanında tutkulu bir okurdu. Neden tutkulu? Ömrünün son demlerine kadar insicamından, zeki örüntülerinden taviz vermeyen uzun sohbetlerinde onu bir anda Dostoyevski'den ya da Faulkner'dan uzun bir pasajı ezberden okurken görebilirdiniz. Bu iki isme, özellikle Dostoyevski'ye duyduğu hayranlığı saklamazdı. Dostoyevski, Türk edebiyatında, poetik sebeplerden çok politik sebeplerle bastırıldığını düşündüğü "mistik gerilim"i sonuna kadar kullanan bir yazardı onun gözünde. Çok genç yaşlarda yazdığı edebiyat yazılarından itibaren metafizik romanın hayranı ve savunucusu olmuştur. Bu görüşlerini Ruhun Malzemeleri'nde şöyle dile getirmişti: "Metafizik roman, romanı belirsiz, mevhum bir düşünce veya temel üzerine kurmak demek değildir; insanın evrene bakışını, onun tanrı, ahiret, ölüm, hidayet, zaman, iman, kader, günah, hayır ve şer vb. karşısındaki tavrını tespit etmektir, acılarına evrensel bir anlam vermektir." Özdenören'e göre "gerçekle alışveriş" ancak bu şekilde olur. Türk edebiyatında bu tavır ihmal edilmiştir. Türk romancıların öncelikli

görevi, Türk insanını politik sınırların dışına çıkarıp evrensel kimliğiyle romanlaştırmaktır. İşte onun Dostoyevski hayranlığı da tam bu düşünceler ışığında açıklığa kavuşur. Nitekim Dostoyevski'yi aynı eserinde, yazarı insan ruhunun ufuklarına her yönden koşmaya çalışan bir romancı olarak tanımlar.

Sinemadan haberdardı. Söz gelimi Hamlet'in muhtelif sinema uyarlamalarını izler, yapımcı ülkelerin esere yaklaşımlarını uzun uzun şerh ederdi. Sanat, felsefe ve dünya edebiyatı hakkında geniş bir malumata sahipti. Yazar-ken, konuşurken İslami kimliğini hiçbir zaman saklamaz, sözü sıklıkla ya Allah Resulü'ne ya da sahabeye getirirdi. İslam tarihinin öncü isimlerinden konuşurken bazen boğazı düğümlenir, gözleri nemlenirdi. En hararetli siyasi meseleleri bile serinkanlılıkla ve klişelerden uzak bir üslupla konuşabilirdi. Gündelik meseleleri mutlaka felsefi arka plana yaslayarak ele alırdı. Mütevazıydı, gençlerle genç olmayı, onlara kendi hizalarından bakmayı bilirdi. Özellikle bu özelliği çevresindekilere ders niteliğindedi.

Hiyerarşik değil, eşitlikçi biri olarak yaşadı. İnsanları makam mevkillerine göre değerlendirmez, insan oluşlarıyla bir hizada tutardı. Konuştuğu kimselere bütün cephesiyle dönmeyi bir ahlak hâline getirmişti. Gençlerin tespitlerini dikkatle dinler, uçuk kaçık sorularını, ömrü boyunca hiç eksik etmediği o nahif kişiliğiyle cevaplardı. O Müslüman

bir sanatçı olarak kalemini hayatı anlamak, anlamlandırmak gibi temel meseleler uğruna kullandı. Müslümanın acz bilinciyle İslam estetiğini, modern bir yaklaşımla yeniden kurguladı. Özdenören için nihai olarak sanat, en büyük sanatçıyı anlama çabasıydı: "Sanatın en uç amacı gerçeği araştırmaktır, en geniş anlamda evrenin sırlarını sezdirmektir. Çerçeveyi biraz daha daraltırsak, sanatın görevi (ya da işlevi) insanın hakikatini araştırmaktır. Bu hakikatte, insan başarılarının içinde kutsanacak bir 'acz' vardır, insanın tanrı karşısındaki aczi. Bütün büyük sanat eserlerinin çözümlenmesinde, sanatçının amacı ne olursa olsun, bu kutsal söz ortaya konulmuştur. İnsanı, estetik yoldan, mistik bir alana çeker sanat eseri. Akla aykırı olmayan ama akim sınırlarını aşan bir alandır bu. İnsan bu alanda, artık, ilkel akıl yürütmelemlerle düşünmez, zihninin bütün verileriyle evreni bir bütün olarak kavrar. Evreni, kendini, kendi aczini kavrar, kendini kavrayınca teslim olması gerektiğini, kurtuluşun ve insan olmanın en yüksek onurunun bu teslim oluştta belirdiğini görür."

Öykü ve denemeleriyle Türk edebiyatına metafizik bir derinlik kazandıran Rasim Özdenören'i kaybettik, mekânı cennet olsun.

"Kuyu"ya düşen Yusuf'ların, "Toz" kadar ince ağrılarının, "Hastalar ve Işıklar"ın, "Denize Açılan Kapılar"ın, "Çarpılmışlar"ın, "Uyumsuzlar"ın başı sağ olsun. ■

"Bol bol okuyun ve okumayı terk etmeyin. Derdi olan insan okur, derdi olmayan da okuyarak dert sahibi olur. Asıl mesele bir derdimizin olmasıdır." Gerçekten de onu yakından tanıyanlar çok iyi bilir ki Özdenören, yazma konusunda olağanüstü bir disipline sahipti. Bunun yanında tutkulu bir okurdu.

MEHMET AKİF ERSOY’UN AHLAK ANLAYIŞI

| Musa TEKTAŞ

Ahlak kavramı, düşünürler tarafından farklı ifadelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu farklılıklar; benimsenen ahlak prensiplerinin değişik olmasındandır. Aynı zamanda toplumlardaki ahlak problemlerinin ve ahlakla ilgili değer yargılarının değişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Onun içindir ki ahlaki anlayışlar, tutum ve davranışların toplumlara ve yaşanan çevreye göre değişiklik arz etmesi sosyolojik bir gerçektir.

Hilmi Ziya Ülken, ahlaki şöyle tanımlamaktadır: “Sosyolojik anlamda hulkar, huylar; âdetler ilmi anlamına gelmektedir. Ahlak (morale) teorik ahlak ve pratik ahlak diye ikiye ayrılır. Her ikisi de birer toplum olayı olarak sosyolojinin konusuna girer. Etik ise en geniş anlamıyla insan davranışının teorisi olmak üzere felsefenin bir dalını meydana getirir. Etik kavramının bu yönüyle sosyolojiyle ilişkisi yoktur.” (Hilmi Ziya Ülken, Sosyoloji Sözlüğü, 1969, İstanbul, MEB Yay., s.5.)

Sosyoloji disiplinde toplumsal bir olgu olan ahlak; toplumsal bilincin yansımasıdır. Ahlak, bireysel bir olgu olmakla birlikte sosyal bir

olgu özelliği de taşır. Ahlaki kurallar sosyal bir hedef barındırır. Toplumla birlikte içinde yaşayan fertler de bu ahlaki hedef doğrultusunda hareket ederler. Ahlaki kuralların oluşumu ve uygulanması toplumun tamamını ilgilendirir. Toplumu oluşturan fertler, kendine özgü olan ahlaki kuralları toplumun yeni fertlerine, sistem ve kurumlar içerisinde aktarırlar. Sosyolojik açıdan ahlakın önemi, toplumun bir arada yaşamasını sağlayan önemli toplumsal normlardan birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Auguste Comte toplumların varlığının, üyeleri bir arada tutabilecek özellikleri haiz zorunlu konsensüsle mümkün olacağını söylemiştir. Dinî inanç, işlevsel bakımdan toplumsal bütünlüğü sağlayan güçlü bir etkidir. Sosyologlar, ahlaki, toplumsal bütünlüğün zorunluluğu hatta en mühim unsur kabul etmişlerdir. Çünkü bir toplumu ortak ahlaki fikirler oluşturmaktadır. Bu bakış açısına göre örf, âdetler ve ahlak normları toplum içinde yaşayan bireyin davranışlarını düzenlemekle birlikte toplumun sıhhatli bir şekilde devamlılığını da temin eder. (Erol Güngör, Ahlak Psikoloji ve Sosyal Ahlak, 1995, İstanbul: Ötüken Yayınları.)

Ahlak, doğruların ve yanlışların neler olduğuyla ilgilendirir. Kültürel dinamikler, dinî inanışlar, toplumsal yargı ve ilkeler ahlakın kapsamı içindedir. Mehmet Akif, “Uyan” adlı şiirinde ahlakın yücelmesinin ahlak ile mümkün olduğunu savunurken ahlakın kaybedilmesinin millî değerlerle birlikte toplumun her şeyini kaybetmesi olarak görür. (Mehmet Akif Ersoy, Safahat, (haz: Hüseyin Su-Abdurrahim Karadeniz) 2009, İstanbul, Hece Yayınları.)

“Fakat ahlakın izmihlali en müthiş bir izmihlaldir;

Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklal.

Oyuncak sanmayın! Ahlak-ı millî, ruh-i millîdir;

Onun iflasi en korkunç ölümdür: Mevt-i küllidir.”

Akif’in kastettiği millî ahlak, toplumun düzeni, huzuru, mutluluğu, kalkınması ve geçmişle birlikte geleceği için fedakârlık gösterilmesinin bir neticesidir. (Osman Türk, “Mehmet Akif Ersoy’un ‘Safahat’ Adlı Eserinde Sosyal Eğitim Unsurları”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, S: 26, Mart 2016, ss. 443-457.) Akif; İslam, iman ve ahlaki iç içe görür. İman sahibi bir

kimsenin hayatında ahlakın tüm kuralları müşahhas bir şekilde kendini göstermelidir. Bunu gösteremeyen bir inancın değeri yoktur.

Akif, iyi ve kötü tanziminde; imanla birlikte ibadetler ve bu bütünlüğün hayata yansımaları elzem görür. Akif'in ilk dayanağı iman, ikinci dayanağı ise ibadettir. İslam'ın emrettiği şekilde hayatını idame ettirmeye çalışan Akif, iyiliğin yanında kötülüğün karşısında olmuş ve bunu genç nesillere öğretmeyi istemiştir. Böylece ahlaki bir muhafız olarak milletin bilinçlenmesine vesile saymıştır. Toplumsal değişimin din-darlık algısında da yeni değişimlere sebep olduğunu beyan ederek toplumsal değerlerin kutsal anlayışının basite indirgendüğünü, ibadet edenlerin aşağılandığını, utanma duygusunun kaybedildiğini söylemekte; yalanın vefasızlığın kol gezdiği bir toplumda bağımsızlık ve yüce değerleri ayakta tutmanın zorluğundan, hatta ahlaki çöküntünün devleti de çökerteceğinden bahsetmektedir:

*“Ömürlerdir bir alçak zulme
miskin inkiyadından,*

*Silinmiş emr-i bi'l-ma'rufun
artık ismi yâdından.*

*Haya sıyrılmış, inmiş: Öyle
yüzsüzlük ki her yerde...*

*Ne çirkin yüzler örtermiş
meğer bir incecik perde!*

*Vefa yok ahde hürmet hiç,
emanet lafz-ı bi-medlûl;*

*Yalan raic, hıyanet mültezem
her yerde, hak meçhul.*

*Yürekler merhametsiz,
duygular süfli, emeller har;
Nazarlardan taşan ma'na
ibadullahı istihkar.*

*Beyinler ürperir, ya Rab, ne
korkunç inkılab olmuş:*

*Ne din kalmış, ne iman, din
harab, iman türab olmuş*

*Mefahir kaynasın gitsin de,
vicdanlar kesilsin lal.*

*Bu izmihlal-i ahlakî
yürürken, durmaz istiklal!”*

Akif, ahlak üzerinde önemle durmuş; milletleri yükselten veya çökerten en önemli faktörün sahip oldukları ahlaki yapı olduğunu belirtmiştir. Akif, İslam toplumunun geçmişte büyük bir güce sahipken daha sonra sosyal çözüluşe sürüklenişini, ahlaki değerlerin zayıflamasına bağlamıştır.

Akif çok çok dürüst bir karaktere sahiptir. Hayatını, sözünü, özünü, fiillerini dürüstlük üzerine bina etmiştir. Bu hâli, şahsiyetiyle eserlerinin uyumunu da gösterir. İşte onun ahlaki doğruluk prensipleri:

*“Doğruluk, ahde vefa, va'de
sadakat, şefkat;*

*Âcizin hakkını i 'la ya samimi
gayret;”*

Şairimizin dürüstlük ve samimiyetteki hassasiyetini Mustafa Özüelik şöyle tasvir eder: “Akif, dürüst bir mümin kimliğinin gereği olarak samimi, riyasız bir insandır. Ne yazdı ise duyarak yazmış, ne söyledi ise duyarak söylemiş, inandıklarını yapmış ve yaşamış, inanmadıklarına asla iltifat etmemiştir. Hep doğrudur ve doğruluktan yanadır. Bu dürüstlük hem hayatının hem eserinin en önemli özelliği olmuş, bilhassa bu yönüyle dost düşman herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Öyle ki onunla aynı kanaatleri taşımayanlar bile bu yönünü hem de hayranlık duyarak kabule mecbur kalmışlar ve onun en karakteristik yönünün “samimiyet” olduğunu ısrarla belirtme ihtiyacı duymuşlardır.” (Mustafa Özüelik, Gençler İçin Mehmet Akif ve Safahat, 2009, İstanbul: Nar Yayınları, s.12.)

İnanmış bir salih mümin imanı ile insanları sever ve hoşgörülle davranır. Gücsüz durumda olan kadınların, çocukların ve fakirlerin hamisidir. Vefa sahibi olarak dostlarını unutmayan bir şahsiyete sahip olan Akif; vefasızlardan ve emanete riayet etmeyenlerden, yalan söyleyenlerden, haksızlık yapanlardan şikâyetçidir:

*“Vefa yok ahde hürmet hiç,
emanet lafz-ı bi-medlûl;*

*Yalan raic, hıyanet mültezem
her yerde, hak meçhul.”*

Millî şairimizi rahmet ve minnetle anarken onun Kur'an ve sünnetten beslenen ahlak anlayışını bir kez daha hatırlamakta fayda vardır. ■

İSLAM DERLEME VE EKLEKTİK BİR DİN Mİ?

Bugünlerde inanç karşıtlarının iddiası İslam'ın, "derleme ve eklektik yani diğer din ve mitolojilerden toplama bir din" olduğu şeklinde. Bu iddia doğru mudur? Ne dersiniz?

İlerlemeci zihniyetin ürünü bir iddia. Benzerliklerden yola çıkarak ve parçacı bir yaklaşımla oluşturulmuş zihinsel bir kurgu gibi görünüyor. Bu şekilde benzerliklerden yola çıkarsak söz gelimi kadın aslında erkektir bile diyebiliriz. Çünkü aralarında çok fazla benzerlikler vardır. İşte bu şekilde düşünenler esaslı farklılıkları gözden kaçırarak sadece benzerliklerle bir yargıya varıyorlar. Bu yaklaşım son derece sıkıntılı ve yanıltıcıdır. Bu yöntemi neye ve kime uygulasanız benzer sonuçlar elde edebilirsiniz. İşte halkımızın "elmayla armudu, sapla samanı karıştırmak" diye ifade ettiği husus tam da bunların yaklaşım yanlışlığını dile getirmektedir.

Bu iddiaların kaynağı ve dayanağı ne olabilir?

İlerlemeci anlayışı savunanlar

bu tür yaklaşımla sosyolojide pozitivism, biyolojide evrimcilik, psikolojide Freudculuk ürettir. Bu anlayışlar doğrultusunda dinlerin de ilkelden gelişmişe doğru bir evrim geçirdiğine inandılar. Bunlara göre ilkel insanlar taş ve ağaç gibi şeylere taparlardı, sonra gökyüzündeki güneş, ay ve yıldızlara tapmaya başladılar, sonra tek tanrılı dinleri geliştirdiler ve en son pozitif çağa yani inançsızlık evresine ulaştılar. Bunların akıl hocaları olan Auguste Comte kendine göre bir din bile kurgulamış ve adına "insanlık dini" demişti. Yaman bir çelişki. Hem bütün dinleri reddedeceksin hem de bir din icat edeceksin. Bu bile insanların dinsiz olamayacağının bir göstergesidir. Zaten bugün ateistler ve deistler, dinlerin karşıtı bir inanç ve din oluşturmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Nitekim bunların düşüncelerinin altından dinleri çekin boşlukta kalırlar.

İyi ama bir benzerlik var. Bu benzerliklerin araştırılması ve sorgulanması gerekmez mi?

Tabii ki araştırabilirsiniz ve sorgulayabilirsiniz. Buradaki sorun sadece benzerliklerden yola çıkarak toptancı bir yargıya gidilmesidir. Bilimde genelleme yapılır ama bu kadar avarı kaçık, ölçsüz ve rastgele bir genelleme safsafta boyutunu bile aşacak düzeydedir.

Bu benzerlikler nereden ileri geliyor?

Dinin kaynağıyla ilgili ilerlemeci anlayışın karşısında bir

başka anlayış bulunmaktadır. Bu da dinlerin ilkelden karmaşık ve tek tanrılı dinlere doğru bir gelişme değil, tam tersine tek tanrılı dinlerden basit ve ilkel dinlere doğru bir seyrin olduğu tezidir. Bu teze göre insanlığın başlangıcında tek tanrılı din vardı. Zamanla insanlar bu tek tanrılı dinleri bozarak basit ve akıl dışı totemcilik, putçuluk ve göksel varlıklara tapınma gibi sapmalara gittiler. (Mircea Eliade, Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, trc. Mehmet Aydın, Ankara 1990, s. 50-51; Günay Tümer, Din, DİA, İstanbul 1994, IX, 312-320.) Çünkü insanlar kaybettikleri değerli kişilerin veya eşyaların yerine onları hatırlatacak şeyler koyma ihtiyacı hissederler. Aynısını koymadıkları zaman benzerini koymaya yönelirler. Artık göremeyecekleri kişileri hatırlamak veya anmak için onların resimlerini veya geride kalan eşyalarını hatıra olarak tutarlar ve zaman zaman bakarlar. Bazen de sanki resim veya hatıra eşya o kişinin kendisiymiş gibi bir algıya gidebilirler. Nitekim İslam tarihçileri putçuluğun ortaya çıkışını böyle bir tezle anlatmaktadırlar. Bazı topluluklar önderlerinin veya değer verdikleri kişilerin ölmesi üzerine onları hatırlamak için önce resimlerini veya heykellerini yapmaya başlamışlar, ardından gelen nesiller ise hatırlama amacını unuttukları için atalarının bunlara taptıklarını zannetmişler ve tapınmaya başlamışlardır. Çünkü somut şeylere birtakım anlamlar yükleme tavrı insanda her zaman var olagelmıştır. Nitekim soyut ve duyu ötesi olgu ve olayları anlamak çok kolay değildir. Putçuluk ve inkârcılık aslında insanın kola-

ya kaçmasıdır. Zorluk tabii ki iyi değildir ama insanı sapkınlığa götüren bir kolaycılık da tercih edilmemelidir.

Buna dair yaşanmış olaylar var mıdır?

Kur'an'da Yahudilerin iki tavrı buna örnek olarak gösterilir. Birincisi Hz. Musa'ya Yahudilerin "Allah'ı açıkça görmeden sana inanmayız." (Bakara, 2/55.) demeleridir. İkincisi ise denizin iki yana açılması mucizesiyle Firavun'un zulmünden kurtulan Yahudilerden bazılarının yolda karşılaştıkları puta tapan bir kavmi örnek göstererek Hz. Musa'dan kendilerine aynı şekilde bir put yapmasını istemeleridir. (Araf, 7/138.) Nitekim bu tavır onları Sâmirî'nin ziynet eşyalarını ateşe atarak yaptığı buzağı putuna tapmaya kadar götürmüştür. (Taha, 20/85-89.) Hâlbuki Yüce Allah onlara Hz. Musa ve Hz. Harun'u peygamber olarak göndermiş ve Tevrat gibi bir ilahi kitap indirmişti. Ama onlar, bunları bırakıp bir somut puta tapınmak istemişlerdir. Bu olay bile gelişmenin hangi yönde olduğunu göstermektedir.

Fakat Nuh Tufanı veya Miraç gibi olayların benzerlerinin geçmiş milletlerin mitolojilerinde bulunduğu görülmektedir.

Doğrudur. Bunlar aslında onları değil bizi destekleyen belgelerdir. Geçmiş birçok milletin zihin dünyasında Nuh Tufanı'na benzeyen veya Hz. Peygamber'in miracına benzeyen olayların bulunması İslam dininin getirdiği hakikatleri desteklemektedir. Çünkü Nuh Tufanı bütün insanlığı etkilemiştir. Miraç benzeri olay-

lar önceki peygamberlerde de bulunmaktadır. "Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin kimin elinde olduğunu gösteriyorduk ki kesin inananlardan olsun." ayeti buna işaret etmektedir. (Enam, 6/75.) Bizim inancımıza göre ilk insan Hz. Âdem aynı zamanda ilk peygamberdir. Onun getirdiği din de hak dindir. Bu hak dini temsil eden tarih içinde çok sayıda peygamber gelmiştir. Kur'an onlardan sadece yirmi beşinin ismini vermiş ve hayatlarından kesitler anlatmıştır. Peygamberden sonraki insanların bildiklerini kendilerine göre yorumlamaları, kısmen değiştirmeleri veya eklemelerde bulunmaları mümkün ve muhtemeldir. Demek ki bu olayların benzerlerinin diğer millet ve kültürlerde bulunması gayet normaldir.

Buna örnek verebilir misiniz?

Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'le birlikte Allah'ın emriyle Kâbe'yi inşa etmiş ve hac vazifesini yerine getirmiştir. Zamanla Mekkeli Araplar haccın hikmet ve hakikatini unutarak Kâbe'yi bir put mahalli, haccı da kafalarına göre yapılabilecek bir ibadet hâline getirmişlerdir. Nitekim Kâbe'nin çevresinde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in yapmadığı şekilde ıslık çalarak ve alkış tutarak ibadet yapmaya başlamışlar. (Enfal, 8/35.) Arafat'a çıkmak vacip olduğu hâlde bu görevin kendilerine değil dışardan gelenlere ait olduğunu iddia etmişler ve böylece hac ibadetini bozmuşlardır. Hatta Kâbe'yi çıplak tavaf etmek gerekir, diye bir garabeti bile uydurmuşlardır. Ancak Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.s.) İslam'ı ge-

tirmesiyle birlikte hac ibadeti-nin Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından yapılan sahih şekline kavuşması söz konusu olabilmıştır.

Demek ki geçmiş din ve mitolojilerdeki benzerlikler aslında İslam'ın gerçekliğinin belgeleridir, öyle mi?

Tam da öyle. Nitekim Kur'an-ı Kerim birçok ayette "kendinden önce inmiş kitapları tasdik eden bir kitap olduğunu" (Bakara, 2/42,97; Al-i İmran, 3/3.) açıklar. Bu hem önceki ilahi kitapların hak hem de Kur'an'ın onların devamı ilahi ve hak kitap olduğunun beyanıdır. Bu açıklama önceki kitapların tahrif edildikleri gerçeğiyle çelişmez. Çünkü ilahi kitaplar aynı kaynaktan geldikleri için aralarında inanç ve anlayış bakımından çelişki olmaması gerekir. Farklılıklar ancak şeriatlarda olabilir. Eğer böyle bir çelişki varsa son ilahi kitap olan Kur'an-ı Kerim esas alınır ve buna göre değerlendirme yapılır.

Geçmiş ilahi kitapların insanlar tarafından tahrif edilmesi de insanların hakikati nasıl bozduklarını gösterir, öyle değil mi?

Çok doğru. Bu aynı zamanda İslam'a derleme ve eklektik diyenlerin iddialarını da çürütür. Kur'an'ın Tevrat ve İncil ile benzerliklerinden yola çıkılarak onlardan bilgi devşirdiğini iddia etmek ne kadar temelsiz ve çürük ise İslam'ın önceki dinlerden derleme ve seçme yoluyla oluşturulmuş bir din olduğunu iddia etmek aynı şekilde temelsiz ve çürük bir yargıdır. ■

SÖMÜRGEÇİLERİN KORKULU RÜYASI

EBU'L-KELAM AZAD

Koray ŞERBETÇİ

1 857 yılında Hindistan'da İngiliz sömürgeciliğinin egemen gücü olan Britanya Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimine karşı büyük bir ayaklanma başladı. Sipahi isyanı olarak bilinen bu ayaklanmada bir aile, İngilizlerin zulmüne daha fazla dayanamayarak Hicaz'a doğru göçe koyuldu. Mekke'ye yerleşen bu ailenin, orada bir çocukları dünyaya geldi. Bu çocuk, XX. asrın Müslüman öncü kişiliklerinden birisi olan ve Ebu'l-Kelam Azad olarak ünlenecek Muhyiddin Ahmed idi.

Bir öncünün yetişmesi

Ebu'l-Kelam Azad, Mekke'de iken ilk eğitimine burada başladı. Ama aile Hindistan'a döndükten sonra da çevredeki en iyi hocalarla eğitimi sürdürdü. Çok uzun yıllar alan medrese eğitimini on altı yaşında tamamladı. Bu eğitiminin yanı sıra babasının öneyak olmasıyla felsefe, matematik ve mantık okudu. Kendisi Arapça, Farsça, Türkçe ve İngilizceye vâkıf oldu.

Ebu'l-Kelam Azad, eğitimine devam ederken Hindistan toplumunu da detaylı bir şekilde gözlemledi. Özellikle İngiliz sömürge idaresine karşı toplumu bilinçlendirmek için çok küçük yaşlarda yayıncılık faaliyetlerine yöneldi. Bu faaliyetlerinin başlangıcında, 1912 yılında "Al-Hilal" dergisini çıkardı. Kısa zamanda oldukça ilgi gören bu dergi, daha sonra durumdan rahatsız olan İn-

giliz sömürge idaresi tarafından kapatıldı.

Sömürgecilere meydan okuyan fikir adamı

Ebu'l-Kelam Azad, kaleminin gücünü fark edenlerin tüm yıldırma çabalarına rağmen yeni yayınlarla sömürgeciliğe karşı mücadelesine devam etti. Âdeta İngilizler ile köşe kapmaca oynadı.

Eğitimli Müslüman kesim tarafından teveccüh gören Ali-garh hareketinin İngilizlere gösterdiği sadakate karşı çıkarak zihinleri İttihad-ı İslam lehine çevirme konusunda önemli bir yol aldı. Azad'ın Osmanlı halifesini destekleyen tutumunun geniş bir kesime yayılmasından endişelenen İngiliz otoriteleri önce kendisini hapse attı ve ardından Kalküta'ya sürgüne gönderdi.

Uzun süren hapis hayatından sonra 1920 yılında serbest kaldı. Özgürlüğe kavuştuktan sonra direnişçi kimliğiyle çalışmalarına aynı hızla devam etti. Hindistan Hilafet Hareketi'ne katılan Azad, bu hareketin en önemli fikir adamlarından biri oldu.

Azad için en önemli sorun Müslümanların birlikte hareket etmemesiydi. Bu konu üzerine düşündü ve kendi iç hesaplaşmasını şu sözlerle dile getirdi: "Beni sıkıntıya sokan ilk şey, değişik Müslüman mezhepler arasındaki bu denli farklılıklardı. İki üç yıl bu sıkıntı devam etti ve şüphelerime çözüm bulmak için yandım tutuştum. Bir safhadan diğerine geçtim ve

öyle bir an geldi ki ailemin ve aldığım eğitimin bana dayattığı tüm bağlar çözüldü. İçtimai âdetlerin getirdiği tüm bağlardan kurtulduğumu hissettim ve kendi yolumu çizmeye karar verdim. İşte bu anda, artık tevarüs ettiğim inançların beni bağlamadığını göstermek için kendime Azad (hür) müstear ismini takmaya karar verdim."

Azad'ın Müslüman fikir adamı olarak hareketinin eksenine aldığı konu halifelikti. O, halifeliği ruhani bir makam olarak değil, dünyevi bir liderlik olarak tanımladı. Azad'a göre Müslümanların her zaman bir halifeye ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç tüm Müslüman ülkelerin emperyalizme karşı ortak hareket etmelerini sağlayacaktı. Birlik olarak hareket eden Müslümanların hiçbir Müslüman beldeyi yabancı devletlerin eline bırakmayacağını, Kudüs'ten asla vazgeçemeyeceklerini, yabancı devlet ordularında savaşamayacaklarını savundu. Hindistan Hilafet Hareketi içerisinde tüm dünyaya karşı bu ilkeleri ortaya koymaktan çekinmedi.

Ebu'l-Kelam Azad'ın yaşadığı yıllarda Hindistan, siyasi çalkantılar içerisindeydi. Azad, İngilizlere karşı ortak bir mücadele vermek için 18 Ocak 1920'de Gandi'yle buluşmasını gerçekleştirdi. Mahatma Gandhi ile tanışan Azad, onun İngiliz hâkimiyetine karşı başlatmış olduğu pasif direniş hareketine katıldı ve İngiltere'ye karşı boykot kararı aldı.

Mahkeme salonlarında

mücadele

Öncü bir Müslüman fikir adamı olarak Gandhi ile birlikte başlatılan pasif direniş eylemleri sebebiyle tekrar tutuklandı ve iki yıl hapse mahkûm edildi. Bir süre sonra İngilizler tutukluları serbest bırakmaya başladı. Fakat İngiliz hükûmeti olayda büyük etki gösteren Azad'ı serbest bırakmadı. İngilizlere karşı ilişki koparma tavrını benimseyen Azad, bu olaydan dolayı baskı gördü. Bu seferki mücadele alanı mahkemelerdi. Yargılanması sırasında yaptığı, kendisine büyük bir saygınlık kazandıran savunma, Hindistan siyasi tarihinin en seçkin örneklerinden biri oldu.

Azad, İngiliz mahkemelerinin önündeki savunmasında sözüne şöyle başlıyordu:

“Mahkeme karşısında konuşmamaya azmetmiştim. Çünkü bu mahkemeden bizim herhangi bir ümidimiz, bir talebimiz ya da bir şikâyetimiz yoktur. Bu mahkeme, yolumuzun üzerinde duran bir aşama olduğu için ister istemez buraya geliyoruz. Yoksa buraya uğramadan hapishaneye girmemiz gerekirdi.”

Azad'ın mahkemede kararlı duruşu İngiliz otoritelerini afallattı. Sömürgeciler, yıldırma şöyle dursun onun, daha da kesin bir mücadele vermesini önleyemediler. Asıl amaç onu mahkûm ederek direnişi zayıf düşürmekti. Eğer Azad baskılar karşısında fikirlerini inkâr ederse düzenin hâkimiyetini kabul edecekti. Ancak Azad bu konuşmaları inkâr

etmedi. Aksine mahkemeye çekinmeden şöyle haykırdı:

“Hükümet beni ‘ihtilal’ ile itham ediyor. İhtilal ne demektir? Bunu anlamak isterim. İhtilal, acaba bizim henüz başarıya ulaşamayan teşebbüslerimiz midir? Şayet ihtilal bu ise ben de bir ihtilalciyim. Karşınızda bulunuyorum. İsterseniz beni cezalandırın. Fakat iyi bilin ki bizim teşebbüslerimiz başarı ile neticelendiği zaman sizin ihtilal diye adlandırdığınız hareketler, hürriyet uğrunda cihat olarak adlandırılacaktır.”

Azad'ın bütün bu eğilip bükülmez duruşu Müslüman kimliğinden ileri geliyordu. O, zulme karşı dururken evrensel bir çerçeve çiziyor ve bu çerçeve içinde Müslüman kimliğinden zerre kadar ödün vermiyordu. Bu duruşunu mahkemedeki şu sözleriyle apaçık bir hâlde getirecekti:

“Hindistan'da emperyalizmin özgürlükle mücadelesi başlamıştır. Zalimlere göre hak ve özgürlük arzusu bir cinayet, bunları savunanlarsa katildirler. Bu itibarla işte mahkemenin ve hükûmetin huzurunda açıkça ilan ediyorum: Ben bu cinayeti işledim! Hükümet bilmiyorsa bilsin! Bu cinayetin tohumlarını bütün milletin gönlüne ektim. Bu tohumları yerleştirmek için bütün hayatımı vakfettim. Hindistan'da bu işi yapan ilk Müslüman olmakla da iftihar ediyorum.

Biz Müslümanız! Müslüman olduğumuz için de Kur'an-ı Kerim bize yeter. Kur'an'ın bize öğütlediğine göre yaşama hakkına en çok layık olanlar, yaşama şartlarını ha-

zırlayanlardır. Bu ilahi kanun, maddi varlıklar için geçerli olduğu gibi inanç ve ameller için de geçerlidir. Yapılan iyi işler kalıcı olup semere verir. Kötülüklerse boşa giden bir çalışma olarak kaybolur gider. Bana en ağır cezayı veriniz. Çünkü siz hakkımdaki cezayı verirken bana acırsınız. Oysa ben verdiğiniz cezayı dinlerken en küçük bir endişe duymayacağım.”

Bağımsızlık savaşı

Hindistan bağımsızlık hareketinin önde gelen isimlerinden birisi hâline gelen Azad, daima Hindularla omuz omuza İngilizlere karşı birlikte mücadele vermeleri gerektiğini savundu. Azad, kültürel ve dinî olarak çoğulcu, bölünmemiş fakat federal yapılı Hint milleti siyasetini öngören Kongre politikasına sadık kaldı. Bu yapıcı fikri onu, bağımsızlık mücadelesinin âdeta lokomotifi sayılan Hindistan Kongre Partisi'nin başkanlığına taşıdı. Bu göreve 1940'ta ikinci defa seçildi ve 1946'ya kadar bu görevde kaldı. Ancak bu sürenin üç yılı (1942-1945) yine hapishanede geçti.

Hayatının on yıldan fazlasını hapiste veya gözaltında geçiren Azad, Hindistan bağımsız olunca Jawarharlal Nehru'nun kabinesinde Hindistan'ın ilk eğitim bakanı olarak önemli bir görevi yerine getirdi.

Azad, fikrî çizgisinden hiç sapmadı. Hindistan'ın bütününe egemen tek biçimli bir devlete karşıydı. Hindistan'da toplumun dinî ve millî değerler noktasında gruplaştırılmasını şiddetle eleştirmişti.

Bağımsız olan Hindistan için zayıf bir merkezî yönetim ve diğer bütün konularda yetkili yerel bölgelerle birlikte federal bir anayasa önerdi. Azad'ın savunduğu birleşik millet teorisindeki amacı Hindistanlı Müslümanların gelecekte zarar görmeden varlıklarını devam ettirebilmeleri düşüncesi idi.

Hindistan'ı terk etmek isteyenlere karşı Delhi Cuma Mescidi'nden yaptığı konuşmada, "Ey Müslüman kardeşlerim! Tac Mahal, Cuma Mescid, Kırmızı Kale, Kutub Minâr gibi ataların mirasları sizlere seslenmektedir. Atalarımızın bu eserlerini kime bırakıp kime teslim edip gidiyorsunuz? Asla gitmeyin!" demiştir.

Azad'ın Kur'an'a yaklaşımı

Azad'ın İslami anlayışı, Kur'an'ı nasıl ele aldığıyla bağlantılı bir konuydu. Zira Kur'an, Azad'ın düşüncesinde merkezî bir yer tutuyordu. Hayatı boyunca meseleleri çözümlemede Kur'an'ı âdeta bir pusula olarak gördü. Onun bu konuda karşı çıktığı en önemli nokta Kur'an'ı anlamada ortaya çıkan yetersiz ve çarpık yorumlardı.

O, bunu gidermek için iki soru sordu ve karşılığını Kur'an'da aradı.

Bu sorular şunlardı:

1. İslam yahut bir Müslüman, var olduğu şekliyle siyasete nasıl yaklaşmalıdır?
2. Önce Hindistan'da ve daha büyük çapta dünyada diğer din mensuplarıyla ilişkilerde Kur'an bize ne söylemektedir?

Azad'a göre Kur'an'ın asırlardır ilan ettiği temel mesaj aynıdır. Zaman içinde ve kendi çıkarını ön planda tutan politika ve akımların aleti durumuna düşürülerek muğlaklaştırılmıştır. Oysaki asırlar boyu her kıtada tekrarlanan ve sonunda eşsiz ifadesini Kur'an'da bulan gerçek vahiy sade, tek, manevi mesajıyla anlaşılmalıdır.

Azad öncelikle Kur'an'ın kendi kendini tefsir etmesini ister. Kur'an mesajının, kendine yabancı yorumların puslu örtülerinden kurtarılmasını arzu eder. Onun yaklaşımına

Azad sadece Hindistan'ı düşünmez, aynı zamanda mazlum milletlerin hürriyet mücadelesini de bayraklaştırır. O, hem Osmanlı Devleti'ni ve hilafetini cesaretle desteklemiş hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hararetle alkışlamıştır.

göre Kur'an'ın mesajı, insanın tabiatına, kişinin kabiliyetlerine, duygularına, bilincine doğrudan hitap eder. Böylece insan kendisini ve kendini çevreleyenleri hakkıyla araştırıp anlayabilecek yöntemi Kur'an'da bulabilir.

Bırakılan iz

Azad, XX. asır İslam ve Hindistan tarihinin en önemli simalarından birisidir. Kullandığı "Azad" lakabı, onun düşüncesinin özeti gibidir. O sadece Hindistan'ı düşünmez, aynı zamanda mazlum milletlerin hürriyet mücadelelerini de bayraklaştırır. O, hem Osmanlı Devleti'ni ve hilafetini cesaretle desteklemiş hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hararetle alkışlamıştır.

22 Şubat 1958'de ölen Ebu'l-Kelam Azad, ardında mücadele dolu bir hayatın yanı sıra pek çok kitap bırakmıştır. Bir bağımsızlık savaşçısı olarak Hindistan'ın en saygın üniversitelerinden biri olan Camia-i Milliye-yi İslamiye Üniversitesinin de kurulmasında öncü rol oynamıştır. Ölümünden sonra Hindistan'ın en büyük nişanı olan "Bharat Ratna" ile şerefliendirilen Ebu'l Kelam Azad, eğitim mücadelesinde öyle bir sembol olmuştur ki doğum günü olan 11 Kasım hâlen Hindistan'da "Ulusal Eğitim Günü" olarak kutlanmaktadır.

Müslüman fikir adamı olarak yaşayışı ve dinî düşüncesiyle Hindistan'a öncülük eden Azad, manevi ve onurlu bir duruşun bütün topluma yansımaları için âdeta bir örnek vermiştir. ■

İNSANIN ÖLÜM KAYGISIYLA YOLCULUĞU

*“Doğrusu güldüren de O’dur, ağlatan da.
Ve öldüren de O’dur, diriltten de.”*

(Necm, 53/43-44)

Ölüm tüm canlıları bekleyen kaçınılmaz bir gerçek olarak en çok insanı ilgilendirmektedir. Hisleri, düşünceleri, davranışları ile hem içinde bulunduğu anı hem geçmişini hem de geleceği duyumsayan, kavrayan, tasarlayan insan, kuşatıcı ölüm gerçeğini de tüm derinliğiyle düşünür, hisseder, onunla ilgili davranışlarda bulunur. Bu hâliyle insan, hayvanların ölüm karşısında gösterdiği iptidai ölüm korkusundan daha karmaşık duygu, düşünce ve davranışlara sahiptir.

İnsanın ölüm gerçeği ile yolcuğu hayatın başından sonuna kadar devam eder. Doğum ile anne rahminden ayrılan insan yavrusu aynı zamanda ilk ayrılık kaygısını da tatmış olur. Doğumdan sonra ortalama sekiz aylık olduğunda nesne devamlılığı denen zihinsel bir gelişim aşamasına geçer. Bundan önce oyuncağı kaybolduğunda aramayan bebek artık dış dünyadaki nesnelerin zihinsel temsillerini de edindiği için gözünün önünden kaybolan nesneleri aramaya, özlemeye başlar. İlk ölüm kaygısının bu döneme kadar gittiği tahmin ediliyor. Bu dönemde bebeğin en çok ihtiyaç duyduğu şey istikrardır. Yani hayatı ihtiyaçlarının anne baba ya da bakım veren tarafından düzenli bir şekilde karşılanması, ihtiyaç duyduğunda onları yanı başında bulması bebeğe güvende olduğu hissini verir. Özellikle bakım sırasında annesinin bakışlarından sevilmediği ve değerli olduğu hissini alması bebeğin hayata tutunmasını kolaylaştırır.

Ölümün herkes için geçerliliğini tam olarak kavrayamayan çocuk ölümü uyku, baygınlık, yolculuk gibi geri dönülmesi mümkün bir hâl

olarak algılar. Ölümle ilgili korkusu kendi ölüm-lülüğünden çok anne babasını kaybetmek üzerine yoğunlaşmaktadır. Hemen her konuda ilgi ve merakının arttığı bu dönemde hayatın başlangıcı ve sonuyla ilgili soruları da ilgi, güven ve keşif ihtiyaçlarına karşılık gelir. Yakınlarından birinin kaybı söz konusuysa çocuğun zihinsel olarak kavramakta zorlandığı bu durum duygusal anlamda onun için oldukça sarsıcıdır. Yakınları tarafından sarılıp sarmalanması, günlük rutininin devam etmesi, yaşına uygun olarak ölümle ilgili sorularına yanıt verilmesi, özellikle ölen yakının geri dönmeyeceği ama kalanların ömür boyu onunla olacağı ve onu koruyacağını bilmesi çocuğu teskin eder.

Gençlikte soyut düşünme becerisinin de gelişimiyle ölümün evrenselliği kavranmaya başlansa da anlaşılması genç için de oldukça güçtür. Genç tarafından dünyanın adil bir yer olup olmadığının sorgulanması ölümün aniliğiyle ilintilidir. Gelecek kaygısı ve kimlik inşasıyla meşgulken varoluşunu tehdit eden ölüm, zihninin bir yanını meşgul etmektedir. Ölümle ilgili merakı ve endişesi tercih ettiği dijital oyunlar, filmler ve kitaplara yansır. Aynı zamanda yaşam enerjisinin ve becerilerinin yükselmesiyle ölüme meydan okuma gibi davranışlara da gidebilir. Ölümün sınırlarında dolaşma veya intihar girişimleri söz konusu olabilir. Bunlar aynı zamanda ölüm kaygısının tezahürlerinden sayılabilir. Bu yaşlarda gencin bir ideale sarılması, iyi arkadaşlar, uygun rol modeller edinmesi, ailesiyle sağlıklı ilişkilerini sürdürürken kendi deneyimlerini yaşamasına da alan açılması ölümle ilgili kaygılarını sağlıklı bir zeminde tutabilir. Aynı zamanda ibadetler yoluyla Allah ile bağ kurması da hayatın anlamı ve amacına dair arayışına katkıda bulunabilir.

Yetişkinlikte artık fiziksel ve zihinsel olgunluğa ulaşan insan hayatın en üretken yıllarını ölümü

biraz öteleyerek, bilinçaltına iterek geçirebilir. Fakat ölüm kendini her zaman bir şekilde hatırlatır. Hastalıklar, kazalar, yakınların ölümü, yaşlanan ebeveynler esasen ölümün ne derece yakın olduğunun işaretleridir. Bununla birlikte yetişkinlikte kurulan evlilik bağları, çocuklara rehberlik etme, sosyal ilişkiler, yakın ve uzak çevrenin sorunlarına duyarlılık hayatı daha canlı ve anlamlı kılar. Bu aşamada ölüm kaygısını dengede tutan şey kendini yeterli ve verimli hissetmektir diyebiliriz. Bu verimlilik Allah Resulü'nün işaret ettiği gibi sadaka-i cariyeye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat yoluyla ölüm sonrasına da uzanabilir.

Yaşlılığa gelince ölümün hatırlatıcıları çoğalmıştır. Fiziksel ve zihinsel gerilemeler, kronik hastalıklar, akranların kaybı ölümü daha sık hatırlatır. Tükenmekte olan ömrün sorgulanması ve yaklaşan ölümün kaygısı kimi zaman dünyaya daha sıkı tutunma çabasına kimi zaman da günlük yaşamdan, aile bireylerinden uzaklaşmaya, içe kapanmaya sebep olabilir. Ölümüne çok yaklaşmış insanlarda ölüm kaygısının tezahürleri daha bariz gözlenir. Bu dönemde en çok ihtiyaç hissedilen duygu umuttur. Hem ölüm sonrasına hem geride kalan ömrün anlamlı yaşandığına dair umut. Yaşlının umudunu güçlü tutmak kendisi kadar, hayatın başında olduğu gibi biraz da yakınlarla düşer. Bu aşamada "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin." (Zümer, 39/53.) ayeti müminler için teselli edicidir.

Görüldüğü üzere ölüm kaygısı hayatın başından sonuna kadar farklılaşarak zaman zaman yoğunluğu artıp azalarak devam eder. Ölüm söz konusu olunca en yoğun olarak ortaya çıkan duygunun kaygı olduğunu söyleyebiliriz. Allah Resulü ölümü hatırlamayı tavsiye ederken onun ağızların tadını kaçırdığını ifade etmiştir. Ölüm korkusu anlık olarak tüm canlılarda olsa da

insan için varoluşsal anlamda hayatın tümüyle ve diğer bütün korkularla uzaktan yakından ilgilidir. Kur'an'da peygamberlerin bile zaman zaman ölüm korkusunu hissettikleri ifade edilmektedir: "Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüş bulunuyorum. Bu yüzden onların da beni öldürmelerinden korkuyorum.'" (Kasas, 28/33.)

Ölümün belirsizliği, zamansızlığı onun karşısında tedbirli olunmasına engel olmaktadır. Bu belirsizlik de insanda kaygı uyandırmaktadır. Bu kaygının içinde insanın hem kendi ölümlüğüne dair kaygıları hem de yakınlarından, sevdiklerinden ayrılmanın ya da onları arkada bırakmanın kaygısı vardır. Dünyadaki işlerini, malını mülkünü, hayallerini arkada bırakmanın üzüntüsüyle birlikte ölüm sonrasının belirsizliği de kaygı uyandıran nedenler arasındadır. Kur'an'da hayatın ve ölümün doğrudan Allah'ın takdirine bağlı olduğu ifade edilmiş, inanan bireyden doğru davranışlarda bulunması, ölüm kaygısı ve hayat galesi hakkında Allah'a sığınması beklenmiştir: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak

için ölümü ve hayatı yaratan dır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır." (Mülk, 67/2.) Ancak bireyde ölüm kaygısı düzeyi ve onunla baş etme stillerinin, Allah tasavvuru ve O'nunla kurduğu bağın niteliği, derinliği, sevgi, korku, haşyet gibi duygusal boyutlarla da ilgili olduğu unutulmamalıdır. Dinî ve seküler anlamda ölümsüzlük düşüncesi veya öte dünya inancı da ölüm korkusu karşısında tesselli edici bir güce sahiptir. Hayatın başından sonuna kadar çeşitli yollarla tesis edilen güven ve umut duygusu, sağlıklı ilişki bağları kurmak, üretken bir ömür geçirmek, geride hayırlı işler bırakmak, ölüm hakkında doğru bilgiye sahip olmak, ölümle yüzleşmek ve anlamlı bir hayat yaşamak da ölüm kaygısını azaltan faktörler arasındadır. ■

ZOR ZAMANLARDA GENÇLERE ÜMİT OLABİLMEK

Emine Vildan ÇÖLLÜ

Manisa Salihli Kur'an Kursu Öğreticisi

Suyun üstüne boyayı atıyorum. Dağılıyor nazenin. Kimi küçük kimi büyük... Aynı diyorum, benim gençlerim gibi... Kimi ilkokuldan kimi ortaokuldan kimi liseden... Hatta anaokulu ve üniversiteli bile var. Nasıl dağılabiliyorlar böyle nazenin, kalbimde... Teknedeki su, derdi hocam, kalbinizi temsil eder. Boya da insanları... Kalbe giren insanın orada nasıl yer bulduğu konusunu ebruyla çözüyorum. Yağmur suyunun biriktiği gölcüğe düşen damlaların açtığı o muhteşem dalgalar geliyor birden aklıma. Dışarıda yağın yağmurun sesi kulaklarıma doluyor. Renkler, muhakkak karşılaştığımız insanlar. Ebruya atılan mavi boya Beyza Betül'ü hatırlatıyor bana, turuncu Irmak'ı. Yeşil Leyla'yı, mor Ecrin'i, pembe Makbule'yi, siyah Büşranur'u, lacivert Rumeysa'yı... Bu renkler nasıl özenli dağılıyorsa kitreye, onlar da gönlüme özenle dağılmışlar. Gülümseyiveriyorum. Bundan onlara bahsetsem duyacağım sözler belli: "Neden o rengi o kişiye uygun buldun, neden böyle düşündün?" vesaire... Hepsini yine kalbimde saklıyorum.

Sonra tekneme yansıyan renkler, alabora oluyor. Çünkü dağılıyor boyalarım. Üzülüyorum istemsiz. Üzülmek yahut üzülmemek değiştirmiyor gerçeği, boyaya öd karıştırmak gerekiyor. Öd hayvanlardan alınan bir parçanın işlenmesiyle elde edilen ve boyanın suda düzenli dağılmasını sağlayan kokulu bir madde. Onu karıştırmadan yaptığınız ebru, kesinlikle istediğiniz estetik tadı vermeyecektir. Öd alıp karıştırıyoruz. Kokusundan şikâyet edecek oluyor birkaçı, hemen durduruyorum onları... Güzellik elde etmek istiyorsanız dikene de katlanırsınız çünkü...

Okuldan sonra her biri, Gençlik Merkezi'ne gelirken bir tutam yorgunluk getirir kızların. Yorgunluğun ilacının dinlenmek olduğunu söyleyenlere inat, Duha suresini anımsarız. "Boş kaldığın zaman hemen bir işe yönel." Yaşarız. Yine yorgun olduğunu gözlerinden anladığım kızım Ebru, hemen etaminini eline alıp işine

Çizim: Büşra KESKENDİR

odaklanıyor. İlk günlerde iğneyi ipliğe geçiremezken şimdi yeti elde etmiş bir şekilde işine devam ediyor. Bir gemi işliyor özenle. Bu gemi, bir kaptan olan babasına armağanı olacaktı. Annesi her gün tembihliyor kızını: “Aman kızım akşam ezanından önce eve gel.” Dersin ortasında kalkması gerektiğini söyleyip gidiyor mecburen. Annelerin dileği, bizler için emirdir. Asla arkaya atmıyoruz.

Yaren derslerini çalışıyor, en çok matematikte zorlandığı için matematik çalıştırıyorum onu. Evde 15 yumurta vardı, Ali 19 yumurta daha alırsa diye soruyu okuyoruz. “Hocam, biz yumurta alamıyoruz, bu insanlar nasıl alabiliyorlar acaba?” diye şaka yollu sorup kıkırdıyor. Ben de onunla güler gibi yapıyorum ama şaşıyorum, sonra da aklımdan çıkarmıyorum. Annesiyle konuşup hâl hatır esnasında ağzı aranacak, eğer fark edilebilen bir yoksunluk durumu varsa harekete geçilecek, diye not alıyorum kafamda. Bir evde çocuklar yumurtalarını yarım bırakıp çöpe atarken az ötedeki evde yumurta alamayan çocuk olması düşüncesinin bile uykularımızı kaçırarak nitelikte olduğunu duyumsuyorum. Tövbe diliyorum.

Gül, Mevlid-i Nebi yarışmasına hazırlanıyor. Hocam, diyor heyecanla, Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem, gençlerin de imanıla ilgili karar alabileceğini söylüyor, diyor. Evet, tabii ki deyip atılıyorum. Hazreti Ali’yi konuşuyoruz biraz. Aklıma gelse de açmak istemediğim konuya o geliyor: “Ama hocam, gençler deist ve ateist olmakla gerçekten bir karar vermiş oluyorlar o hâlde...” İçim cız ediyor, cevap vermeye korkuyorum. “Canım, o konuyu o gençlerle konuşmak lazım, ama seninle yarışma hazırlığı yapabiliriz. Yeni sorular geldi, çalışalım mı, ne dersin?” deyip konuyu değiştiriyorum. Sorulardan sonra Gül’e yeni bir kitap tavsiye etme zamanının çoktan geldiğine karar veriyorum. Son Hurafe Deizm kitabını ona verirken “Bu kitabı oku, haftaya inşallah konuşuruz.” diyorum. Hazırlanıp hep beraber ikindiye eda ediyoruz. Kızları Allah’a emanet edip uğurluyorum.

Telefonumun çaldığını fark ettiğim an merdivenleri hızla çıkıyorum. Kızlar gittiğine göre açıp konuşabilirim. Velilerimizden biri arıyor. “Hocam, benim kızın arkadaş çevresi değişti, alışkın olmadığımız davranışları ortaya çıkmaya başladı. Babası, onlarla gidecek diye hiçbir

yere göndermiyor. Üstelik tehdit de ediyor.” Kızımızı tam çıkaramıyorum önce, uzun zamandır uğramamış Gençlik Merkezi’ne... Biraz tarif ediyor, hanım hanımcık bir kız beliriyor gözümün önünde. Annesinin sesinin ürkekliği hayalimle çarpışıyor. Hem üzülüyorum hem seviniyorum açıkçası. Seviniyorum, çünkü bu akli başında kız ne kadar olumsuz bir davranış içinde olabilir ki? Ailesi panik olmuştur, diye düşünüyorum. Üzülüyorum, çünkü kötü arkadaş çevresi gerçekten de bu korunaklı ortamda yetişmiş kızımızı bile değiştirecek kadar güçlü. Annemize, ne olursa olsun bu çocuğun onların kızı olduğunu hatırlatmakla konuşmaya başlıyorum. Üzülmenin, kaygılanmanın, sahip çıkmak istemenin gayet sağlıklı ve normal bir ebeveyn tepkisi olduğunu anlatıp bazen dozu da aşabildiğimizi hatırlatıyorum. Hocam, diyor araya girip, ben ona abdestsiz süt vermedim. Sesi ağlamaklı oluyor. Onu o kadar iyi anlıyorum ki feryadını ta yüreğimden duyuyorum... “Allah bu hizmetinizi boşa çıkarmayacaktır, çocuğa süt de sevgi ve şefkat de vermeliyiz. Hadi şimdi de abdestsiz şefkat vermemeye niyet edelim, Şükran Hanım.” diyorum. Bu türden öykülerin en çok yanarı anne olur, çünkü bazen baba çocuğu evden kovmakla bile tehdit edebilir. Babası da annesi de çocuğun yanında olduklarını, onu hep sevdiklerini hissettirdiklerinde çocuğun yapacağı muhtemel kötülükten kaçacak bir kucağı hazır etmiş olur. Bu sebeple o kucağı yumuşatırız. Tedbiri, gözlemi, sevecenlikle çocuğu takip etme kuralını elden bırakmadan elbette.

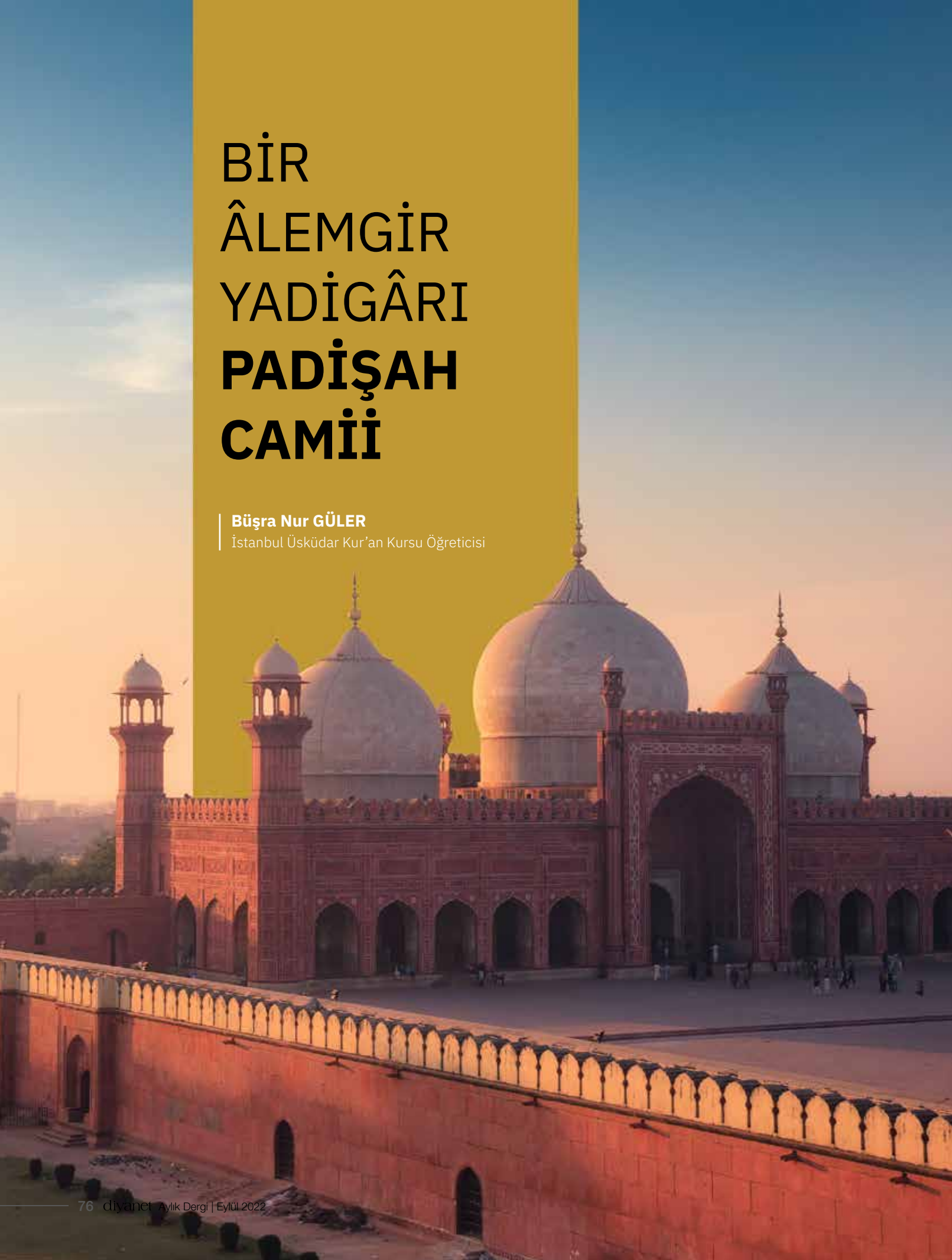
Gençlik Merkezi’nden bir hoca hanımla çıkıyoruz. “Hocam, arabayla bırakayım, yağmur var.” diyor. Yolda, kızların durumlarını konuşuyoruz. Eda namaza başlamış, Leyla’nın okuduğu kitap sayısı 300’e ulaşmış, Makbule ve Rumeysa’nın İngilizce ve Arapça sınav notları yükselmiş. Keşke bütün çocuklara, bütün gençlere yetebilse gücümüz, hepsinin iyi hissetmesini sağlasak ve Yüce Allah’ın onları ne çok sevdiğini hatırlatsak... Yağmur yağarken edilen dua geri çevrilmezmiş, diyerek ümit içinde evin sokağına varıyoruz.

Yarabbi, diye geçiriyorum içimden. Sen şu suyumuzu vermesen hiçbirimiz bir damla su yaratamayız, sen gençlerle muhabbetimizi yaratmasan biz bir damla sevgi yaratamayız... Hamd-ü senalar olsun. Âmin. ■

BİR ÂLEMGİR YADIĞÂRI PADİŞAH CAMİİ

Büşra Nur GÜLER

İstanbul Üsküdar Kur'an Kursu Öğreticisi

Sind'in fethi

MÖ 5000 yıllarına kadar götürülen İndus medeniyet havzasında, İslam tarihçilerinin güneyde Hint Okyanusu kuzeyde Horasan ile sınırladığı Sind bölgesi (Hudûdu'l-âlem, s. 123-124), Asya'nın köprülerinden biri olma hüviyetiyle tarih boyunca pek çok devlet ve imparatorluğa ev sahipliği yapmıştır. Bugün Pakistan'a tekabül eden, Hindukuş, Karakorum ve Himalayalar arasındaki çanakta, Uman Denizi ve İndus ırmağıyla bereketlenen bu topraklar, İslam öncesi dönemden İpek Yolu'nun mühim bir durağı olarak bölgeyi kâfur, ödağacı, karanfil ve pamuklu kumaş ithaliyle tanıyan Müslümanların fetih cephelerinden birini oluşturmuştur. Hz. Ömer'in İran fetihlerini takiben Hz. Osman ve Hz. Ali dönemindeki girişimler, 93/712 yılında bölgenin Emevi kumandanı Muhammed b. Kâsım es-Sekafî öncülüğünde İslam hâkimiyetine girmesiyle sonuçlanmıştır. Hindu Racputlar'ın hâkim olduğu bölgede Budistlere uygulanan baskı ve yıldırma politikalarına karşın, İslam'ın bölge halkına vadettiği can ve mal güvenliği ile vicdan hürriyeti Sind'in İslamlaşma sürecini hızlandırmıştır. Abbasiler, Gazneliler, Delhi Sultanlığı ve Babürlü İmparatorluğu hâkimiyetine giren bölgede, Orta Asya ve İran'dan gelen ulema ve sufilerin eğitim faaliyetleri Sind'in İslam toprağı kimliğini güçlendirmiştir. (Azmi Özcan, Sind, DİA, XXXVII, 242-243; Hindistan, DİA, XVIII, 75-76; İqtidar Husain

Siddiqi, Muhammed b. Kâsım es-Sekafî, DİA, XXX, 545-546.)

Bir Babür hükümdarı

1526-1858 yılları arasında Sind ve Hind'de hüküm süren Türk hanedanı Babürlülerin altıncı büyük hükümdarı Âlemgir'in (Pâdişah-ı Gazi Âlemgir Ebu'l-Muzaffer Muhyiddîn Evrenzâb) iktidarı, seleflerine nispetle bölgede İslam'ın yeni bir hamlesinin de tarihi olmuştur. Molla Abdülatif Sultanpurî, Mîr Muhammed Haşim Gilani, Seyyid Muhammed Kannev-cî, Şeyh Ahmed Molla Cîven, Şeyh Abdülkavî Burhanpurî, Danişmend Han ve Sadullah Han gibi devrin meşhur âlimlerinden ders alarak yetişen Âlemgir'in danışmanları arasında İmam-ı Rabbani'nin oğlu Muhammed Ma'sum ve torunu Seyfeddin Faruki sayılmaktadır. Âbid, adil, ileri görüşlü, disiplinli ve ihtiyatlı karakteriyle bilinen hükümdarın yaklaşık yarım asrı bulan iktidarı (1658-1707), Hindular karşısında Müslüman nüfusu dengelemeyi hedefleyen Türkleri iskân siyaseti, ihtisap kanunlarının uygulanmasını hassasiyetle takibi ve selefleri döneminde devlet idaresinde aktif rol üstlenen Hindu-Şii nüfuzunu kırarak Sünni akideyi yerleştirme ve sünneti ihya yolundaki çabaları ile öne çıkmıştır. Nitekim adaletin tevzisinde etkinliği arttırmak için fıkıh kitaplarında dağınık hâlde bulunan Hanefi mezhebine ait görüşlerin fetva ve kazâya kaynak olacak şekilde düzenlenmesi emri üzerine hazırlanan ve resmî makamlarca uygulamaya konulan

el-Âlemgîriyye (el-Fetâva'l-Hindiyye), sadece bölgenin değil, İslam dünyasının temel başvuru kaynaklarından biri hâline gelmiştir. (Khaliq Ahmad Nizami, Evrengzib, DİA, XI, 537-539; J. Sarkar, History of Aurangzib, I, s. 4-13; Ahmet Özel, el-Âlemgîriyye, DİA, II, 365-366.) Nesh hattıyla yazdığı iki Mushaf'ı Mekte ve Medine'ye birer yadigâr olarak gönderen Kur'an hafızı Âlemgir'in bir diğer yadigârı ise gayrimüslim tebaanın çoğunluğuna ve senkretik İslam anlayışına karşı dinî-siyasi kimliğin ve hâkimiyetin ibrazı olarak değerlendirilebilecek Padişah Camii'dir. Seleflerinin aksine ilmî faaliyetleri ve basiretli siyasetiyle öne çıkan, büyük ölçekli mimari faaliyetlerden uzak duran Âlemgir'in temel motivasyonu da bu ibraz olmalıdır.

Padişah Camii

İmparatorluk başkentlerinden biri olan Lahor'da, Ravi Nehri kıyısında, surlarla çevrili şehrin siyasi merkezi hükmündeki Şah Kalesi'nin hemen karşısına, zeminden altı metre kadar yükseklikte, yirmi iki basamakla çıkılabilen bir platform üzerine inşa edilmiştir. Bu kararın şehrin ufkunu oluşturacak şekilde yapının ihtişamını arttırmak ya da yapıyı nehir taşkınından korumak düşüncesine dayandığı söylenebilir. Kale ile camiyi birbirine bağlayan Âlemgirî Kapısı, üstüne yerleştirilen küçük minareler, siperlikler ve bir sıra küçük mermer kubbe ile abidevi bir görünüme sahiptir. Âlemgirî Kapısı'ndan girilen avlunun devleti ve mabedi bütünleştirici etkisi, doğu-batı ekseninde tasarlanmış yekpare mekân olarak inşası, bu devasa yapının imparatorluk vizyonundaki konumunu gösterir niteliktedir.

Timur ve Babür mimari geleneğinden beslenen Hint-İslam mimarisinin en önemli örneklerinden birini oluşturan caminin inşası iki yılda tamamlanmış (1671-1673), sürecin bütünü hükümdarın üvey kardeşi olan Lahor valisi Muzaffer Hüseyin takip etmiştir. 26.000 metrekarelik zemini üzerinde yaklaşık 100.000 kişinin aynı anda ibadet edebileceği Padişah Camii, Kral Faysal Camii'nin inşasına kadar (1986) Güney Asya'nın en büyük camii unvanını korumuştur. Altmış metre yüksekliğindeki sekizgen formlu üç katlı minareler

avlusunun köşelerinde yer alır. Kuzey, güney ve doğu cephelerinde ilmî ve sosyal faaliyetlerde kullanılmak üzere inşa edilen hücreler kırmızı kum taşı döşeli avlunun ortasındaki havuza odaklanır.

Avlunun batısında yer alan ve giriş eyvanıyla avludan ayrılan harime, köşelerinde iki küçük minare ile ihtişamı taçlandırılmış abidevi piştâktan girilir. Piştâkın her iki tarafındaki beşer kemerli, revaklı yan kanatlar, caminin dört köşesinde bulunan büyük minarelerle benzerlik gösteren birer küçük minare ile sınırlanır. Harimin dört köşesine tekabül eden bu küçük minarelerle birlikte caminin minare sayısı sekize ulaşır. Zemini mermerle döşenmiş harim, mermer tabakalarla kaplı tonozun üzerine inşa edilen, ortadaki diğerlerinden büyük üç taçlı soğan kubbe ile örtülüdür. Bu kubbeler yüksek kasnaklarla desteklenmiş, çift duvar sistemiyle de akustiği sağlamada etkili olmuştur. Mermerden inşa edilmiş mihrap ve minberin, sahnaları birbirinden ayıran eşsiz güzellikteki kemerlerin, kubbe, pencere ve iç cephenin alçı stükolar, geometrik süslemeler, fresk ve mermer işçilikli paneller, bitkisel çelenkler, kırmızı kum taşı üzerine beyaz mermer kakmalar, kalın kabartmalı motifler ve taş oymalarıyla bezendiği Padişah Camii (Ebba Koch, Mughal Architecture, s. 128-129; Fariha Arshad vd., Badshahi Masjid, s. 2-18.), mimari olgunluğunu kırmızı kum taşı ve beyaz mermerin tezadıyla, tezaadın sade görkemiyle

vurgular. Bu sadeliğin görkemi, inşa kitabesi dışında bünyesinde taşıdığı yegâne hat olan kelime-i tevhid ile de ahenk oluşturur gibidir: Allah'tan başka ilah yoktur, Âlemgir O'nun kuludur, bu topraklarda İslam muzaffer olmalıdır.

Âlemgir yadigârı

Padişah Camii'ni Müslümanlar nezdinde hususi kılan bir diğer vasfı ise harimin güneydoğusundaki Teberrükât-ı Mukaddese bölümüdür. Hz. Peygamber'in nal-i şerifi, kadem-i şerifi, sarık ve cüb-besi yanında Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Hz. Hüseyin'e izafe edilen mukaddes emanetler arasında Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nda dışının kırıldığını öğrenen Veysel Karani'nin kendi kırdığı iki dişi de bulunmaktadır. (Necdet Tosun, Veysel Karani, DİA, XLIII, s. 75.) Tarihi boyunca her gün, özellikle ramazan gecelerinde ve bayramlarda şehrin uzak bölgelerinden camiye akın eden Müslümanların dinî, ilmi ve sosyal hayatlarında merkezi rol üstlenen cami, Sind ve Hind bölgesinin iniş çıkışı

tarihinin şahitlerinden biri olmuştur. Âlemgir'in vefatını takiben başlayan taht kavgaları, Nadir Şah'ın işgal girişimleri ve İngiliz kolonizasyon siyaseti imparatorluğu sarsmış, güç odakları arasında paylaşılan topraklardan Lahor XIX. yüzyıla kadar Sihlerin hâkimiyetinde kalmıştır.

Bir Sih siyaseti olarak ibadet mahallinden piyadelelerin tatbikat yaptığı bir askerî kışlaya, barut deposu ve at ahırına dönüştürülen cami, 1848'de İngiliz himayesi altında askerî bir depo, ipek böceği tesisi, mağaza ve iş yeri olarak kullanılmış, İngiliz karşıtı propogandaların mahalli olabileceği gerekçesiyle bazı bölümler tahrip edilmiş, nihayet 1856'da İngiliz denetimi altında bazı kısıtlamalarla birlikte Müslümanların yeniden kullanımına izin verilmiştir. (Mehreen Chida-Razvi, "Lahore's Badshahi Masjid: Spatial Interactions of the Sacred and the Secular", The Friday Mosque in the City, s. 53-70.) İngiliz idaresinin iyi niyet göstergesi olarak sunduğu bu izinde Padişah Camii'nin Müslümanlar için bir motivasyon sebebi ve mü-

cadele merkezi olma potansiyeli açıkça görülmektedir. Siyasi çekişmeler, iç savaş ve deprem sebebiyle tahrip olan camiyi tamir ve tadil faaliyetleri onlarca yıl sürmüş ancak 1960'ta tamamlanabilmiştir. Minaresinin hemen altında bağımsız Pakistan mefkûresinin banisi Muhammed İkbal'in kabrini de barındıran Padişah Camii 1947'den beri Pakistan'ın millî sembollerinden biri addediliyorsa şayet, bunda elbette Âlemgir'in basiretli siyasetinin payı vardır: Zarafetten taviz vermeyen azametiyle Padişah Camii, halen lahuri gök altında kısil ve beyaz bir dua olarak Âlemgir'i yâd etmektedir. ■

KİTAPLIK

YAPAY ZEKÂ TRANSHÜMANİZM VE DİN

| Mustafa Mirza DEMİR

Günümüz teknolojinin, hayatımızın her alanında artık çok büyük etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçek. Endüstri devrimleriyle başlayan değişim/dönüşüm süreci bugün akıllı telefonlar, akıllı evler, nanoteknoloji, yapay zekâ, uzay gezileri, otonom araçlar, insan robotlar vb. etkenlerle öyle bir noktaya ulaşmıştır ki sürece ayak uydurabilmek için akademik çalışmaların da aynı hızla yürütülmesi elzem hâle gelmiştir. Son zamanlarda üzerinde en çok konuşulan konular, “Yapay Zekâ” ve “Transhümanizm” olarak öne çıkmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini alan “Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din” adlı eserin editörlüğünü Muhammed Kızılgeçit ve Muhammet Yeşilyurt üstlendi. Yarının dünyasına yön vereceği iddia edilen söz konusu meselelere ışık tutacağına

inandığımız kitap, birbirinden kıymetli akademisyenlerin kalemlerinden neşet eden yazılardan oluşuyor.

Bütün dünyada olduğu gibi bizim toplumumuzda da yaşanan bu dönüşümün sadece teknik açıdan değil, dinî, tarihî, sosyokültürel ve felsefi açıdan da değerlendirilmesi gereğine binaen meydana gelen bu eserin başlıklarından bazıları şu şekildedir: “Yapay Zekâ ve Din”, “Yapay Zekâ’nın Sektörlere Etkisi”, “Yapay Zekâda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi”, “Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ”, “Dijital Din Teorisi: Dijital Din, Geleneksel Dine Karşı”, “Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm”, “Transhümanizmin Hristiyan Kökenleri”...

“Nihilist Transhümanizm: İnsanın Buharlaşması” başlıklı yazısında Prof. Dr. Adnan Bülent Baloğlu, “Bugün materyalist teknoloji uygarlığının çılgılık çılgılığa ünlendiği her başarı, aynı zamanda insanlığın vicdan kalesinin surlarında açılan bir gediği haykırmaktadır.” ifadeleriyle akliselim okurların vicdanına sesleniyor. “Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağla-

mında Din ve Dindar’a Dair” başlıklı yazısıyla esere katkıda bulunan Doç. Dr. Ahmet Dağ ise “Çok kısa bir ömre sahip olan internetin, kadim bir varlığa sahip olan dinin üzerinde dönüştürücü olması meselesi, dinin muhataplarının (inanınların, dinî irşatla vazife olunan kişilerin, kurumların) üzerinde düşünmesi gereken önemli bir meseledir.” diyerek son zamanlarda ortaya çıkan “sanal din”, “dijital din” gibi kavramlara da dikkat çekiyor. “Yapay Zekâ ve Din” başlıklı yazısında yapay zekâ meselesini etraflıca ele alan Prof. Dr. Ercan Öztemel’in uyarısını da eklemekten geçmeyelim: “Yapay zekâ ekseninde yürütülen çalışmalar ve gelişmeler, bir taraftan olumlu gelişmelere ışık tutarken diğer taraftan istenmeyen durumlara da yol açacak potansiyele sahiptir. Bu nedenle sürecin çok iyi yönetilmesi gerekmektedir.”

Bu alanda ilahiyat ve bilim camiasına mühim katkılar sağlayacağına inandığımız bu değerli eseri okurlarımızın istifadesine sunarken eserde emeği olanlara da teşekkür ediyoruz. ■

Dr. Ekrem Keleş'in sunumu ile

Dinin Anahtar Kavramları

frekanslar

4A (HD)

FREKANS: 12.380

POL: DIKEY (V)

SEMBOL: 27.500

FEC: 3/4

JHD YAYIN

4A (SD)

FREKANS: 12.422

POL: YATAY (H)

SEMBOL: 30.000

FEC: 3/4

JSD YAYIN

**Salı
Perşembe
14.30**

YENİ BÖLÜM

DIYANET TV

Digittürk 68. kanal

TV8 49. kanal

Canal+ 104. kanal

Abant 555. kanal

TV 133. kanal

diyanettv

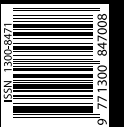
diyanettv

diyanettv

diyanettv

“... De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? ...”

(Zümer, 39/9.)

FİYATI: 10 TL